KONFERENSIYA
WWW.REANDPUB.UZ
2023 FEVRAL

KONFERENSIYA

"TA'LIM-TARBIYA JARAYONIGA INNOVATSION YONDASHUVLAR, MUAMMO VA YECHIMLAR"

TALABALAR, MAGISTRLAR, PEDAGOGLAR UCHUN

+998 97 277 78 01

WWW.REANDPUB.UZ

INFO@REANDPUB.UZ

«Ta'lim-tarbiya jarayoniga innovatsion yondashuvlar. Muammo va yechimlar» mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy 2-sonli online konferensiya

«INTELLECT EDUCATION OFFICIAL» NODAVLAT TA'LIM MUASSASASI

«TA'LIM-TARBIYA JARAYONIGA INNOVATSION YONDASHUVLAR. MUAMMO VA YECHIMLAR» MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY 2 -SONLI ONLINE KONFERENSIYASI

2-SON, 1-JILD FEVRAL- 2023 1-QISM

Google @mail Яндекс

WWW.REANDPUB.UZ

«Ta'lim-tarbiya jarayoniga innovatsion yondashuvlar. Muammo va yechimlar» mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy 2-sonli online konferensiya

TAHRIR KENGASH A'ZOLARI

BOSHLANGI'CH TA'LIMDA O'QITUVCHI NUTQINI OSHIRISH MEZONLARI

Solejonova Mexrubon

Toshkent Kimyo xalqaro unversiteti Samarqand filiali

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi

Solejonova Mexrubon Sherzodovna

Kimyo Tashkent International Unversity of Samarkand Brach

1 styear student of primary education

Anatatsiya

Ushbu maqoloda Boshlang'ich ta'limda o'qituvchining nutqi ifodaligi, ta'sirchanligi nutqning sofligi , aniqligi **olimlarning** nutq haqida aytgan fikrlari mashhur mashshoyixlar aytgan ta'sirli so'zlar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Adabiy til me'yorlari, talaffuz me'yorlari, morfologik me'yorlar, nutqning mantiqiyligi , nutqning sofligi, nutqning ta'sirchanligi.

Abctrakt

In this article are explained the expressivess, effectivenesss , purity and accuary af the techer's speech in primary education, the though of the scientists about speech and the impressive words of the famous sciantists.

Kishilar har qanday sharoitda va faoliyatning barcha sohalarida aloqa qolishining jarayoni tildagi leksuk gramatik va fonetik vositalari tanlash va ishlatishda bir-biridan ma'limdarajada farq qiladi. Xatto o'qituvching nutqida xamleksik gramatik jihatdan katta ahamiyat qiladi. Boshlangich sinf o'qituvchisi kelajakda kadr yetishib chiqaradi shuning uchun o'qituvching nutqi ravon va sofligi e'tibor berish kerak.

Nutq so'zlovching yoki yozuvchi tomonidan shakllanadigan nutqning tashqi ko'rinishi bo'lib, u faqatgina lisoniy hodisa sanalmasdan, balki ham nafosat, hodisasi hisoblanadi. Shuning uchun ham yaxshi nutq deyiladigdanda aytilmoqchi bo'lgan maqsadning tinglovchi va kitobxonga to'liq yetib borishi, ularga ma'lum ta'sir o'tkazishi nazarda tutiladi. Shunga ko'ra nutq oldidagi ma'lum talablar, chiroyli, erkin, xususiyatlari deb qaraladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ijodiy qobiliyatlatlarini nutqning rivojlanish, badiiy o'qish darslarida bolaning ijodiy qobiliyati rivojlantirish bo'yicha o'qituvching nutq mezoni katta ahamiyati beriladi.[O'qituvching nutqi 3;12 betlar]

Nutqning to'g'riligi uning adabiy til me'yorlariga muvofiq kelishidir. Nutq madaniyatiga erishishi asosiy omili tilni, ayniqsa adabiy til me'yorlariga egalash. Hozirgi adabiy til me'yorlariga rioya qilib tuzilgan o'qituvchi nutqi aniq va ravon to'g'ri va ta'sirchan holda

bollarga yetkazib berishidir. O'qituvchi nutqi qancha tog'ri va ravon bo'sa shuncha bolalar to'g'ri va aniq eshta oladi. Bu uchun quyidagi me'yorlar hisobiga olib nutqimizni to'g'ilashimiz kerak:

a) morfologik me'yorlari:

Adabiy til dialect va shavalardan o'z mofologik me'yorlariga ko'ra hamfarqlanadi. Buni biz adabiy tilda so'zlarning kelishiklarda turlanish, fe'llarining tuslanishi, son – miqdor tushunchalarining ifodalanishiga , shuningdek,so'z va so'z shaklarining yasalishi xususiyatlarida ko'ramiz. Nutq madaniyatida asosiy omili tilni, ayniqsa til me'yorlarini egallash, ulardan va o'rinli foydalanishdir. Marfalogik me'yorlar deganda bu turli xil nutq qisimlarining so'zlarning xar xil gramatik shaklarining sodir bo'lishidir . O'qituvchi nutqida marfalogik me'yor buzilganda nutqning turli xil qisimlaarining qo'llash bilan xatoliklar yuzaga keladi. Shuningdek talaffuz va sintaksis sohasi zaif normalarni ichiga oladi.

b)talaffuz me'yorlar:

Unli va undosh taffuzi, so'z takibidagi qo'sh va yundosh unlilar talaffuzi,nutq belgili so'zlar talaffuzi, kishilarning ism-familyalari , qisqartirma otlar, qo'shma fe'llar, so'z birikmalari, morfologik ko'rsatkichlar, so'z yasovchi forma yasovchi qo'shimchalar talaffuzi. Ayniqsa biz kelajakda kadr yetishib chiqarishimizga o'zimizning talaffuz me'yorlarimizga e'tiborli bo'ishimiz lozim. Nutq tovushing asosiy vazifalari so'zlar ma'nosini farqlashdir.[Nutqning to'g'riligi 22-betla]

v)sintaktik me'yorlar:

Ega kesimning mosligi, ikkinchi darajali bo'laklarning ularga bog'lanish qonuniyatlari. So'z birikmalari va gaplarning qurulishi hamda ifoda xususiyatlar o'rganuvchi til bo'limi sintaktik me'yorlardir.

g)imloviy me'yorlar:

Har bir xalq tili o'sha millat a'zolarining erkin va bemalol fikirlasha olishi uchun yetarli bo'lgan so'z boyligiga ega. Bir tilga mansub bo'lgan bir sheva bu tilning boshqa guruh shevalaridan, jonli so'zlash tili esa adabiy tilda qo'llanuvchi so'zlar miqdor, xarakteri, shakli, hatto ma'nosiga ko'ra farqlanib turadi. Mana shunday xususiyat mavjuddir. Demak, tildagi barcha so'zlar adabiy tilda qo'llanilavermaydi. Ayrim boshlang'ich sinf o'quvchilarni birma- bir o'qish ko'nikmalarini shaklantirish o'qituvching katta mahorat va ma'suliyat talab etadi.[Bosjlang'ich ta'lim jurnali 5-6 betlar]

Nutq aniqligi tabiat va jamoyatdagi narsa va hodisalar bilan ularning nutqning atamasi bo'lgan materaillar o'rtasidagi mutonosiblikni taqazo qiladi. Aniqlik hamnutqning asosiy kommunikativ sifatlatlaridan biridir. Agar to'g'rilik nutqning yuzaga kelishida faqat til omillaridir. O'qituvchining nutqida aniqlig ravonlik ko'p rol o'ynaydi.

a)sinonimlar o'rinli foydalanish;

b)antomlirdan to'g'ri foydalanish;

d)ko'chma ma'noli so'zlarni o'rinli qo'llash;

e)iboralarini to'g'ri qo'llash;

Aristotel shunday degan : *''Agar nutq noaniq bo'lsa umum masqadga erishmaydi'' degan bo'sa , Kaykovus:''Ey farzand, so'zning yuz va orqa tomonini bilgin. Ularga rioya qilgin, so'zlaganda ma'noli gapir, nitiqlikning alomatidir.*[Nutqning boyligi 34-35 betlar]

Nutqning har tomonlama to'g'ribo'lishi uchun narsa aniqligining o'zi yetrali emas. Tushunchaviy aniqlik ham bo'lishi zarur. *Abdulla Qahhor:''Men yozilga sahifani hatto jumlalarni ham ustida tuzta olmayman.Jumla hatto butun bir sahifani bir so'zni o'chirib, o'rniga, boshqasini yozish uchun boshqa qog'ozga o'sha jumla, hatto sahifani ko'chirib yozaman. Nutq bilan mehnat dard va quvunchni yuzaga chiqara oladi''*- degan edi.

Nutqning mantiqiyligi uning asosiy sifatlari- to'g'ri va aniqlik bilan chambarchasb bog'liqdir. Gramatik jihatdan to'g'ri tuzilmagan nutq ham, fikrni ifodalash uchun no'to'g'ri tanlagan lug'aviy birlik ham mantiqiylikni buzadi. Mantiqiy izchilikning buzilishi tinglovchi va o'qituvchiga ifodalanayotgan fikrining to'liq borib yetmasligiga, bazan umuman, anglashmasligiga olib kelishi mumkin.

So'zlarning o'zi ifodalanayotgan narsa-hodisalarga mos ravishda fikrning aniq ifodalanishi narsa mantiqiyligi bo'lsa, so'z birikmalari, gaplar, hatto butun- butun matnlarning bir-biriga mosligi, fikrni izchi davom etirishga bo'ysindirishi tushuncha mantiqiyligidir. Nutqning mantiqiyligi buzilishi, eng avvalo, so'zlovchi va yozuvcchining taffakur uquvi, qobiliyati bilan bog'liq. Shuning uchun mantiqiylik faqatgina lisoniy hodisa sanalmasdan, balki taffakur hodisasi ham sanaladi.[O'qituvchi nutqi madanaiyati 56-57 betlar]

Mantiqiy shartlar:

a) tushunchalar mantiqiyligi rioya qilish;

b) uslibiy me'yorlarga amal qilish;

c) leksik- semantic va sintaktik me'yorlarga rioya qilish.

Mantiqiyligiga putur yetgan gaplarga misollar:

- Olti oylik davkatga sut olish rejasi bajariladi.
- U bir kitobga 5 so'mdan qo'yib sotmoqda.
- Akulalar tirik bola tug'adi.
- Erkak paypoqlar narxi 30 foizga arzonlashadi.

Nutq qancha sof bo'sa shuncha o'qituvchining nutqi ravon bo'ladi. Nutqning sofligi deganda uning adabiy til me'yorlariga muvofiq kelishi, ya'ni noadatiy qatlamlardan xoli bo'lishi ko'zda tutiladi. Nutqning sofligiga putur yetkazadigan uning sofligiga ta'minlash uchun keraksiz so'z va iboralarda holi bo'lishga erishish lozim.

Nutqning sofligiga quyidagilar putur yetkazidi:

a)dialektalizmlar;

b)g'ayri tildan olingan so'zlar';

c)jargonlar va argonlar;

d)vulgarizmlar ;

e)parazit so'zlar;

Tinglovchi va o'qituvchi ruhida o'zgarish, hayajon yasovchi ta;sirchan nutq deyiladi. O'qituvchi nutq qilyatganda ko'proq tinglovchining e'tiborini o'ziga jalb etishi kerak chunki bolalar asosan 10,15 minut bitta joyga qaratish mumkin bolalarni bizlar nutqimiz bilan zeriktirmasligimiz kerak.

Adabiyotlar:

1.R.Qo'ng'irov va b.Nutq madaniyati va uslubiyatlar asosalari ''O'qituvchi ''.1992-yil.

2.E.A.Begmatov. Notiqlik nodir boyligi T.,''O'zbekiston ''1980-yil.

3. H.Abdurahmonov, N. Mahmudov. So'z etikasi. 1981-yil.

4.N.Mahmudov. O'qituvchi nutqi madaniyati. Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009-yil.

MEHNAT TA'LIMIDA AMALIY MASHG'ULOTLARDA TEXNIKA XAVFSIZLIGI QOIDALARIGA AMAL QILISH

Xalilova Xurshidaxon Alijonovna
Quva pedagogika kolleji
Maxsus fan o`qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola mehnat faniga bag'ishlangan bo'lib, asosan kollej o'quvchilariga mehnat darslari qanday o'tilishi va bu jarayonda xavfsizlik qoidalariga qanday amal qilish kerakligi haqida fikr yuritiladi.
Kalit so'zlar: qo'l mehnati, estetik imkoniyat, mehnat, ongli yondashuv, texnika xavfsizligi, ekologik munosabat.

Yuqori kasb-hunar maktablarida o'quvchilarni mehnatga tayyorlash ularning qiziqishlari, moyilliklari va imkoniyatlariga asoslangan qo'l mehnati hisoblanadi. Shu munosabat bilan mehnat ta'limi jarayoni o'quvchilarda ushbu yosh uchun bilim, mehnat, axloqiy, estetik, iqtisodiy-ekologik va aqliy imkoniyatlarni aniq, mehnat jarayonlarida rivojlantirishga qaratilgan, natijada ularni mehnatga tayyorlashning keyingi bosqichlarida davom ettirilishi uchun zarur aloqadorlik hosil qilinadi. Qo'l mehnati jarayonida talabalar asosan

- ✓ ishlab chiqarish texnologiya chiqindilari: (sim, yog'och, gazlama va boshqalar) bilan;
- ✓ tabiiy va su'niy xomashyolar (yog'och, yelim va boshqalar) bilan;
- ✓ keng iste'mol mollari va xalq hunarmandchiligi mahsulotlari;
- ✓ tayyorlash uchun mahalliy xom-ashyolar bilan elektr;
- ✓ radiotexnika to'plamlari va hakazolar bilan ishlashga o'rganadilar.

Bularning hammasi o'quvchilarga qo'l asboblari bilan ishlash, har xil xomashyolardan foydalanishning ma'lum tajribasini to'plashga imkon beradi, bu esa mehnatning qadrini va ma'nosini tushunishga, mehnat kishilariga hurmatda bo'lishga, mehnatning va kasbning u yoki bu turiga qiziqishlarini shakllantirishga yordam beradi.

Qo‘l mehnatiga o‘rgatishda boshqa fanlarni o‘rgatishda bo‘lganidek, o‘qitishning xilma-xil usullarini qo‘llab, ular yordamida o‘quvchilarning bilim, malaka va ko‘nikmalarini egallab olishlariga, shuningdek bilish qobiliyatlarini rivojlanishiga erishiladi.

O‘quvchilarning bilim, malaka va ko‘nikmalarini turli ish turlari bilan shakllantirib borish quyidagi vazifalar bo‘yicha o‘zlashtiriladi:

- mehnat qurollaridan xavfsizlik qoidalariga rioya qilgan holda foydalana olish;
- qog‘ozning inson faoliyatidagi ahamiyatini bilish va u bilan ishlay olish;
- mehnatga ijodiy va ongli yondosha olish;
- texnik modellashtirishga oid ishlarni bajara olish;
- turli materiallariga ishlov berish jarayonini bilish;
- o‘zining va o‘zgalarning mehnat faoliyatini baholay olish;
- uy-ro‘zg‘or ishlarini bajara olish;
- sodda konstruktorlik ishlarini bajarish;
- mahalliy va tabiiy materiallardan foydalana olish;
- gazlama, ip va tikuv asboblarini bilish;
- oddiy tikish ishlarini bajara olish;
- inson mehnati va faoliyati turlarini anglash;
- qishloq va shahar aholisi hayoti va mehnatini bilish;
- texnik modellashga oid sodda va yengil ishlarni bajara olish (o‘g‘il bolalar);
- oddiy bichish-tikish ishlarini bajara olish (qiz bolalar).

Agar maktabda bolalarni qo‘l mehnatiga o‘rgatishning asosiy maqsadi, boshlang‘ich mehnat elementlari bosqichlarini, ya’ni bajariladigan ishlarning oddiy elementlari (qog‘ozlarni buklash, qirqish, yelimlash, geometrik figuralarni yasash, applikatsiya ishlari)ni yasash bo’lsa, kollej mehnati ularni bilan biroz yuqori jarayonlar bilan tanishtiradilar.

Yaratilgan mehnat natijalari o‘ziga va yon-atrofdagilariga foydasi tegishini ko‘rgan o‘quvchi mehnatni asrab-avaylashga va mehnat kishilarining mehnat natijalarini ham hurmat-izzat qilishga o‘rganadi. Topshirilgan ishga mas’uliyat hissini va mehnatdagi intizomni tarbiyalash, o‘qitishning ishlab chiqarish bilan birga olib borilishi salomatlik va yosh uchun foydali, jamiyat uchun kerakli

mehnat izchil ligini amalga oshiradi.

O‘quvchilar bayon etilayotgan aynan buyum emas, balki o‘z so‘zlari bilan buyumni bajarilishini eslashlari talab etiladi. Biroq, asosiy o‘rinni hali ham namuna, tayyor ko‘rgazma bo‘yicha ishlash egallaydi. O‘qituvchi darsga tayyorlanar ekan, har bir tayyor mavzu mazkur dars uchun uning maqsad va vazifalariga muvofiq keladigan ishni usul va ko‘rgazmali qurollarni tayyorlaydi.

Qo‘l mehnati darslarida odatda bir yoki ikki asbobdan foydalaniladi, ularni esa navbatchilar tarqatadi. Stolning ustida diqqatni chalg‘itadigan hech qanday ortiqcha narsa bo‘lmasligi kerak. Asboblarni, ayniqsa kesuvchi asboblarni charm g‘ilofda saqlagan ma’qul. Har bir g‘ilof asbobning ma’lum turiga mo‘ljallangan bo‘ladi. Navbatchi o‘quvchi asboblarni tarqatishni doimo birinchi partadan boshlaydi, bunda o‘quvchilar tartib va intizomga o‘rganadilar. Hamma foydalanadigan asboblar sinf shkaflarda saqlanadi, ishdan so‘ng asboblarni o‘quvchilar tozalab yuvib, artib navbatchi o‘quvchiga topshiradilar. Ish xonasida o‘quvchilarga asboblarni ishlatish va saqlash qoidalarini eslatib turuvchi plakat – eslatmalar, albatta bo‘lishi kerak. Texnika xavfsizligi qoidalariga to‘liq rioya qilish baxtsiz hodisalarning oldini oluvchi ishonchli garovdir. Asboblarni ishlatish qoidalarini o‘quvchilar vaqti-vaqti bilan takrorlab turishi lozim. U yoki bu qoidani tushuntirishda o‘qituvchi nima uchun aynan shunday qilish kerakligini, bu qoidalarga rioya qilinmasa qanday hodisalar ro‘y berishi mumkinligini tushuntirishi lozim. Xafvsizlik texnikasining barcha qoidalari so‘zsiz amal qilish lozim.

Ish xonalarida ishlash va asboblardan foydalanish bo‘yicha texnika xavfsizligi qoidalarini quyidagicha umumlashtirish mumkin.

1. Ish xonasiga faqat o‘qituvchi ruxsati bilan kiriladi.
2. Har bir o‘quvchi faqat o‘z ish joyida ishlaydi. Agarda ish jamoa ravishda qilinadigan bo‘lsa, o‘quvchilar o‘z majburiyatlarini yaxshi biladilar.
3. Ish faqat o‘qituvchining ruxsati bilan boshlanadi.
4. Ishni boshlashdan oldin, ish joyini tayyorlash, asboblarni to‘g‘ri va qulay

joylashtirish: O‘ng qo‘l bilan ushlanadigan asboblarni o‘ng tomonga, chap qo‘l bilan ushlanadiganini chap tomonga qo‘y, sanchiladigan, kesadigan asboblarni hech qachon ikkita asbob orasiga qo‘ymang, ularni doimo o‘z joyiga, o‘tkir
tomonini narigi, dastasini o‘zing tomonga qilib qo‘ying.

5. Ish vaqtida ish joyingni tartibli saqlang.
6. O‘tmas yoki buzuq asbob bilan ishlamang.
7. Asbobni ishlatganda, uni o‘qituvchi ko‘rsatganidek ushlang.
8. Asboblarni asrang, ularni to‘g‘ri, o‘z o‘rnida ishlating, ishlatgandan so‘ng ularni tozalab, yuviladiganlarini yuvib, artadiganlarini artib qo‘ying.
9. Narsani, har bir detalni oldingi safargidan yaxshiroq, chiroyliroq, tartibliroq qilishga harakat qiling.
10. Ishni to‘gatdingizmi, ish joyingni tezda tozalab tartibli qilib qo‘ying.

Turli asboblardan foydalanishda texnika xavfsizligi qoidalari:

Qaychidan foydalanish qoidalari

1. Qaychini belgilangan joyda, belgilangan holatda saqlang.
2. Qaychining uchini yuqoriga qilib ushlamang.
3. Qaychini ochiq holda qoldirmang.
4. Qaychini yurib turganingizda ishlatmang.
5. Qaychini faqat yopilgan holda uchidan ushlab o‘rtog‘ingiza uzating.
6. Qaychini ushlatayotganda kesilishning yo‘nalishi va materialni ushlab turgan chap qo‘l barmoqlarini kuzatib turing.
7. Yaroqsiz qaychini ishlatmang, uni o‘qituvchiga topshiring.

Bigizdan foydalanish qoidalari

1. Bigizni o‘rinsiz ishlatmang.
2. Sirti silliq, sirg‘anchiq qattiq predmetlarni bigiz bilan teshmang.
3.Teshiladigan predmetni qo‘lingizda ushlamang, uni stol, taglik ustiga qo‘yib teshing.

Pichoq bilan ishlash qoidalari

1. Uchi yumaloq pichoqdan foydalaning.
2. Pichoqni o‘qituvchi ko‘rsatganidek ishlating, kesganda qattiq bosmang.

Nina bilan ishlash qoidalari.

1. Ninani ishlatib bo‘lgach, maxsus nina qadaydigan yostiqchaga sanchib qo‘ying.

2. Ninani hech qachon og‘zingizga olmang.

3. Ortiqcha ninalarni ignadonda quruq holatda saqlang.

4. Ishdan oldin va ishdan keyin ninalarni sanab ko‘ring, yo‘qolgan bo‘lsa yo‘qolgan ninalarni albatta toping.

5. Qog‘oz va kartondan narsalarni yasaganda birinchi teshikni albatta bigiz bilan teshib oling.

Ko‘rilgan choralarga qaramay sinfda baxtsiz hodisa ro‘y bersa, o‘qituvchi birinchi yordamni ko‘rsatishi va maktab vrachini chaqirishi lozim. Ish xonasida yod, bint solingan aptechka bo‘lishi shart.

Ta’lim muassasalarida tashkil etiladigan ijtimoiy-foydali mehnatning turlari xilma-xildir. O‘quvchilarning ijtimoiy foydali ishlari asosan sinfdan va maktabdan tashqari sharoitlarda tashkil etiladi. O‘quvchilarning ta’lim muassasalaridagi ijtimoiy foydali mehnatlari ta’lim muassasasi binosi va hovlisini ozoda saqlash, ta’lim muassasasi o‘quv anjomlarini ta’mirlash, ko‘kalamzorlashtirish va obodonlashtirish ishlarini, jonli tabiat burchaklarini tashkil etishdan boshlanadi. O‘quvchilar boshlang‘ich sinflardanoq ijtimoiy foydali mehnatga jalb etiladilar. Biroq, bu vaqtlarda ular asosan o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatadilar. Shunga qaramay, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ham o‘zlarining mehnatlari umum foydasiga qaratilganligini, ijtimoiy ahamiyat kasb etishini anglay boshlaydilar.

Ta‘limning keyingi bosqichlarida o‘quvchilar ijtimoiy foydali mehnatining motivi, ijtimoiy-g‘oyaviy asoslari ancha chuqurroq bo‘ladi. Ya‘ni ijtimoiy-foydali mehnat rag‘bati jamiyat oldidagi ijtimoiy burchni his etishi bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi. Jamiyat ravnaqi, el-yurt, xalq farovonligi uchun fidokorona mehnat qilish o‘smir va o‘spirin o‘quvchilar mehnatining ijtimoiy-g‘oyaviy asosidir.

Mazkur faoliyatga o‘quvchilarni jalb etishda ularning qiziqishlari, imkoniyatlari, yosh xususiyatlari hamda jismoniy quvvati hisobga olinadi.

Ijtimoiy foydali mehnat yosh avlodni jamiyat hayotini tashkil etish jarayonida faol ishtirok etishga tayyorlaydi. Boshlang‘ich sinflarda mehnat ta’limiga tayyorlash

dasturi bolalarni har tomonlama kamol toptirishga, aqliy va jismoniy, axloqiy va estetik, iqtisodiy va ekologik bilimlarini shakl lantirishga va tarbiyalashga qaratilgan bo‘lib, o‘z oldiga quyidagi maqsadlarni qo‘yadi:

a) o‘quvchilarning mehnat ko‘nikmasi va malakalarini oshirish, ularda kishilarning ishlab chiqarish faoliyati to‘g‘risidagi bilimlarni kengaytirish, mehnatsevarlik, mehnatga va mehnat kishilariga mansublik ruhida tarbiyalash;

b) mehnat malakasi, mehnat madaniyati asoslarini, o‘z ishi va o‘rtoqlari ishini rejalashtirish va tashkil qilish malakalarini rivojlantirish vazifalarini qo‘yadi;

Boshlang‘ich sinf mehnat darslarida o‘quvchilarda buyumlarni yasash tartibi, ishlov berish, xato va kamchiliklarni yo‘qotish, ish o‘rnini tashkil qilish va boshqalar to‘g‘risida tasavvur hosil bo‘ladi.

Mehnat ta’limi dasturi talablari amaliy ishlar jarayonida quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. Tayyorlanadigan buyumlarni kundalik uchun zarurligi.
2. Narsa-buyum yoki ishni bajarish jarayonida dasturda ko‘rsatilgan bilim va malakalarning mazmundorligi.
3. Barcha o‘quvchilarni darsda band qilish imkoniyatidan foydalanish.

Mehnat ta’limining yangi dasturlari, metodlari va tashkiliy shakllari asosida ishlab chiqiladi. Mehnat dasturlarida mehnat madaniyatining malaka va ko‘nikmalari aks ettirilgan bo‘lib, unga qarab maktab o‘quvchisi, o‘qituvchisi va maktab faoliyatiga baho beriladi. O‘qituvchi o‘quvchilarning u yoki bu xususiyatlarini, mehnat madaniyatining tarkibiy qismi birligini hisobga olganda dastur tuzib chiqadi.

Mehnat ta’limi yo‘nalishlaridan birinchisi bolada va o‘smirda inson mehnati haqida va uning mehnatining mahsuli yaratilgan buyumlar to‘g‘risida, ishlab chiqarish muhiti, materiallarni ishlab chiqarish texnologiyasi, moddiy ishlab chiqarish iqtisodiyoti haqida tasavvurlar hosil qilishga har tomondan yondashishni talab qiladi.

O‘z fanini yaxshi bilgan o‘qituvchi biror buyum narsani tayyorlash usulini mahorat bilan tushuntirib va ko‘rsatib bera oladi, bu esa mehnat amallarini

o‘quvchi to‘g‘ri idrok etishni ta’minlaydi. O‘qituvchi shu munosabat bilan darsga puxta tayyorgarlik ko‘rishi, bolalarga ko‘rsatadigan buyum-narsani o‘qituvchining o‘zi oldindan tayyorlab ko‘rishi lozim, chunki buyum-narsani tayyorlash davomida qiyin ish usullarini qo‘llashga to‘g‘ri kelib qolishi mumkin. Agar o‘qituvchining o‘zi narsalarni oldindan tayyorlasa o‘quvchilarga uni tayyorlashning metod va usullarini ko‘zda tutgan bo‘ladi. Har bir dars o‘quvchilarning bilim va malaka doiralarini kengaytirishi hamda mustahkamlashi, ularda barqaror ijobiy ko‘nikma va odatlar hosil qilishga yordam berishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mavlonova R.A, Sanakulov X.R, Xodiyeva D.P “Mehnat va uni o‘qitish metodikasi” O‘quv qo‘llanma. 2007yil TDPU.
2. X.Sanakulov, D.Xodiyeva “Boshlang‘ich sinflarda qog‘ozdan amaliy ishlar” metodik qo‘llanma 2012 yil T:.Ipak yo‘li poligraf, 2012.
3. Ta’lim to‘g‘risidagi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni (Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. 1997 yil T.,“Sharq” nashriyoti)
4. Kadrlar tayyorlash bo‘yicha milliy dastur. (Barkamol avlodO‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. 1997 yil T.,“Sharq” nashriyoti)
5. Sanakulov X.R, Xodiyeva D.P «Boshlang‘ich sinflarda tabiiy materiallardan amaliy ishlar» o‘quv-metodik qo‘llanma 2009 yil. TDPU.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING MATEMATIK TASAVVURLARINI SHAKLLANTIRISHDA O'YINNING AHAMIYATI

Quva pedagogika kolleji
Maxsus fan o`qituvchisi
Ubaydullayeva Xilolaxon

Annotatsiya. Ushbu maqola bolalarga ilk yoshlardan boshlab matematikani o'rgatish jarayoni haqida so'z yuritadi. Uning foydali jihatlari, o'rgatish usullarini bayon qiladi. Shuningdek, matematikani o'rgatishni bir necha usullarini tahlil qilib, bir necha xil o'yinlarga misollar keltiriladi. Matematikani bolalar tafakkuriga ijobiy ta'sir qilishi keng yoritiladi.

Kalit so'zlar: didaktik o'yinlar, harakatli o'yinlar, musiqaviy o'yinlar, dunyoqarash, qoida, intellektual salohiyat, matematik fikr yuritish, rag'batlantirish, tafakkur.

Mamlakatimizda sodir bo'layotgan ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar, xalq ta'limi tizimida bo'layotgan o'zgarishlar «Ta'lim to'g'risida»gi qonun hamda «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»da ko'rsatib o'tilganidek, har bir boshlang'ich sinf matematika o'qituvchisi oldida muhim vazifa qo'yilmoqda. Bu vazifalar boshlang'ich ta'lim uchun xos bo'g'inlarni ajratish imkonini beradiki, bu bo'g'inlar xilma-xil o'quv fanlari dasturlarida, o'quv rejalarida, darsliklarda ta'limning joriy etilishi hamda metodik tizimida biror tarmoqni hosil qilinishi mumkin.

Davlat ta'lim standartlari o'quv fani bo'yicha o'quv metodik majmualar (dastur, o'quv rejasi, darslik)larni yaratish uchun keng imkoniyatlar ochib beradi, shuningdek o'quv fanlararo bog'lanish va bilimlarini muvofiqlashtirish tamoyili asosida o'quv fanlarining o'zaro bog'liqligi va fanlararo bog'lanishini ta'minlash-ga xizmat qiladi.

Bolalar bog'chalarida tarbiyalanuvchilar uch guruhga bo'lingan holda tarbiyalanadilar, ya'ni: kichik guruhlar, o'rta guruhlar, katta guruhlar. Olib borilayotgan mashg'ulotlarning mazmuni ularning yoshiga va qobiliyatiga mos holda tashkil etiladi.

Maktabgacha yosh davri- bolalarning rivojlanishidagi muhim bosqich bo'lib hisoblanadi, bu davrda ularning fiziologik, psixologik, jismoniy, ruhiy,ma'naviy, axloqiy, aqliy jihatdan rivojlanadi va shu bilan birgalikda insonlarga mehr oqibatli bo'lish, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat qilish kabi bir qator insoniy fazilatlarni tarbiya lashga zamin yaratiladi. Shu boisdan maktabgacha tarbiya muassasalarida mazkur maqsadlarga ko'ra qator ishlarni olib borish, shu jumladan, turli didaktik o'yinlar texnologiyalaridan foydalanish va boshqa vositalar orqali bolalarning elementar matematik tasavvurlarini shakllantirish shakllantirish, ularni har tomonlama barkamol, jismonan sog'lom, aqlan yetuk, ruhan tetik qilib tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'yin maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning asosiy fazilatlaridan biridir. Bola hayotining asosiy qismini o'yin bilan o'tkazadi. «Bola uchun o'yin-voqelik-deb yozgan edi. K.D.Ushinskiy, binobarin, tevarak atrofdagi voqelikdan ko'ra ancha qiziqroq voqelikdir. U bolaga xususan tushunarli bo'lgani uchun qiziqdir, o'yin bolaga shuning uchun tushunarliki, unda qisman bolaning o'zi yaratgan narsa bor».

Didaktik o'yinlar orqali bolalarning faoliyati mustahkamlanashi bilan birgalikda turli xil shakllar to'g'risidagi ma'lumotlarni berish orqali bolalarning elementar matematik tasavvurlari shakllanib boradi. Didaktik o'yinlar orqali bolalar faoliyati mustahkamlanadi, hayot haqidagi ilk tasavvurlari, jonli va jonsiz tabiat haqidagi o'y-fikrlari, turli buyum predmetlarning ko'rinishi, nomi, rangi, shakli, tuzilishi, o'simlik va hayvonot olamidagi rang-baranglikni anglaydilar.

O'yin jarayonida bolalar turli qiyinchiliklarni, har qanday to'siqlarni yengib o'tishga harakat qilib o'rganib boradilar.

O'yin qadim zamonlardan mavjud bo'lgan va u ko'pgina pedagoglar, psixologlar, olimlar diqqatini o'ziga tortib kelgan. O'yin ibtidoiy jamoa tuzumi davridayoq yuzaga kelgan bo'lib, jamiyat hayotida mehnatdan keyin turadi va uning mazmunini belgilaydi.

Bugungi kunda o'yinlarning turli-tuman turlari mavjud: milliy o'yinlar,

harakatli o'yinlar, sport o'yinlari; so'z o'yini; qo'g'irchoq o'yini; ma'naviy-ma'rifiy o'yinlar; intellektual o'yinlar; o'ylab top o'yinlari; zamonaviy texnika va komputer o'yinlari. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar o'yini o'zining mazmuni, xususiyati, tashkil etilishiga ko'ra xilma-xildir, uni quyidagi turkumlarga ajratishadi:

1)Ijodiy o'yinlar.

2)Qoidali o'yinlar.

Ijodiy o'yinlarni bolalarning o'zlari ixtiro etadilar. Bunda avvaldan belgilangan qoidalar bo'lmaydi, o'yin qoidasini bolalarning o'zlari o'yin jarayonida belgilab olishadi.

Ijodiy o'yinlar turlariga drammalashgan o'yinlar, qurilish o'yinlari, tabiiy materiallar bilan o'ynaladigan o'yinlar kiradi. Tabiiy materiallarning nomlanishi jarayonida geometrik figuralar, arifmetik hisob to'g'risidagi tushunchalar aytilishi natijasida bolalarda dastlabki elementar matematik tasavvurlar shakllantiriladi. Qoidali o'yinlarning mazmunini va qoidasi kattalar tomonidan belgilanadi. Qoidali o'yinlarga quyidagilar kiradi: didaktik o'yinlar, harakatli o'yinlar, musiqaviy o'yinlar.

Didaktik o'yinlar maktabgacha ta'lim muassasasida ta'lim va tarbiya vositasi sifatida keng qo'llaniladi. Didaktik o'yinlar ta'lim bilan bevosita uzviy bog'liq bo'lib unga yordam beradi.

Bunday o'yinlar kichik bolalar uchun «rangiga qarab top», «Shakliga qarab top», va katta guruh bolalari uchun «Dehqonlar nimani yetishtirishadi», «Kim ko'proq narsani nomini ayta oladi», «Qarab ol-u, eslab qol», «Nimaning shakli tasvirlangan» kabi o'yinlarni aytish mumkin.

O'yinda qatnashgan bolalarni maqtash rag'batlantirish mumkin. Didaktik o'yinning xususiyati shundaki, unda tarbiyachi bilan bolalar munosabati bevosita o'yin tarzida kechadi. Bunda tarbiyachi shu o'yin qatnashchisi yoki tashkilotchisi bo'ladi. O'yinlar bolalarda kuzatuvchanlikni, mashq qilish nutqlarini ravon qilish, elementar matematik tushunchalarni shakllanitirishga xizmat qiladi.

Tarbiyachi didaktik o'yinni bolalarni qiziqtirgan holatda tugallashi lozim, ya'ni bolalar shu o'yinni yana davom ettirish istagi bilan qolsinlar.

Bolalar birdaniga tushunchalar vositasida o'ylamaydilar. Ularning tafakkuri ma'lum yoshgacha konkret bo'lib tasavvurlar yordamida vujudga keladi. Tushunchani tarkib toptirishda shunga erishmoq kerakki, tushuncha bir xil miqdorlarning barcha muhim bo'lmagan xossalarini tashlab turib, ularning asosiy xossalarini va belgilarini umumlashtirishini bolalar yaxshi anglab olsin. Masalan: ***«Uchburchak***» tushunchasi- uchta burchagi va kesmalardan iborat uchta tomoni mavjudligini umumlashtiradi.

Inson tafakkuri nutq bilan, til bilan uzviy bog'liq bo'lganligi sababli maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar fikr yuritishning vujudga kelishi va rivojlanishi ularning matematik bilimi bilan o'lchanadi. Biroq, ularda ko'rgazmali xarakat, ko'rgazmali-obrazli tafakkur turlari bilan bevosita ifodalanadigan tafakkurdan oldinroq namoyon bo'ladi. Bolada paydo bo'layotgan elemetar tafakkur uning predmet va jismlarga, o'yinchoqlarga, buyumlarga nisbatan bildirilayotgan harakatlarida ko'zga tashlanadi. Bir yoshga yetguniga qadar ovozli o'yinch oqlarni ushlab ko'rish va ulardan foydalana olish uquvining paydo bo'lishi fikr yuritish faoliyatida sifat o'zgarishlarining yuzaga kelayotganligidan dalolat beradi. Bolalarning o'yinchoqlar bilan bevosita va bilvosita muloqotga kirishishi ularda tafakkurning o'sayotganligidan dalolat beradi. Asta-sekinlik bilan ularda analitik-sintetik faoliyat vujudga keladi. Oila a'zolari bola bilan muloqotga kirishganlarida uni so'z va tushunchalar mohiyatiga yetaklashlari tafakukkurning rivojlanishi uchun muhim imkoniyat yaratadi. Kattalarning jism va predmetlarning nomini aytib bolaga ko'rsatishlari va bunga javoban go'dakning munosabat bildirishi elementar tushunishning (anglashning) paydo bo'layotganligi va elementar matematik tasavvurlarning shakllanayotganligidan dalolat beradi.

Bolalarni aqliy tomondan tarbiyalashda boshlang'ich matematik tushunchaga katta ahamiyat beradi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda va boshlang'ich maktab yoshida elementar matematika tasavvurlarini taraqqiy ettirish muammolari ustida ilmiy ishlar olib borgan pedagog Y. N. Tixeyeva o'z sistema va qarashlarini tanqid qildi. Y. N. Tixeyeva «bola bilimni hayotdan olishi kerak, hayotning o'zi har qadamda bolaning oldiga amaliy vazifalarni qo'yadi, ya'ni o'lchash, sanash, ayirishlar kabi. Har bir normal bola kattalarning

yordamisiz 10 gacha sanashni bilib oladi, deydi olima. Ayniqsa birinchi o’nlik sonlarni bilib olishga katta ahamiyat beradi. U bolani sanashga o’rgatishda majbur qilmaslik kerak, faqat unga ko’rgazmali, didaktik material berish kerak deydi. Shuningdek, maxsus material bilan birgalikda tabiiy materiallar berish kerak, masalan mevalar, cho’plar, umuman bolani atrofida doimo bo’ladigan narsalar. Y. N. Tixeyeva birinchi bo’lib matematik tasavvurlarga o’rgatish programmasini tuzishga urinib ko’radi. Y. N. Tixeyeva sanamasdan sonlarni bir ko’rishda ilib olish metodini tavsiya etadi, ya'ni monografik metod asosida. 1915-yilda Y. N. Tixeyeva “Bog’chada son-sanoq” kitobini yozadi. Uning qarashlari bir-biriga ziddir. Nazariyada bolalarning taraqqiyotiga aralashmaslik kerak desa, amalda esa tarbiyachining o’yin va mashqlarida rahbarlik rollarini qo’llab-quvvatlaydi. Albatta, son haqidagi tushuncha tug’ma, bolalarni maxsus mashg’ulotlarda sanashga o’rgatishga yo’l qo’ymaslik kerak. Shuning uchun ko’p olimlar son-sanoq metodikasini ishlab chiqmaydi, balki son-sanoqqa o’rgatish programmasini belgilab chiqadi. Y. N. Tixeyeva didaktik va hayotiy materiallarning rolini ko’rsatdi, uni o’rgatishda ketma-ketlik, sistemalilik, takroriylik prinsipiga amal qilishni ko’rsatdi. Ko’pchilik boshlang’ich sinf o’qituvchilari matematikani o’rgatishda asosiy metod faqat didaktik o’yin metodi deb hisoblaydi. Lekin nafaqat didaktik o’yinlar va balki didaktik materiallaridan ham foydalanish mumkin. Olim F.N.Blexer ham bolalarni sanashga o’rgatish kerak emas, sharoit yaratish kerak deydi. U maxsus mashg’ulotlarni inkor etadi. Faqat tayyorlov guruhlardagina mashg’ulot o’tkazish kerak, deydi. U ko’proq yakkama-yakka, yo’l-yo’lakay o’rgatishni ma'qullaydi. F. N. Blexer didaktik o’yinlarga katta ahamiyat beradi. U juda qiziqarli didaktik o’yinlarni ishlab chiqdi. Didaktik o’yin bu o’rgatishning eng asosiy metodi deydi. U “Didaktik o’yinlar” kitobida tarbiyachilarning ish tajribalaridan foydalanadi. Chunki, biz bilamizki, bolalarni faqat maxsus mashg’ulotlardagina emas, tasodifiy o’yinlar orqali ham o’rgatish mumkin. Didaktik o’yin esa asosiy metodlardan faqat bittasidir. Lekin u birdan-bir metod bo’la olmaydi. U boshqa metodlar bilan birgalikda qo’llaniladi. Shunday qilib, F.N. Blexer va Y. N. Tixeyeva 30-40 yillar ichida bog’cha ishiga katta hissa qo’shdi. Oxirgi 50-60 yillar davomidagi ilmiy ishlarning natijalari bolalar bog’chasida elementar matematika tasavvurlarini ishini ilmiy asosda olib borish imkonini berdi. 1969-70 yillardagi dasturga birinchi bo’lib matematik tasavvurlarning boshqa bo’limlari ya'ni vaqt, tevarak atrof, kattalik, shakl bo’limlari kiritildi. Olim A. M. Leushina sanoq bo’limi bo’yicha ikkinchi

kichik guruppadan boshlab haftada 1 marta maktabga tayyorlov guruppada, haftasiga 2 marta maxsus mashg'ulotlar o'tkazishni taklif qildi. Uning taklifiga binoan bunday mashg'ulotlar 1970 yildan boshlab o'tila boshladi. Uning xizmatlari evaziga pedagogika institutlari va pedagogika bilim yurtlarida matematika kurslari uzaytirilgan. U oxirgi 20-30 yillar davomida bolalarni sanoqqa o'rgatish masalasi bo'yicha ish olib borgani uchun matematik tasavvurlarining boshqa masalalari bo'yicha ish olib borolmaydi. Lekin shunga qaramay 1968-yilda bolalar bog'chasi tarbiya programmasining sanoq bo'limi u tomonidan ishlab chiqildi. A. M. Leushinaning 1963-yilda chiqqan «Bolalar bog'chasida sanoq bo'yicha mashg'ulotlar» asari bolalar bog'chasining o'zida o'tkazilgan ilmiy tadqiqot ishlari qo'lyozmasi bo'yicha yozilgan. Olimlar va psixologlar elementar matematika bo'yicha bir qancha ishlar olib bormoqdalar. A. M. Leushina bolalarni son-sanoqqa o'rgatishni ilmiy metodga asoslab yangidan tuzdi. Sanoqqa o'rgatish aqliy va ilmiy vazifalar asosida tuzildi. Bosqichma-bosqich sonlarni o'rgatish, ko'pliklar bilan tanishtirish, sonlar bilan tanishtirish, miqdor son, tartib son, sonlarni birliklardan iborat tarkibiy miqdori bilan tanishtirish, 5 ni 2 kichik songa ajratish, kichik sondan 5 sonini hosil qilishga o'rgatish, sonlar o'rtasidagi munosabatlarni tushunish arifmetik masalalar yechish, ikki to'plamni taqqoslash, ular o'rtasidagi tenglik va notenglikni aniqlashga o'rgatish o'rganilgan. A. M. Leushinaning xizmatlari yana shundaki, u analizator yordamida sanashga o'rgatishning xilma-xil mashqlarini ishlab chiqdi.

Y. Komenskiyning fikriga ko'ra, "Bolalar har doim hamma narsani qilishga tayyor. Bu juda foydali va shuning uchun nafaqat ularning ishiga aralashmaslik kerak, balki ular doimo qiladigan biror narsaga ega bo'lishlarini ta'minlash uchun choralar ko'rish kerak".

Matematikaning ajoyib olami bilan tanishish maktabgacha yoshdan boshlanadi. Qiziqish va xohish bilan bolalar raqamlar bilan tanishadilar, ular bilan ishlashni o'rganadilar, obyektlarni hajmi bo'yicha taqqoslaydilar, o'rganadilar geometrik figuralar makon va zamonda orientatsiya qilish malakasini egallaydi. Matematika tafakkur, mantiq va diqqatni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar beradi.

Bo'limlarda bilimlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish uchun didaktik o'yinlarda elementar matematik tasvirlarni (FEMP) shakllantirish muhim rol o'ynaydi. O'yin - bu bolalarning etakchi faoliyati, faqat o'yinda bola ko'zga tashlanmasdan o'rganadi va bilimlarni muvaffaqiyatli mustahkamlaydi.

FEMP o'yinlarining har biri bolalarning matematik (miqdoriy, fazoviy, vaqtinchalik) tasvirlarini takomillashtirishning muayyan muammosini hal qiladi.

Didaktik o'yinlar to'g'ridan-to'g'ri FEMP darslari mazmuniga dasturiy vazifalarni amalga oshirish vositalaridan biri sifatida, shuningdek, tushdan keyin bolalarning bilimlarini mustahkamlash bo'yicha individual ish uchun kiritilgan. FEMP darsining tuzilishidagi didaktik o'yinlar bolalarning yoshi, darsning maqsadi, maqsadi va mazmuni bilan belgilanadi.

Shuningdek, matematikani o’rgatishning asosiy maqsadi bolada tarbiyaviylikni rivojlantirish.

Tarbiyaviylik prinsipi maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tassavvurlarni shakllantirishda fanga bo’lgan qiziqishni uyg’otish ya‘ni bilimlarni o’zlashtirishga harakatini, ularni egallash va mustaqil kengaytira olishga o’rgatishni o’z ichiga oladi shu bilan birga ularda tafakkurni shakllantirish, matematik tushuncha va tasavvurlar bilan boyitish, xotira va diqqatni rivojlantirish, ijodiy tafakkurni tarbiyalash kabi ishlarni amalga oshirishni talab etadi. Bu prinsip maktabgacha yoshdagi bolalarda ziyraklik, topqirlik, aqllilik xislatlari bilan birga Vatanga muhabbatni hamda rostgo’ylik, mehnatsevarlik kabi insoniy fazilatlarni tarbiyalash ham matematika mashg’ulotlarida amalga oshirish imkoniyatlari mavjudligini ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Komenskiy Ya.A. Ajoyib didaktika. M., 1955 yil
2. Konstantinov N.A., Medinskiy E.N., Shabaeva M.F. Pedagogika tarixi. M., 1982 yil
3. Lordkipanidze D.O. Yan Amos Komensiy, tahr. 2, M, Pedagogika, 1970 yil
4. Nipkov K.E. "Yan Komensiy bugun" "Glagol", Sankt-Peterburg 1995 yil
5. Piskunov A.I. "Chet el pedagogikasi tarixi bo'yicha kitobxon". - M.: Ta'lim, 1981.
6. Komenskiy Ya.A. "Buyuk didaktika". - Sevimli. ped. Op. M., Uchpediz, 1955 yil.
7. Konstantinov N.A., Medinskiy E.N., Shabaeva M.F. "Pedagogika tarixi". - M.: Ta'lim, 1982.
8. "Komenskiy Ya.A. Tanlangan pedagogik asarlar ". T.2. - M.: Pedagogika, 1982.

KORREKSION PEDAGOGIKA—FAN SIFATIDA

Musurmonova Go'zal Muhiddin qizi

Toshkent Kimyo xalqaro unversiteti Samarqand filiali

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi

Musurmonova Go'zal Muhiddin qizi

Samarkand Branch of Tashkent International University of Kimyo student of primary education

Annatatsiya

Ushbu maqolada gapirishi va aqliy jihatdan nuqsoni bo'lgan bolalarning jismonan rivojlantirish nutqi va tafakkurini rivojlantirish bo'yicha olib boriladigan ishlarning mazmuniga qo'yiladigan talablar yoritilgan

Abstract

This article describes the requirements for the content of work on the development of speech and thinking of children with speech and mental disabilities.

Kalit so'zlari: Korreksion,Defektalogiya,aqlan zaif, og'ir nutq nuqsoni, Logopediya, oligofrenopedagogika.

Key words: Correction, Defectology, mentally retarded, severe speech impairment, Speech therapy, oligophrenopedagogy.

Reja

1.Maktabgacha tarbiya muassasining asosiy maqsadi vazifalari.

2. Bola huquqlari haqidagi konvensiya

3.Korreksion pedagogika fanining maqsadi va vazifalari.

4.Aloxida yordamga muxtoj bolalar

5.Aloxida yordamga muxtoj bolalar uchun diffrensial va integratsiyalashgan ta'limni tashkil etish

«Uchinchi ming yillikning bolasi» kitobidagi tayanch dasturida «Maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasiga ko'yiladigan davlat talablari» asosida maktabgacha tarbiya muassasalaridagi ishlarning vazifasi, mazmuni yoritilgan. Dasturning VI bo'limi "Maktabga tayyorlov davri"deb nomlangan. Ushbu bo'limda 6-7 yoshli bolalarni jismonan

rivojlantirish, nutqi va tafakkurini rivojlantirish va ularni ma’nan rivojlantirish bo‘yicha olib boriladigan ishlarning mazmuniga qo‘yilgan talablar yoritilgan.

Dasturning «Bolalarni ma’nan rivojlantirish» qismida:

-savollarga javob berish, turli mavzularda fikr bayon qilish xamda atrofdagi odamlarning she’r, ertak va xikoyalarida bayon etilgan, rasm, multfilm, kinofilmlarda ifodalangan fikrni anglash, ularning mazmunini qayta so‘zlab bera olish ;

-nutq tovushlarini to‘g‘ri talaffuz qilish. Fikrni grammatik jixatdan aniq bayon qila olish;

-so‘zda tovushlarning ketma-ketligini farqlash, bo‘g‘in va so‘zlarni to‘g‘ri tuzish, eshitgan nutq tovushlarini farqlay olish;

-bosma harflarni o‘zaro farqlay olish, nutq tovushi bilan harfni bir biridan farqlay olish;

-ertak, xikoya, maqol va topishmoqlar obrazliligini xis eta olish;

-ifodali tarzda she’r ayta olish va boshqa talablar qo‘yilgan.

Bolaning maktabga tayyorlash guruxiga o‘tishi uni alohida mavqega qo‘yadi : u o‘zini yangi hayot –maktab xayoti bo‘sag‘asida turganligini anglaydi; u endi tarbiyachisini o‘qituvchi deb biladi. Bolaning mashg‘ulotlardan tashqari vaqtdagi jamoa faoliyatlarida o‘zini-o‘zi tashkil etish va bir-birini nazorat qilish kuchayib boradi. Bolalarning jamoa fikrlari va umumiy oddiy talablari paydo bo‘ladi. Bu yoshdagi bolalar o‘rtasida mashg‘ulotlar, shuningdek, didaktik o‘yinlar ,qoidali o‘yinlar va harakatli o‘yin-musobaqalar tobora ko‘proq axamiyat qozonadi. Bola o‘yin bilan jiddiy ish o‘rtasidagi farqni tushunib oladi, qachon va qayerda o‘ynash, jiddiy ish bilan shug‘ullanish kerakligini bilib olgan bo‘ladi. U oilasida va bolalar bog‘chasida o‘ziga topshirilgan muayyan vazifalarni bajaradi. Bunda katta yoshdagi kishilarning bolalar mexnati natijalariga, bu mexnatning tevarak-atrofdagi kishilar uchun bo‘lgan axamiyatiga tegishli baxo berishlari, bolaning o‘z tashabbusi bilan biron ishni boshlab yuborish istagini maqullashlari muximdir.

Bolaning bilish faoliyati murakkabroq tus ola boshlaydi, idrok qilishi muayan maqsadga yo‘nala boshlaydi. Turli narsalar yoki ularning tasvirlari bilan muntazam ravishda tanishib borish natijasida bolaning muayyan vazifaga bo‘ysundirilgan kuzatuvchangligi oshib boradi. Idrokning o‘sishiga raxbarlik qilinsa, maktabgacha tarbiya yoshi oxirida bolada muxim sensor qobiliyatlar: ko‘z bilan aniq chamalab bilish, proporsiyalarga ko‘rib turib baxo berish, fonematik uquvlari va musiqa tovushlarini to‘g‘ri idrok etish va ayta bilish qobiliyatlari paydo bo‘lib boradi. Bola kuyning harakatini, tovushlarning pasayishi va yuqorilanishini, balandligi va uzunligi har xil bo‘lgan tovushlarni, ashula aytish va she’r o‘qish tempining o‘zgarib turishini farq qilish va buni o‘zi amalda ifodalab berishi mumkin.Muayyan maqsadga qaratilgan ta’lim natijasida bolaning ixtiyoriy ravishda esda saqlab qolish va ifodalab berish qobiliyati o‘sadi. Bola esda saqlab qolishning har xil usullarini qo‘llay boshlaydi: materialni ma’nosiga qarab guruxlarga bo‘ladi, esda saqlab qolmoqchi bo‘lgan narsasini ko‘p martda takrorlaydi va x.k. Bolalar eng oddiy mantiqiy

fikrlashni o‘rgana boshlaydilar. Ular nutqning tovush tuzilishini taxlil qila oladigan bo‘lib qoladilar: bola so‘zdagi tovushlarni aloxida o‘zini talaffuz qilishi, so‘z qaysi tovushlardan tuzilganligini aytib bershi mumkin. Uning muayyan voqealarni tegishlicha izchillikda ravon va batavsil xikoya qilib berish ko‘nikmasi oshib boradi.

Tayanch dasturida bolalr nutqi va tafakkurini rivojlantirish ishlariga katta e’tibor berilgan bo‘lib, ularni didaktik o‘yinlar orqali amalga oshirish talab etilgan.Shunday qilib, tayyorlov guruxi tarbiyalanuvchilari o‘quv yilining oxirida murakkab va katta xajmdagi bilim, ko‘nikma va malakalarni egallab olishlari lozim. Biroq barcha bolalar barovariga dastur talab etgan bilimlarni o‘zlashtira olmaydilar.

Xar qanday jamiyat uz farzandlarini har tomonlama yetuk , komil inson bo‘lib voyaga yetishni, munosib fo‘karolar bo‘lib, davlat tarraqiyotiga, gullab yashnashiga o‘z ulushlarini qo‘shishlariga harakat qiladi umid bog‘laydilar.

Afsuski, dunyoning ko‘pgina mamlakatlarida bolalar hali ham huquqlaridan mahrum etilganlar, ya’ni ularning sog‘-salomat hamma qatori to‘laqonli rivojlanishlari va jamiyat hayotida faol ishtirok etishlari uchun kerakli imkoniyatlar yaratilmagan..

Maktabga qabul qilingan ayrim bolalar uni to‘liq bitira olmayaptilar, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bor bolalar uyda o‘tiribdi ta’lim olishdan mahrum, ayrimlarining ta’lim olishi chegaralangan.Kasallikni oldini olish mumkin bo‘lgan joylarda hali ham juda ko‘p bolalar xastaliklardan nobud bo‘lmoqdalar, to‘yib ovqat yeyish, toza ichimlik suvidan bahramand bo‘lish ko‘p mamlakatlarda hali ham to‘liq tashkil etilmagan.Bundan tashqari, jahonning ba’zi bir qit’alarida maktab yoshidagi bolalar ham qurolli kuchlar safiga chaqirilmoqda, ular zo‘ravonliklarga, qiynoqlarga duchor bo‘lmoqdalar, jismoniy jazolanmoqda, kerak bo‘lsa, ozodlikdan, kafolatlangan huquqlaridan mahrum qilinmoqdalar.

Asosiy ehtiyojlari va huquqlari qo‘pol buzilgan bolar hech qachon boshqalarning huquqlarini hurmat qila olmaydilar hamda odil va g‘amho‘r bo‘la omaydilar. ¥uquqning buzilishi faqat shaxsning azob-uqubatlanishini yuzaga keltirishiga sabab bo‘libgina qolmay, balki ularning ongida siyosiy barqarorlik urug‘larini ekilishiga va qurolli nizolarga sabab bo‘lmoqda. ¥uquq muammolari har bir insonga to‘g‘ridan – to‘g‘ri yoki bevosita tegishlidir.1 dekabr 1993 yilda 153 mamlakat bola huquqlari haqidagi konvensiyani ratifikatsiya qilish yo‘li bilan, o‘zlarining bolalar kelajagini muxofaza qilishga tayyor ekanligini namoish etdilar. Bola huquqlari haqidagi Konvensiya – bu butun jahon bolalariga xos bo‘lgan bolar huquqlari haqidagi Birlashgan Millatlar Tashkilotining shartnomasidir. Konvensiya - bola huquqlari haqidagi universal rasmiy Kodeksdir. Konvensiyada bolalar huquqlari to‘rt toifaga ajratib berilgan bo‘lib, ular 54 moddani o‘z ichiga qamrab olgan.

1. yashay olish huquqi: bola talablarini qondirish va hayotiy huqularni o‘zida mujassam etish kabi asosiy shartlarni hamda tibbiy hizmatdan foydalana olish, ovqatlanish, boshpanaga ega bo‘lish kabi adolatli, hayotiy me’yorlarni o‘z ichiga oladi.

2. rivojlana olish huquqi: bolarning o‘z qobiliyatlarini kengnroq rivojlantirishga erishishlari uchun zarurdir. Bunga misol qilib, bilim olish, o‘yin, xordiq chiqarish, madaniy faoliyatlar, axborot olish va vijdoniy poklik kabi huquqlarini olish mumkin .

3. bolalar zo‘ravonlik va ekspulatatsiya qilinishdan ximoyalangan bo‘lishlari shart. Bu borada quyidagi muammolarga ya’ni: qochoq bolalar muammosi, adliya tizimidagi zo‘ravonliklar, bolalarni qurolli nizolarga jalb etish muammolariga, bolalalar mehnatiga; balog‘at yoshiga yetmaganlarni seksual ekspluatatsiya qilish va o‘smirlarning giyohvand moddalarni iste’mol qilish muammolariga alohida e’tibor bo‘lishi kerak.

4. Ishtirok etish huquqi: bolani jamiyat va mamlakat hayotida faol ishtirok etishga chorlaydi. Bu toifa bolalarning hayotiga taalluqli bo‘lgan muammolar bo‘yicha jahonshimul yig‘ilish va tadbirlarda ishtirok etish huquqini va o‘z fikr-mulohazalarini aytishda erkin bo‘lish kabi huquqlarni belgilaydi. Bolalar ulg‘ayib borishlari davomida jamiyat hayotida faol ishtirok etishlari uchun barcha paydo bo‘luvchi imkoniyatlarning xammasiga ega bo‘lib borishlari , hamda hayotity muhim yechimlarning mas’uliyatini his qilgan holda ularni o‘z zimmalariga olishga tayyor bo‘lishlari kerak.

Butun jahon bolalariga xos bo‘lgan bolalar huquqi haqidagi Konvensiya, O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni, “O‘zbekistonda kadrlarni tayyorlash milliy dasturi” kabi va boshqa me’yoriy hujjatlarda ko‘rsatilishicha , barcha bolalar , shu jumladan, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bor bolalar ham mehnat qilish, ta’lim olish, hayotda o‘z o‘rnini topib ketish huquqlariga egadirlar. . Bola huquqlari haqidagi Konvensiyaning 19 moddasiga ko‘ra “ Bola ota-ona yoki har qalday boshqa shaxs tomonidan haqoratlanishi, qo‘pol muomilada bo‘lishdan himoyalanishi huquqiga egaligini inobatga olib, ayrim mamlakatlarda ilgarilari ishlatiladigan atamalardan “korreksion pedagogika”, “anomal bolalar ”, “aqlan zaif” kabi va boshqklardan voz kechmoqdalar. XIX asrning 20 yillaridan beri Defektologiya fani – jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bor bolalar talim tarbiyasi bilan shug‘ullanadigan fan sifatida o‘rganilib kelmoqda. Xozirgi kunda bu fan «korreksion pedagogika» deb ham yuritilmoqda. Inson xuquqlari dekloratsiyasi, bolalar konvensiyasi talablaridan kelib chiqqan xolda jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bor kishilarni kamsitmaslik, xaqoratlamaslik uchun masalan, Moskva shahridagi Defektologiya ilmiy-tadqiqot instituti “Korreksion pedogogika ilmiy tadqiqot instituti” deb nomlanmoqda. Defektologiya fani ko‘p mamlakatlarda korreksion pedagogika deb yuritilmoqda. Korreksion pedagogika fanining predmeti - anomal bolalar , ya’ani jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bor bolalar (yunoncha anomalos - odatdan tashqari), norasao degan ma’noni bildiruvchi so‘zi bilan yuritiladi. Xozirgi kunda O‘zbekistonda Korreksion pedagogika —aloxida yordamga muxtoj jismoniy yoki ruhiy kamchiliklari bor bolalarning psixofiziologik rivojlanishidagi xususiyatlarini o‘rganadigan, ularning ta’lim-tarbiyasi bilan shug‘ullanadigan fandir. Korreksion pedagogika so‘zi lotincha tuzatish— bartaraf etish, pedagogika— ta’lim-tarbiya, urganish degan suzlardan olingan.

Defektologiya fanining rivojlanishi natijasida undan quyidagi tarmoqlar mustaqil fan sifatida ajralib chiqdi: surdopedagogika (lotincha surdus — kar, gung so‘zidan olingan) — eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning ta’lim tarbiyasi bilan shug‘ullanadigan fan; tiflopedagogika (yunoncha tiflos — ko‘r, so‘qir so‘zidan olingan) —ko‘zi ojiz bolalarning ta’lim-tarbiyasi bilan shug‘ullanadigan fan; oligofrenopedagogika (yunoncha oligos — kam, fren — aql), so‘zlaridan olingan, — aqliy tomondan zaif bolalarning ta’lim-tarbiyasi bilan shug‘ullanadigan fan; logopediya (yunoncha logos — so‘z, padeo — tarbiya so‘zlaridan olingan) — og‘ir nutq nuqsonlarini o‘rganish, oldini olish, bartaraf etish yo‘llari, usullarini urganadigan fan.

Adabiyotlar

1.Salamanskaya deklaratsiya. - Ispaniya, T; 1994-yil

2.Bola huquqlari to'g 'risida konvensiya. - O'zbekiston bolalar jamg'armasi. T;1992-yil

3. K .K.Mamedov, G.B Shoumarov. V .P.Podobed Ruhiy rivojlanishi

sustalashgan bolalar haqida T; 1993-yil

4.Pulatova F.M. 0linofreno pedagogika.-T; 2006-yil

5.V S . Raxmanova Maxsus pedagogika. T; 2005-yil

6. B.Shoumarov va boshqalar. 1001 savolga psixologning 1001 javobi. T; “ Mehnat” 2000-yil.

KONFUTSIY TA'LIMOTIDA NUTQ MADANIYATI MASALASI

Shavkatulloyeva Nilufar

Toshkent xalqaro universiteti Samarqand

filiali boshlang'ich 1- kurs talabasi

Shavkatulloyeva Nilufar

Samarkand Branch of Tashkent International
University of Kimyo 1- styear student of primary education

Annatatsiya

Ushbu maqolada Xitoyning eng mashhur notiqlaridan bõlmish Konfutsiy haqida sõz borib, uning qarashlari sõzdan qanday, qay tartibda foydalanish insonlarga qay holda muomalada bõlish kabilar fikr - mulohazalar bildirib õtamiz. Yangicha qarashlarni õrganib tahlilga tortamiz.

Kalit sõzlar: Nutq, Konfutsiylik, notiqlilik, komunikativlik sifatlari, ta'sirchanlik, jimjimadorlik.

Abstract

In this article, we will talk about Confucius, one of China's most famous orators, and express his views on how to use words, how to use words, and how to deal with people. We study and analyze new views.

Key words: Speech, Confucianism, eloquence, communicative qualities, impressiveness, silence.

Xitoydagi axloqiy - ta'limot, keyinchalik eng tasirli nutq madaniyati sohasi bõyicha ham eng ilğor hisoblanmish Xitoy notiqi Konfutsiydir. Biz bilamizki, Xitoy qadim - qadimdan buyuk davlat bõlib, har tomonlama rivojlangan. Buning yorqin dalilini fikrlarimiz orqali muhokama qilsak ham bõladi.

Birinchi navbatda nutq madaniyatiga tõxtalib õtadigan bõlsak, bu soha Yunonistonda paydo bõlib, keyinchalik Õrta Osiyo va butun Yevropaga tarqalgan Nutq madaniyati aksar qomondonlar õz askarlarga jang maydonlarida nutq sõzlab - notiqlik darajasida bõlgan. Ular kõp mashaqqat chekib õz nutqlari ustida ishlab hattoki oylab mehnatda bõlib, sõng minbarlarda nutq sõzlashganlar. Bularga yorqin misol tariqasida Demosten; Prodik; Perikl kabi buyuk notiqlarni keltirishimiz mumkin. Keyinchalik bu soha bir fan xususida oliy ta'lim - õquv yurtlarida talabalarga õqitila boshladi. Buning asosiy sababi shunda deb õylayman nutq madaniyati bõlgan inson bõlish uchun kõp kitob mutolaa qilish kerak deb õylayman.

Nutq madaniyati - bu degani chiroyli sõzlash, faqatgina hurmat qilib har hil kesatiq, piching manoli gaplardan xoli bõlish emas, bu faqat tor doirali tushunchalar xolos, nutq madaniyati shirin sõz gaplarni õz õrnida ishlatish nutqning komunikativ sifatlaridan oqilona foydalanish kerak degani. Har tomonlama mukammal shaxslarning kasbi qomondonlik yoki notiqlik degan gap bekorga aytilmagan. Shunday ekan nutq madaniyati tushunchasi keng tushuncha bõlib, uni tor doirada qabul qilish bizdek oliy ta'lim muassasasi talabalariga xos xususiyat emas deb õylayman.

Konfutsiy haqida juda kõp chiroyli gaplar mavjud. Uning talimoti barcha mamlakatlarda xususan Õzbekistonda ham uluğlanadi. Mana õzimiz Samarqand shahrimizda ,,Konfutsiy boği" hamda haykali ham õrnatilgani bejiz emas.

Uning ta'limotidagi ma'noli aforizmlar bõganki õsib kelayotgan yosh - avlodga ibrat ma'nosida bitilgan.

Jumladan quyidagi uning ta'limotlaridan parchani tahlil etsak;

-Kimki nokamtarlik bilan yolğon sõzlar ekan, uning jimjimador sõzlari faqat va faqat musibat keltiradi.

Ya'ni bundan qanday ma'no izlash mumkin, hamma Õqigan narsasini har hil tahlil qilish qobilyiatiga ega, insonlar qanchalik yolğon sõzlayotgan paytda havoyi gaplar bilan yolğon sõzlashsa ham uning bu yolğoni musibat keltiradi. ,,Inson har tomonlama komil inson bõlishi uchun yolğon sõzlamasligi" kerak deydi A. Navoiy. Biz komil inson bõlavermaymiz. Chunki albatta yolğon gapirishimiz mumkin. Olimlar tomonidan faqatgina she'rda yoki ğazalda qõllangan yolğon mubolağalar kechirilishi mumkin - deb aytilgan. Shunday ekan qay mavzuda yolğon sõzlamaslik bu juda oğir gunoh ekanini unutmaslik kerak. Nutq madaniyati ana shunday fikrlar bilan õquvchini ham õqitivchini ham ma'naviy tarbiya oladigan fandir.Konfutsiy ta'limotidan yana bir parchaga nazar tashlasak ,

,,- Hech bir dõst õzing kabi bõlolmaydi" deydi.

Haqiqatan ham shunday azaldan bizga uqtirib kelishgan eng yaqin dõsting bu - onang yoki singling yoki opang deb. G'arb mamlakatlarida esa bunday kõrinish bugungi kunga nuqtai nazardan dolzarb hisoblansa dõstlar ham yõq emas. Agarda birontaga siringni aytib qõysang kun kelib shu siringni õzingga qurol qilib qarshi qõyishi hech gap emas deb takidlamoqchi olim shuning uchun ham õzingdan yaxshi dõst topa olmaysan deb aytishimiz ham mumkin.

Keyinchalik bu ta'limotlarni yosh avlodga yetkazish maqsadida bir qancha olimlarimiz tomonidan ,,Konfutsiy ta'limoti õrganilib kelinmoqda Rus tilidan Muxtor Xudoyqulov tatjima qilib ,,Konfutsiy ta'limotlar'' nomi ostida chop etildi.

Bizning õzimizda ham sharq mutafakkirlari tomonidan nutq madaniyatiga alohida e'tibor berilgan, shaxsan men tarixda bõlsak ,,sharq notiqi'' sifatida A.Navoiyni bemalol ayta olaman. Chunki faqatgina yozgan asarlarida emas, aksincha hayotiy jihatdan ham muloyim inson, sõzida sehri bor shoir edi. Buning yorqin dalilini biz Xonadonimizning ,, Mahorim ul-axloq'' asarida A. Navoiy eng yaqin dõsti Husayn boshiga musibat tushib Badinzamon unga qarshi qilichkõtarganini va buning oldini Navoiy hech qanday qurol yoki tahdid bilan emas aksincha miloyim sõzligi bilan yonib turasan olovni õchira oldi. Uning bu xususiyatini sõz sehridan boshqa atama bilan izohlab bõlmaydi. Fikrimizni dalillash uchun ham quyida yana bitta hadis keltiraylik

Payğambarimiz Muhammad s.a.v dan sahobalari sõzlashibdi ,,biz nima qilsak jannatga kiramiz '' deyishibdi. Shunda payğambarimiz ,, tilingni tiy jannatga kirasan '' debdilar. Shunday ekan har qanday sõz ham õzimizni zararimiz yoki foydamizga ishlashi mumkin. Noõrin sõzlarni ishlatishdan tiyilishdan tiyilishga undayapti.

Konfutsiyning ham bu borada fikri bor. Eng yahshi suhbat bu - sukunatdir'' depdi. Har xil ma'no- mazmunsiz gaplarni gapirgandan kõra jim turib, eshitish afzal degan tamoyilda ilgari surgan. Eshitish ham bir madaniyat aslida.

Xulosa sifatida shuni aytish joizki har bir inson u xoh qari xoh yosh bõlsin jamiyatda inson õz õrnini topa bilishda uning nutqi aqli, mehnatkashligi muhim rol õynaydi. Kõrib turganingizdek ,, nutq '' birinchi planda. Shunday ekan sharq mamlakatlari olimlari ham unga katta baho berishgan. Shuning uchun bizlar nutq madaniyati sohasini chuqur õrganib õtsak yosh - avlodga yangicha zamonaviy fikrlarni yaxshi talqin qildira olishimiz bu biz pedagog ekanimizdan õz kasbimiz ustasi ekanidan dalolat beradi. Bunday kuchga kõzlagan maqsadimizga intilib jamiyatda õz õrnimizni ham topa olishimizga ishonaman

Adabiyotlar:

1) Mahmudov N. ,,õqituvchi nutqi madaniyati'' - Tashkent, 2007.

2) Karimov. S Nutq madaniyati va mutolaa san'ati Samarqand 2018

3) Xudoyqulov. M ,,Konfutsiy hikmatlari Toshkent 2010

INNAVATSION SHAROITDA TADBIRKORLIK TIZIMINI BARQAROR RIVOJLANISHINING IQTISODIY HAVFSIZLIGINI TA'MINLASH.

O'ktamjonova Zulayxo
FarPI o'qituvchisi
Xursanboyev Farruxbek
talaba

Annotatsioya: "Barqaror rivojlanish" kontseptsiyasi, uning omillari, korxona rivojlanishidagi innovatsiyalarning roli ko'rib chiqildi. Barqaror rivojlanishni ta'minlaydigan boshqaruv tizimini yaratish zarurati asoslanadi, chunki bu bozor iqtisodiyoti tizimida korxonalarning omon qolishining kalitidir.
Kalit so'zlar: innovatsiyalar, barqaror rivojlanish, barqaror rivojlanish omillari, korxonaning samarali rivojlanishini boshqarish mexanizmi.

Kirish. Har qanday ijtimoiy-iqtisodiy tizimning (korxona, hudud, umuman davlat) asosiy xarakteristikasi hozirgi vaqtda rivojlanish yo'li bilan belgilanadi.

Jamiyat iqtisodiyotiga ta'sir ko'rsatgan jahon moliyaviy inqirozi iqtisodiyotining - rivojlanishi va iqtisodiy o'sishi, shu jumladan mahalliy mashinasozlik majmuasini rivojlantirish imkoniyatlarini chekladi. Sanoatdagi iqtisodiy inqirozni bartaraf etish ishlab chiqarish va boshqaruv sohasida innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali rivojlanish va iqtisodiy o'sish potentsialini amalga oshirish uchun qo'shimcha rag'bat sifatida ko'rib chiqilishi kerak, bu esa foydalanish intensivligini oshirishga imkon beradi. resurslarning cheklanganligi va shu orqali korxonalar va ular joylashgan hududning iqtisodiyotini rivojlantirish muammolarini muvaffaqiyatli hal etish.

Korxonani rivojlantirish jarayoni ilmiy-texnika taraqqiyoti, innovatsion siklning tezlashishi bilan belgilanadi. Shunday qilib, yigirmanchi asrning oxirida. Sanoatning ilg'or tarmoqlarida yangi sanoat texnologiyasini yaratish sikli o'rtacha 10 yilni tashkil etgan bo'lsa, hozirgi vaqtda - 5-7 yil.

Barqaror rivojlanish nazariyasini rivojlantirishga ko'plab rus va xorijiy tadqiqotchilar katta hissa qo'shdilar. L.I. kabi mashhur rus olimlari. Abalkin, A.G. Aganbegyan, G.X. Baev, E.P. Velihov, A.G. Grinberg, S.Yu. Glazyev, Yu.V. Yakovets va boshqalar.Xorijiy mualliflardan K.Azar, A.Bartlett, X.Deley, P.Koad, S.Muray va boshqalarning asarlarini alohida ta'kidlash lozim.Ammo, ilmiy nuqtai nazardan, nazariy,

metodologik va amaliy masalalar. Barqaror rivojlanish uzoq o'rganildi korxonalarning barqaror rivojlanishini boshqarish dolzarb hisoblanadi. Yigirmanchi asr oxiri iqtisodiyotining eng muhim xususiyati. rivojlanishning yangi, innovatsion bosqichiga o'tishi edi. Ko'pgina olimlarning fikricha, "yangi iqtisodiyot" postindustrial texnologik tartib iqtisodiyoti bo'lib, unda intellektual resurslar yoki bilimlar ishlab chiqarishning asosiy omillariga aylanadi. Bilimlar iqtisodiyoti (birinchi marta bu atama F.Machlup tomonidan kiritilgan - “bilimga asoslangan iqtisodiyot” [1]) bilim ishlab chiqarish uning o‘sishi manbai bo‘lgan iqtisodiyot turidir.

Innovatsiyalar va odamlarning ijodiy (intellektual) yutuqlari asosiy boylik manbalari va ishlab chiqarishning yetakchi omillariga aylangan "bilimlar iqtisodiyoti" davrida faqat bozor talablariga moslashuvchan javob beradigan, ishlab chiqarishni yaratadigan va malakali tashkil etadigan korxonalar saqlanib qoladi. Raqobatbardosh mahsulotlarni ishlab chiqarish va qayta qurish samaradorligini ta'minlash, ichki boshqaruvni rivojlantirmoqda.

1980-yillarning oxirida "barqaror rivojlanish" atamasi (inglizchadan - barqaror rivojlanish) mahalliy iqtisodiy adabiyotlarda paydo bo'ldi. Hozirgi vaqtda korxonalarning barqaror rivojlanishini ta'minlash muammosi ayniqsa dolzarb bo'lib bormoqda.

Korxonaning barqaror rivojlanishi kontseptsiyasi dastlab tabiatni muhofaza qilish fanlarida qo'llanilgan bo'lsada, jahon iqtisodiy inqirozi sharoitida barqaror rivojlanishni iqtisodiy nuqtai nazardan belgilashga yondashuv dolzarb bo'lib qoldi. Jamiyatning "barqaror rivojlanishi" kontseptsiyasining ilmiy shartlarini akademik V.I. Vernadskiy 20-asr boshlarida. U birinchi bo'lib biosferaning noosferaga o'tishining muqarrarligini ta'kidladi, bu esa tabiatga oqilona munosabatni anglatadi. Noosfera haqidagi ta'limot, uning asoslari V.I. Vernadskiy, N.N. asarlarida ishlab chiqilgan. Moiseev va boshqa olimlarning ta'kidlashicha, hozirgi vaqtda tabiat va jamiyat taraqqiyotida muvozanatning asosiy yo'li sifatida tobora ko'proq e'tirof etilmoqda. “Barqaror rivojlanish” tushunchasi Rio-de-Janeyroda bo‘lib o‘tgan atrof-muhit va rivojlanish bo‘yicha konferensiyadagi Brundtland komissiyasining ma’ruzasi bilan ilmiy muomalaga kiritilgan [3]. Barqaror rivojlanish (o‘zini o‘zi ushlab turuvchi rivojlanish) – kelajak avlodlarning o‘z ehtiyojlarini qondirish qobiliyatiga putur etkazmasdan, hozirgi kun ehtiyojlarini qondiradigan rivojlanishdir.

1-jadval

Innovatsiyalarning asosiy turlarining
korxona barqaror rivojlanishi elementlariga ta'siri

Innovatsiya	Innovatsiyalarning xususiyatlari	Innovatsiyalarning barqarorlikka			
		iqtisodiy –	ishlab chiqarish	ekologik –	ijtimoiy
Texnologik	Yangi mahsulotlar va texnologiyalarni yaratish va rivojlantirish; uskunalarni modernizatsiya qilish, binolar va inshootlarni rekonstruksiya qilish	Z	H	H	
Ishlab chiqarish	Ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, ishlab chiqarishni - diversifikatsiya qilish, ishlab chiqarish va mehnatni tashkil etishni takomillashtirish	H	Z		H
Tashkiliy - boshqaruv	qarorlar qabul qilish usullarini va nazoratni takomillashtirish	H			Z
Iqtisodiy	usullarini o'zgartirish, - korxona xodimlarini rag'batlantirish	H			
Tijorat	Savdo faoliyatidagi o'zgarishlar	H			
Ijtimoiy	Mehnat sharoitlarini yaxshilash, ishchilarni ijtimoiy himoya qilish				Z

Eslatma. Z - korxona barqarorligiga sezilarli ta'sir; H - korxona barqarorligiga ahamiyatsiz ta'sir .

Shunday qilib, texnologik va ishlab chiqarish innovatsiyalari korxonaning barqaror rivojlanishiga eng katta ta'sir ko'rsatadi (1-jadvalga qarang). Biroq, yangi mahsulot va texnologiyalarni joriy etishdan bosh tortish korxonaning raqobatbardoshligini yo'qotishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun korxonaning beqaror holati davrining davomiyligini qisqartiradigan boshqaruv tizimini yaratish kerak .

Sanoat korxonasining barqaror rivojlanishining ta'rifi ikkita asosiy maqsadga ega:

- korxona barqaror rivojlanishining mohiyati va mazmunini nazariy jihatdan aniqlash;

- barqaror rivojlanishni yaxshilash uchun korxona samaradorligini boshqarish ko'rsatkichlarini amaliy ishlab chiqish va ulardan foydalanish.

Bozor iqtisodiyotining xususiyatlari, tashqi va ichki muhitning o'zgaruvchanligi har bir korxona uchun nafaqat mustaqil qaror qabul qilish, balki ularning natijalari uchun to'liq javobgarlik zarurligini belgilaydi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida har qanday korxona xo‘jalik faoliyati ishonchliligining kafolati uning innovatsiyalarni joriy etish asosida barqaror rivojlanishi hisoblanadi.

Xulosa. Korxonaning barqaror rivojlanishida innovatsiyalarning roli quyidagilardan iborat:

- ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar assortimentini kengaytirish. Agar mahsulotlar hayot aylanishining turli bosqichlarida bo'lsa, bu barqarorlikni yo'qotish xavfini kamaytiradi;

- mahsulotlarni sotish hajmining oshishiga olib keladigan mahsulotlarning raqobatdosh ustunliklari va natijada korxonani yanada rivojlantirish uchun zarur bo'lgan foyda;

- ishlatilgan texnologiya zaxiralarini safarbar etish yoki yangi texnologik jarayonni ishlab chiqish hisobiga mahsulot birligini ishlab chiqarish va sotish tannarxini pasaytirish ;

- korxonaning iste'molchilar talablariga moslashish, mahsulot sifatini oshirish va ularga iste'molchi talab qiladigan xususiyatlarni berish qobiliyati;

- tashkil etishning yanada samarali usullarini joriy etish: ishlab chiqarishni ixtisoslashtirish, kooperatsiyalash, konsentratsiyalash, diversifikatsiya qilish;

- ijtimoiy ahamiyatga ega.

Korxonaning barqaror rivojlanishini ta'minlashda innovatsion faoliyat yetakchi rol o'ynaydi, ya'ni. u iqtisodiy va ijtimoiy manfaatlarni, shuningdek korxonaning ekologik xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan. Sanoat korxonasi tashqi yoki ichki muhitdagi o'zgarishlarga adekvat va o'z vaqtida javob bera olishi uchun barqaror rivojlanish

omillarini hisobga olishi maqsadga muvofiqdir . Sanoat korxonasi barqaror rivojlanishga erishish uchun uning faoliyatini boshqarish jarayonini takomillashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxat

1. К.А. Бармута. Обеспечение устойчивого развития предприятия в условиях освоения инноваций. Социально-экономические и общественные науки. Вестник ДГТУ, 2010. Т.10. №8(51)

2. Maklup F. AQSHda bilimlarni ishlab chiqarish va tarqatish / F.Machlup; boshiga. ingliz tilidan. I.I. Dumoulin, V.I. Kozlov. - M.: Taraqqiyot, 1966. - 156 b.

3. Rossiyada zamonaviy ta'limdagi innovatsion jarayonlar jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining eng muhim sharti sifatida: universitetlararo materiallar. ilmiy-amaliy. konf. 2006 yil *27-29 aprel* - Krasnoyarsk: Gutsmiz, 2006. - 259 p.

4. Ekologik barqaror iqtisodiy rivojlanish: Brundtlandda qurilish / YUNESKO, 1991. - 100 p.

5. Anisimov Yu.P. Innovatsiyalarni rivojlantirishda biznesni boshqarish / Yu.P. Anisimov, Yu.V. Juravlev, V.B. Artemenko, L.V. Prozarovskaya. - Voronej: VGTA, 2004. - 501 p.

XALQ OGZAKI IJODINING BOLA TARBIYASI UCHUN METODIK AHAMIYATI VA DOLZARBLIGI

Sattorova Shaxlo Axadovna

Shaxrisabz davlat pedagogika instituti o`qituvchisi

Sharifjonova Fayoza Shuxrat qizi,

Shahrisabz davlat pedagogika instituti talabasi

Аннотация: Фольклорные произведения по своему содержанию и форме лучше всего отвечают задачам воспитания и развития ребенка, адаптированы к потребностям детей. Они постепенно и незаметно вводят ребенка в стихию народной речи, раскрывая ее богатство и красоту. Важным периодом в развитии ребенка является дошкольный возраст. Трудно переоценить роль фольклора в воспитании и развитии личности ребенка раннего возраста.

Ключевые слова. Воспитатель, образование, талант, образование, обучающая ролевая игра**.**

Annotatsiya: Folklor asarlari o'z mazmuni va shakliga ko'ra, bolalar ehtiyojlariga moslashtirilgan bolani tarbiyalash va rivojlantirish vazifalariga eng yaxshi javob beradi. Ular bolani asta-sekin, sezilmas tarzda xalq so‘zi elementiga kiritib, uning boyligi va go‘zalligini ochib beradi. Bolaning rivojlanishidagi muhim davr maktabgacha yoshdir. Yosh bola shaxsini tarbiyalash va kamol toptirishda xalq og‘zaki ijodining rolini ortiqcha baholash qiyin.

Kalit so'zlar. *Tarbiyachi, tarbiya, iqtidor, ta`lim, tarbiyalanuvchi rolli o'yin.*

Abstract: Folklore works, according to their content and form, best respond to the tasks of raising and developing a child, adapted to the needs of children. They gradually and imperceptibly introduce the child into the element of folk speech, revealing its richness and beauty. An important period in the development of a child is preschool age. It is difficult to overestimate the role of folklore in the upbringing and development of a young child's personality.

Key words. Educator, education, talent, education, educational role-playing game.

Bola idrok eta oladigan dastlabki san’at asarlaridan biri folklorning kichik shakllaridir. Ularning yordami bilan kattalar bola bilan osongina hissiy aloqa o'rnatishi, dunyoqarashini kengaytirishi, atrofdagi dunyoga munosabatini shakllantirishi va nutqni boyitishi mumkin. Xalq ijodiyoti ham maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy, estetik, vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning muhim manbai hisoblanadi. Og'zaki xalq amaliy san'ati asarlari bolaning hayotda birinchi eshitadigan va ko'paytiradigan narsadir. Bular ninnilar, bolalar qofiyalari, pestlelar. Xalq amaliy san’atining ushbu turi bilan tanishish jarayonida quyidagi tarbiyaviy

vazifalar hal etiladi: - bolaning og‘zaki xalq ijodiyotiga qiziqishini rivojlantirish; - bolaning tilida ifodalilikni, intonatsiyani, ovoz kuchini, so'zlashuv nutqini rivojlantirish, shuningdek, jonli majoziy til orqali so'z va iboralarni tushunishga o'rgatish; - bolalarga xulq-atvor qoidalari va axloqiy me'yorlarni o'z ichiga olgan maqol va matallarning ma'nosini ochib berish; - rus folkloridan, shuningdek, boshqa xalqlar folkloridan foydalanib, bolalarning atrofdagi dunyo haqidagi bilimlarini boyitish; - rollar bo'yicha ertak o'ynashga o'rgatish; - bolalarni xalq o'yinlariga qiziqtirish, ularni mustaqil o'yin va teatr faoliyati uchun xalq og'zaki ijodidan foydalanishga o'rgatish. Ertaklar, matallar, topishmoqlar tafakkur, tasavvur, zukkolik, hissiy sohani rivojlantirishga yordam beradi. Rus xalq san'ati o'z-o'zidan shakl va mazmunga boy bo'lib, dastlab axloqiy qadriyatlarni o'z ichiga oladi. Ertaklar bolalar bilan o'zaro munosabatlarda qo'llaniladigan tarkibiy qismlardan biri bo'lib, ular bolalarni tarbiyalashda alohida o'rin tutadi va ular maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ham eng qiziqarli hisoblanadi. Xalq amaliy san'atining ushbu janrining taqdimotining soddaligi va tezkorligi bolaning idroki va tushunishi uchun eng jozibali va tushunarli. Ertak qahramonlaridan misol tariqasida bola yaxshilik va yomonlik, ochko'zlik va saxiylik, mardlik va qo'rqoqlik kabi tushunchalar bilan osongina tanishadi. Ertak qahramonlariga baho berib, bolalar qaysi xatti-harakatlarni sodir etganligini tahlil qiladilar. belgilar ijobiy va qaysi biri salbiy. Ular ular bilan keng ko'lamli his-tuyg'ularni boshdan kechiradilar va u yoki bu tomonni egallab, asar qahramonlari bilan birgalikda unga qo'yilgan barcha vazifalarni hal qilishga harakat qilishadi, bu ham bolaning ijodiy faolligini oshirishga yordam beradi va qiladi. bu holatdan to'g'ri xulosa chiqarish mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalar juda zaif bo'lib, rus xalq san'atining ertaklari bolalarga hayotdagi salbiy narsalarni aytib berishni, o'xshatishni va uni haqiqiy dunyo bilan solishtirishni osonlashtiradigan noyob vositadir. Ammo shuni unutmasligimiz kerakki, o'qituvchilar va ota-onalar bolalarning yosh xususiyatlariga va erishish kerak bo'lgan maqsadlarga muvofiq asar tanlashga ehtiyotkorlik bilan va malakali yondashishlari kerak. Ertak - bu maktabgacha yoshdagi bolani axloqiy tarbiyalashning maxsus vositasi. U do‘stlik yovuzlik ustidan g‘alaba qozonishini, yovuzlik har doim jazolanishini va yaxshi ishlar doim mukofotlanishini ko‘rsatishga yordam beradi. Odatda, ertaklarning ijobiy qahramonlarida inson uchun qadrliroq bo‘lgan shunday xarakter xususiyatlari, aqliy qobiliyatlari bo‘ladi. Bola ijobiy va salbiy qahramonlarning harakatlarini baholashni, aldangan va xafa bo'lganlarga yordam berish va himoya qilish yo'llarini topishni o'rganadi.Bola ertak qahramonlari tufayli nimaga intilishi kerakligini, qanday harakatlarni bajarish kerakligini tushuna boshlaydi. Ertaklarda har doim bolaning o'zi uchun oladigan saboq mavjud. Axloqiy tarbiya xalq ertaklarining barcha turlari orqali mumkin, chunki axloq dastlab ularning syujetlarida singib ketgan. Ertak bola ruhiyatini yaxshilaydi, boyitadi va insonparvarlashtiradi, chunki bola o'zini uning faol ishtirokchisi deb biladi va o'zini doimo uning ezgulik uchun kurashayotgan qahramonlaridan biri bilan tanishtiradi. Bolalarning ertak qahramonlariga ana shunday hamdardligi ertakning asosiy tarbiyaviy ahamiyati hisoblanadi. Bundan tashqari, ertak syujetiga asoslanib, siz hayot xavfsizligi asoslarini o'rgatishingiz, haqiqiy hayotda bolani

kutishingiz mumkin bo'lgan xavfli jihatlar bilan tanishishingiz, shuningdek, voqelik bilan parallellik qilishingiz mumkin. Og'zaki xalq amaliy san'ati asarlari maktabgacha yoshdagi vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish va tarbiyalashning alohida vositasidir.

Adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi qonuni. // Barkamol avlod O’zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: SHarq, 1997.
2. Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi. // Barkamol avlod O’zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: SHarq, 1997.
3. Umumiy o’rta ta’limning davlat ta’lim standartlari va o’quv dasturi // O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligining axborotnomasi, 7-maxsus son. T.: SHarq, 1999.
4. Boshlang’ich ta’lim bo’yicha yangi tahrirdagi davlat ta’lim standarti // Boshl. ta’l. jurnali. Toshkent, 2005. №5.

УЎТ: 636.018

ЗААНЕН ЗОТЛИ УЛОҚЛАРНИНГ ГЕМАТОЛОГИК КЎРСАТКИЧЛАРИ ДИНАМИКАСИ

П.А.Ансатбаев, мустақил изланувчи, Б.К.Ажиниязов қ.х.ф.ф.д., доцент

Қорақалпоғистон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти

Аннотация. Мазкур мақолада Қорақалпоғистон шароитида урчитилаётган чет элдан келтирилган заанен зотли эчкилардан биринчи туғимда олинган урғочи жинсли улоқларнинг гематологик кўрсаткичлари илк бор ўрганилган. Олинган маълумотлар меъёр кўрсаткичлари билан таққосланган.

Таянч сўзлар. Заанен эчки зоти, улоқ, эритроцит, лейкоцит, гематокрит, постэмбрионал давр.

Кириш. Маълумки организмнинг шахсий тараққиёт даври (онтогенез) икки катта даврга бўлинади. Онтогенезнинг биринчи даври эмбрионол давр ҳисобланади. Эмбрионал даврда организмнинг ўсиш ва шаклланиши жуда тез ўтади ва ривожланаётган ҳомила ҳар хил ўзгаришларга жуда сезгир бўлади. Аммо бу даврда ҳомилани маълум йўналишда бошқариш жуда мураккаб. Чунки бу жараён она организми томонидан амалга оширилади. Она организми эмбрионни ташқи муҳит таъсиридан ҳимоя қилади.

Организм эмбрионал давр муддати тугаши билан онтогенезнинг иккинчи даври – постэмбрионал даври бошланади. Бунда туғилган ёш организм янги муҳит шароитига тушади ва муҳит шароитига мослашиб ривожланиши керак бўлади. Бу даврда ёш ҳайвон организмига ташқи муҳит омиллари, жумладан асраш, озиқлантириш, ёруғлик, намлик, ҳаво ҳарорати, ҳаво босими ва бошқа омиллар ўз таъсирини кўрсатади. Мазкур омилларнинг узлуксиз таъсирига нисбатан ҳайвон организми шартсиз ва улар асосида шаклланадиган шартли рефлекслар орқали жавоб қайтаради.

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, қон организмнинг биологик суюқлиги бўлиб, муҳим ҳаётий жараёнларни меъёрда кечишини таъминлайди. Шунинг учун ҳам тадқиқотлар давомида заанен зотли эчкилардан туғилган улоқлар организми постэмбрионал даврнинг янги туғилганлик ва дастлабки сут эмиш даврида гематологик кўрсаткичларнинг қандай ўзгаришини билиш муҳим саналади.

Тадқиқот манбаи ва услуби. Заанен зотли улоқларнинг гематологик кўрсаткичларини ўрганиш бўйича тадқиқотлар Қорақалпоғистон Республикаси Қораўзак туманида жойлашган “PANAEV FARMS” фермер хўжалигида олиб борилди. Тадқиқот объекти сифатида беш бош (n-5) урғочи жинсли эчкиларда аниқланди. Улоқлардан қон намунаси бир кунлик, ўн беш кунлик ва бир ойлик ёшда эрталаб озиқлантиришдан олдин бўйин қисмидан шприц ёрдамида вакуумли қон йиғгичка олинди. Қоннинг гематологик кўрсаткичлари Хитой Халқ Республикасида ишлаб чиқарилган “BK-6190” автоматик гематологик анализатор ёрдамида

аниқланди. Мазкур асбоб ёрдамида WBC –лейкоцитлар, RBC – эритроцитлар, HGB – гемоглобин, HCT – гематокрит, каби кўрсаткичлар ўрганилди. Олинган рақамли маълумотларга Microsoft Office Excel 2007 компютер дастури билан [2] ёрдамида биометрик ишлов берилиб, ўртача арифметик қиймат ва унинг хатоси *($\bar{X}\pm S_x$)*, вариацианиш коэффициенти *($C_{v\%}$)* ҳисобланди. Гуруҳлар орасидаги фарқланиш ишонч критериялари *($P<0,05$; $P<0,01$;)* ёрдамида ўзаро таққосланди.

Олинган натижалар ва уларнинг таҳлили. Шунинг учун тадқиқотда онасининг конституция типидан қатъий назар отардан жами беш бош (n-5) урғочи жинсли улоқлардан қон намуналари олиниб, қоннинг эритроцитар, лейкоцитар, гемоглобин ва гематокрит каби кўрсаткичлари аниқланди. Биометрик қайта ишлов бериб ҳисобланган рақамли маълумотлар 1-расмда график кўринишида келтирилган.

Маълумотлар таҳлили шуни кўрсатадики, улоқлар ҳаётининг дастлабки кунида эритроцит кўрсаткичи ўртача 10,1±0,56 х10^{12}/л ни ташкил этган. Мазкур кўрсаткич ўн беш кунлик (ярим ойлик) ёшида эса ўртача 7,8±0,34 х10^{12}/л га тўғри келган. Яъни бир кунлик ёшга нисбатан эритроцитларнинг миқдори 2,3 х10^{12}/л (P<0,01) га, ёки 22,8 фоизга камайганлиги аниқланди. Улоқларнинг бир ойлик ёшида 8,1±0,31 х10^{12}/л ни ташкил этиб, ўн беш кунлик ёшига нисбатан 0,3 х10^{12}/л (P>0,05) га, ёки 3,85 фоизга ортганлиги кузатилди. Дастлабки кунлик ёшга нисбатан таққосланганда ҳам 2,0 х10^{12}/л (P<0,05) га, ёки 24,69 фоизга паст кўрсаткич аниқланди.

Лейкоцит кўрсаткичлари бўйича маълумотлар таҳлили шуни кўрсатдики, уларнинг миқдори бир кунлик ёшдан бир ойлик ёшгача ошиб бориш тенденциясида кечди. Хусусан, бир кунлик ёшда лейкоциларнинг миқдори 8,3±0,27 х10^9/л ни ташкил этган бўлса, ўн беш кунлик ёшида 0,4 х10^9/л ёки 4,82% (P>0,05) га пасайиши кузатилди. Бир ойлик ёшда эса лейкоцитларнинг 0,7 х10^9/л ёки 8,86% (P>0,05) га юқорилагани аниқланди.

Гемоглобин кўрсаткичи бўйича олинган натижалар шуни кўрсатдики, улоқлар ҳаётининг дастлабки кунига нисбатан унинг миқдори камайиб бориш тенденсиясида кечди. Жумладан, бир кунлик улоқларда гемоглобин кўрсаткичи 103,2±3,48 г/л ни ташкил этган бўлса, ўн беш кунлик ёшда мазкур кўрсаткичнинг 26,6±4,46 г/л (P<0,01), ёки 25,78 фоизга пасайганлиги аниқланди. Бир ойлик ёшда гемоглобин миқдори икки ҳафталик ёшга нисбатан 4 г/л (P>0,05) га бироз юқорилагани кузатилди. Бироқ, бир ойлик ёшдаги кўрсаткични бир кунлик ёшга нисбатан таққослаганда эса барибир гемоглобин миқдорининг 22,6±4,43 г/л (P<0,01), ёки 28,04 фоизга кам бўлганлигини кўриш мумкин.

Гематокрит бўйича олинган кўрсаткичилар ўртасида ишончли фарқлар аниқланмаган бўлсада, етук ёшдаги эчкиларнинг кўрсаткичлари (31,5-33,3%) га нисбатан паст улушни ташкил этганини кўриш мумкин. Жумладан, бир кунлик ёшда гематокрит улуши 29,6±1,32 фоизга, ўн беш кунлик ёшда 28,2±1,24 фоизга, бир ойлик ёшда бўлса, 28,5±1,2 фоизга тўғри келди.

Эритроцит, 10¹²/л
12
10
8
6
4
2
0
10,1
7,8
8,1
1 кунлик
15 кунлик
30 кунлик

Лейкоцит, 10⁹/л
8,8
8,6
8,4
8,2
8
7,8
7,6
7,4
8,3
7,9
8,6
1 кунлик
15 кунлик
30 кунлик

Гемоглобин, г/л
120
100
80
60
40
20
0
103,2
76,6
80,6
1 кунлик
15 кунлик
30 кунлик

Гематокрит, %
30
29,5
29
28,5
28
27,5
29,6
28,2
28,5
1 кунлик
15 кунлик
30 кунлик

Улоқларнинг ривожланиши эмбрионал даврдан постэмбрионал даврга ўтганда қоннинг гематологик миқдор кўрсаткичларида кескин ўзгариш кузатилади. Бу айниқса эритроцит ва гемоглобин миқдор кўрсаткичларида яққол билинади. Бундай ўзгаришларни эмбрионал ва постэмбрионал даврларидаги муҳитнинг ўзгариши билан изоҳлаш мумкин. Биологик нуқтаи назардан туғилган ҳайвон қони таркибида плацентар қонни ҳам сақлайди. Туғилган ҳайвон организмида гемопоэз асосан суяк кўмигида содир бўлади, маълумки ёш органимзда суякнинг шаклланиши туғилгандан кейин ёш катталашиши билан ривожланиб боради. Шунинг учун ҳам эритроцитлар миқдори ҳайвоннинг етук ёшигача ортиб боради. Эритроцитлар тарқибида гемоглобиннинг ҳосил бўлиши учун органик ва минерал *(темир)* моддага боғлиқ. Улоқларинг озуқаси таркибида темир моддаси етишмаслиги гемоглобин миқдорининг тушиб кетишига олиб келади. Сут эмиш даврида асосий озуқа сут ҳисобланади. Сут таркибида темир моддаси кам учрайди. Шунинг учун кўпчилик ёш ҳайвонларда дастлабки сут эмиш даврида кам қонлик кузатилади.

Хулоса. Тадқиқот давомида улоқларнинг ўн беш кунлик ёшдаги гемоглобин кўрсаткичи 76,6±2,79 г/л ни ташкил этиб, кам қонлик *(анимия)* ҳолати қайд этилди . Сут билан бир қаторда қўшимча озуқаларнинг истеъмол қилиниши организмга қўшимча темир моддасининг қабул қилинишини таъминлайди. Натижада гемоглобин миқдорининг секинлик билан ортиб боришига сабаб бўлади. Буни бир ойлик ёшда олинган кўрсаткичнинг бироз юқорилаганидан ҳам кўриш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Зыкова А.А. Адаптационные особенности, молочная продуктивность и качество молока коз зааненской и англо-нубийской пород в условиях Нижнего Поволжья. Дис. к.с-х.н. Волгоград – 2021. – 117с.

2. Меркурьева Е.К. Биометрия в селекции и генетике сельскохозяйственнкх животных. «Колос» Москва-1970. – 423с.

3. Родимцев А.С. Возрастная динамика показателей кровиптенцов в гнездовой период Русский орнитологический журнал 2004, Том 13, Экспресс-выпуск 264: - С.543-549.

4. Сивкова Т.Н., Доронин-Доргелинский, Е.А. Клиническая ветеринарная гематология: учебное пособие . М-во с.-х. РФ, федеральное гос. бюджетное образов. учреждение высшего образов. «Пермская гос. с.-х. акад. им. акад. Д.Н. Прянишникова». – Пермь : ИПЦ «Прокростъ», 2017. – 123 с

Marion Püsch. Hämatologiesystem ADVIA 120, Softwareadaptation und Evaluation bei den Tierarten Schaf und Ziege. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades beim Fachbereich Veterinärmedizin der Justus-Liebig-Universität Gießen. Gießen 2002. – 221 s.

MUSIQA MASHG’ULOTLARIDA JISMONIY HARAKATLARDAN FOYDALANISH VAZIFALARI

Toshmatova Zamiraxon Jumanovna
Qo’qon davlat pedagogika instituti o’qituvchisi

Xolmirzayeva Dilabzal
Qo’qon davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida musiqa mashg’ulotlarining bir necha ko’nikmalar va fan sohalari bilan, shuningdek, jismoniy tarbiya mashqlari bilan uyg’unligi hamda o'quvchi-yoshlarning ham ma’nan, ham jismonan kamolotiga ijobiy ta’sir ko’rsatishi tahlil etilgan.

Kalit so’zlar: ma’naviy-ahloqiy tarbiya, jismoniy mashqlar, harakatli o'yinlar, ritmik harakatlar, o'yin qo'shiqlari, estetik qadiryatlar.

FUNCTIONS OF USING PHYSICAL ACTIVITY IN MUSIC TRAINING

Tashmatova Zamirakhon Jumanovna
Teacher of the Kokand State Pedagogical Institute

Kholmirzaeva Dilabzal
Student of the Kokand State Pedagogical Institute

Annotation. This article analyzes the combination of music training in preschool educational organizations with several skills and fields of science, as well as physical education exercises, and has a positive effect on the maturation of students-youth, both spiritually and physically.

Keywords: spiritual and moral education, physical exercises, action games, rhythmic movements, game songs, aesthetic imprints.

ЗАДАЧИ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ФИЗИЧЕСКИХ ДВИЖЕНИЙ В ЗАНЯТИЯХ МУЗЫКОЙ

Ташматова Замирахон Жумановна
Преподаватель Кокандского государственного педагогического института

Хольмирзаева Дилабзал

Студентка Кокандского государственного педагогического института

Аннотация. В данной статье анализируется сочетание занятий музыкой в дошкольных образовательных организациях с несколькими навыками и предметными областями, а также с физкультурными упражнениями, а также положительное влияние на духовное и физическое развитие учащихся.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание, упражнения, подвижные игры, ритмические движения, игровые песни, эстетические ценности.

Yosh avlodni ma’nan sog’lom, jismonan baquvvat bo’lib voyaga yetishida musiqa mashg’ulotlarining o’rni va ahamiyati beqiyos. Bugungi kunda musiqa darslarini jismoniy harakatlar uyg’unligida tashkil etishning o'ziga hos uslubarini ishlab chiqishni davr taqozo etmoqda. Bu esa musiqa darslarini yanada mazmunli bo'lishida uning sifat va samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lib hisobanadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida olib boriladigan musiqiy mashg’ulotlari o'quv predmetiga tashkiliy uslubiy tuzilishi, mazmuni va mohiyatiga ko'ra o'zida bir necha fanlar mushtarakligini mujassamlashtiradi. Hususan, ona-tili va adabiyot, tarix, jismoniy tarbiya, tasviriy san'at bilan bevosita bogliq bo'lgan musiqa nazariyasi va metodikasi, musiaqa tarixi, dirijiorlik, vokal, cholg'u ijrochiligi, solfedjio kabi fanlar aloqadorligi imkoniyatlaridan o'z o'rnida o'rinli foydalanish orqali dars samaradorligi va to'laqonliligiga erishish mumkin.

"Musiqaga mos ritmik va raqs harakatlarini bajarish" faoliyati jismoniy va musiqali raqs harakatlari uyg'unlugida amalga oshiriladi. Ushbu faoliyat asosan, darsni qiziqarli o'tishi o'quvchilami diqqatini, ruhan tetikligini, ijodiy faolligini rivojlantirish maqsadida qo'llaniladi. Bu esa o'z navbatida musiqa o'qituvchisidan ham ijodiy izlanuvchanlikni, raqs va jismoniy madaniyatga oid ritmik harakatlardan yaxshi tayyorgarlikka ega bo'lishlikni talab qiladi. Dars jarayonida musiqali-ritmik harakatlarni bajarish davomida bolalaming har-xil harakterdagi asarlarni idrok etish, asar dinamikasiga, registrlarga mos harakat qilish, temp o'zgarishlarini ilg'ash, kuchli-kuchsiz hissalarni aniqlash, asar ritmiga mos chapak chalish, qadam tashlash, harakatlarini ikki, uch qismli shaklga va musiqa frazalariga muvofiq o'zgartirish kabi malaka va ko'nikmalari rivojlantirib boriladi. Raqs harakatlarini

bajarish davomida qo'l, oyoq, gavda, bosh, yuz a'zolarini egiluvchanligi, chaqqonligi, tekis va chiroyli bo'lishi bevosita jismoniy harakatlar, mashqlar uyg'unligini talab qiladi. Qo'shiqlar kuylashda unung мазмшга mos raqs-o'yin harakatlari asaming badiiy-estetik ta'sirchanlik kuchini oshiradi.

Xalqimizning boy musiqa me'rosida juda ko'plab qo'shiqlar, ayniqsa bolalar folklor qo'shiqlari o'zining ijrochilik an'analariga ko'ra o'ziga xos raqs va o'yin harakatlari uyg'unligida ijro etib kelingan. Boshlang'ich sinf musiqa darslarida, ommaviy-madaniy tadbirlarga tayyorgarlik ko'rish, badiiy havaskorlik to'garaklari mashg'ulotlarida bunday qo'shiqlami o'rganish va kuylashda ulami an'anaviy ijrochilik uslubariga tayanib ish tutish yoki uning yangicha variantlarini yaratish o'quvchilami xalq qo'shiqlariga, ularni o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytirishga samarali ta'sir etadi, qo'shiqlami tez, oson o'rganishlariga, xotiralarida mustahkam o'mashib qolishiga zamin yaratadi.

O'yin-qo'shiqlar xalqimizning o'ziga xos xayot faoliyati davomida, yoshlik davrining muayyan bosqich1ariga mos ravishda kichkintoylar olami bilan kattalar dunyosining uyg'unlashuvi ostida shakllanib kelgan. O'z navbatida o'quvchi yoshlami xalqimizni o'ziga xos o'tmish madaniyati, an'analari, urf-odatlari, mehnat bayramlari bilan yaqindan tanishib borishlariga, shu bilan birga jismoniy sog'lom, chaqqon, serxarakat, ziyrak va maqsadga intiluvchan tashabbuskor, barkamol shaxs bolib etishishlariga katta imkoniyat ochib beradi. Bolalar o'yin qo'shiqlari she'riy matn, musiqiy ohangga hamda jismoniy harakatlami bajarishga moslashgan bo'lib, har bir qo'shiq o'yin tarzida biror maqsadni ko'zlagan holda ijro etiladi. O'quvchilar bunday qo'shiqlami kuylash va harakatli o'yinlami bajarish davomida qo'yilgan maqsadga erishish o'yinda g'olib bo'lish bilan yakunlanadi. Takroriy va izchil suratda yo'lga qo'yilgan bunday mashg'ulotlar bolalami ham ma'naviy, ruhiy, ham jismoniy takomiliga ijobiy ta'sir etadi. Bolalar o'yin-qo'shiqlaridagi eng muhim husqsiyatlar har bir raqs, o'yin, ohang, aytishuvlar, musobaqa, bellashuv bilan bog'liq ijtimoiy- tarixiy, tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan harakatlar yig'indisidan iboratligida ko'rinadi.

Bolalaming eng ko'p ommalashgan "Oq terakmi, ko'k terak" qo'shig'ini olib ko'raylik, ushbu o'yin-qo'shiq boalarda kuchlilik, chaqqonlik, g'olibikka intilish kabi hislatlami rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Ushbu qo'shiqni ijro etish xolati quydagicha:

-bolalar teng ikki guruhga bo'linishib, ma'lum masofada qo'l ushlashib turadilar. O'yin shartiga ko'ra bir tomon "Oq terakmi, ko'k terak, bizdan sizga kim kerak? "- deb kuylashadi. Qarshi tomondagilar esa boshlovchi guruhdan bir bolani kerakligini aytishadi. Ismi tilga olingan bola yugurib, qarshi guruhdagi bolalar zanjimi (bolalar qo'llarini mahkam bog'lab turishadi) yorib o'tishga harakat qiladi. Yorib o'tgan g'olib sifatida bir bolani o'z guruhiga yetaklab ketadi. O'yin shu tarzda bir guruh yutguncha (bir guruhda bir bola qolgunicha) davom etadi.

-kim oladi-ya, shuginani-ya, qo'shig'i. Bu o'yin qo'shiqni ijro etishda bolalar davra qurib, chapak jo'rligida "Kim oladiya, shuginaniya " deya jo'r bo'lib kuylashadi. O'rtaga do'ppi yoki biror yumshoq buyum qo'yiladiki, o'yin qoidasiga ko'ra talabgor shu buyumni tizzalarini bukmasdan egilib, tishida ko'tarib olishi kerak bo'ladi. Talabgor bola o'z navbatida "Men olamano, shuginani-ya" satrlarini kuylash va chiroyli raqs harakatalari bilan o'yin shartini bajarishga kirishadi. Bu o'yinda har bir bola o'zining chaqqonligi, raqsga tushishi mahorati bilan birga jismoniy jihatdan nimalarga qodir ekanligini ko'rsatishga harakat qiladi. Bunday qo'shiqlar sirasiga "Choriy-chanbar", "Chillak", "Quyonim", "Lanka", "Ayajon", Xorazmcha "Oq sholi, Ko'k sholi" kabilarni kiritish mumkin.

Ko'rinadiki, musiqa darslarini musiqali va jismoniy harakatli o'yinlar orqali tashkil etishning keng imkoniyatlari mavjud. Ulardan musiqiy harakatli o'yinlar, qo'shiqlar ijro etishda unumli foydalanish, raqs va o'yin harakatlarini yangi-yangi variantlarini yaratish, musiqiy ta'lim sifati hamda samaradorligini ta'minlaydi, o'quvchi-yoshlarning ham ma'nan, ham jismonan, ham estetik kamolotiga ijobiy ta'sir etadi.

Foydalangan adablyotlar:

1. Zamiraxon, Toshmatova. "FOREIGN EXPERIENCE IN TEACHING THE SUBJECT OF FORMATION OF MATHEMATICAL IMAGINATION IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND THEIR IMPLEMENTATION." Yosh Tadqiqotchi Jurnali 1.5 (2022): 435-442
2. Jumanovna, Toshmatova Zamira. "ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS OF PRESCHOOL EDUCATION SYSTEM ABROAD." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 10.11 (2022): 538-541.
3. Jumanovna, Toshmatova Zamira. "FEATURES OF MATHEMATICAL DEVELOPMENT IN PRESCHOOL CHILDREN." INTERNATIONAL JOURNAL OF

SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.07 (2022): 117-119.

4. Toshmatova, Zamirakhon Jumanovna. "Interaction of kindergarten and family in modern conditions." ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH 10.4 (2021): 853-860.

5. Jumanovna, Toshmatova Zamira. "FORMATION OF A SCIENTIFIC WORLDVIEW IN CHILDREN OF PRESCHOOL AGE (ON THE EXAMPLE OF EXACT SCIENCES)." INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.11 (2022): 501-504.

6. Sabirovna, R. S. (2022). PROBLEMS OF INCREASING PROFESSIONAL COMPETENCE IN SHAPING MUSIC TEACHERS. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(03), 84-89.

7. Rastmanesh, R., Osato, M., Pathak, S., Banerjee, A., Rasulova, S., & Marotta, F. (2021). Aging in HIV: Can natural compounds beneficially affect its higher progression?. Functional Food Science, 1(11), 82-85.

8. Расулова, С. С. (2021). МУЗЫКАЛЬНО-РИТМИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ШКОЛЬНИКОВ В КОНТЕКСТЕ ШКОЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ. In ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ В НАЦИОНАЛЬНЫХ СИСТЕМАХ ОБРАЗОВАНИЯ (pp. 132-134).

9. Marotta, F., Lorenzetti, A., Rasulova, S., Balakrishnan, B., & Cabeca, A. (2021). Do we really need nutraceutical liver support. Experimental effectiveness, risks and proven clinical benefits. Open J Hepatol, 3(1), 001-004.

10. Rasulova, S. S., & Tillahojayev, O. T. (2021). PECULIARITIES OF TRAINING MUSIC TEACHERS FOR INNOVATIVE EDUCATIONAL ACTIVITIES. Academic research in educational sciences, 2(Special Issue 4), 14-17.

11. Abdurashidov, A. A., Ortiqov, B. B., Qadirov, N. X., & Abdirashidov, A. (2018). Exact solution of nonlinear equations Burgers-Huxley, Korteweg-de Vries-Burgers and Klein-Gordon using the modified simple equation method. International Scientific Journal «Theoretical & Applied Science, (3), 101-107.

12. Abdurashidov, A. A. (2019). Methodology of formation skills of entreprenership among sudents through the national crafts. European Journal of Research and Reflection in Educational Scinces-Great Britain, 7(7), 41.

13. Abdurashidov, A. (2020). Pedagogical Technology Used To Determine And Increase The Effectiveness Of Development Of Entrepreneurship In Students Through National Crafts. PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology, 17(7), 13658-13664.

14. Abdurashidov, A. (2020). DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN STUDENTS THROUGH NATIONAL CRAFTS, TAKING ADVANTAGE OF PEDAGOGICAL FACILITIES. Journal of Critical Reviews, 7(7), 1573-1576.

15. Abdurashidov AA, qizi Yunusova MM. THE IMPORTANCE OF ORGANIZING CHILDREN'S ACTIVITIES IN PREPARATION FOR SCHOOLING. Results of National Scientific Research International Journal. 2022 Dec 1;1(9):106-11.

16. Guzal, N. (2022). PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE FORMATION OF SOCIAL CONSCIOUSNESS IN PRESCHOOL-ADULT CHILDREN. Yosh Tadqiqotchi Jurnali, 1(5), 47-51.

17. Nazirova, G. M., & qizi Gulomova, D. D. (2022). CONTENT AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF PEDAGOGUES-EDUCATORS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS. International Academic Research Journal Impact Factor 7.4, 1(6), 119-127.

18. Malikovna, N. G. (2022). CONTENT AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF TEACHERS AND EDUCATORS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(11), 511-517.

19. Mutalibovna, A. M. INNOVATIVE APPROACH TO MODERN YOUTH EDUCATION.

20. Aminova, M. M. (2022). FAMILY-EDUCATIONAL PLACE. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(12), 83-88.

21. Mutalibovna, A. M. (2022). Causes Of Family Divorce And Issues Of Its Elimination. Journal of Positive School Psychology, 6(11), 1565-1572.

22. Mutalibovna, A. M. (2022). THE ANTI-CORRUPTION STRUGGLE OF UZBEKISTAN AND THE IMPORTANCE OF ITS IMPROVEMENT. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(09), 238-242.

23. Аминова, М. М. (2022). ИБН ХОЛДУН ИЛМИЙ МЕРОСИНИНГ ЗАМОНАВИЙ АҲАМИЯТИ. ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, (SI-3).

24. Рузикулова, М. Ю. (2022). МАРКАЗИЙ ФАРҒОНА ЧЎЛЛАРИНИНГ ЎЗЛАШТИРИЛИШИ ТАРИХИ. ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, 5(6).

25. Рузикулова, М. Ю. (2020). МАРКАЗИЙ ФАРҒОНАДА СУҒОРИШ ИНШООТЛАРИ ВА ДАВЛАТ ХЎЖАЛИКЛАРИНИНГ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ ТАРИХИ (XX асрнинг 50-70-йиллари мисолида). ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, 3(7).

26. РУЗИКУЛОВА, М. Ю., & ЯКУБОВ, М. Г. У. (2015). Виртуальные музеи: понятие и смысл. In БУДУЩЕЕ НАУКИ-2015 (pp. 300-402).

27. Рузикулова, М. Ю. (2019). ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА ИРРИГАЦИЯ КАДРЛАРИ ТАЙЁРЛАШ БОРАСИДАГИ МУАММОЛАР (1950-1970 йй.). ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, (17).

28. Ruzikulova, M. Y. (2019). PROBLEMS IN THE PREPARATION OF IRRIGATION PERSONNELS IN THE FERGHANA VALLEY (1950-1970). Ўтмишга назар журнали, 17(3).

29. Ruzikulova, M. Y. (2019). PREPARATION OF SPECIALISTS FOR FERGANA VALLEY'S IRRIGATION SYSTEM AND ITS ISSUES (50-70 th of the 20 th century). Spirit Time, (5-1), 3-5.

30. Рузикулова, М. Ю. (2018). ПРОЦЕССЫ ОСВОЕНИЕ И ОРОШЕНИЕ ЦЕЛИННЫХ ЗЕМЕЛЬ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ ФЕРГАНЫ (1950-1970). Theoretical & Applied Science, (10), 290-292.

31. Рузикулова, М. Ю. (2017). Глобаллашув даврда фан ва таълимнинг долзарб масалалари. Молодой ученый, (4-2), 44-47.

32. Ruzikulova, M. (2020). The history of irrigation in central Ferghana (1950-1970). Scientific research results in pandemic conditions (COVID-19), 1(02), 117-121.

33. Ruzikulova, M. (2021, June). FROM THE HISTORY OF HYDROTECHNICAL CONSTRUCTIONS OF THE FERGHANA VALLEY (On the example of the 50s and 70s of the XX century). In Конференции.

34. Yusupova, G. T. (2022). THE STATE OF AGRICULTURE IN THE FERGANA ECONOMIC REGION IN THE 50S-80S OF THE XX TH CENTURY. EPRA International Journal of Research and Development (IJRD), 7(12), 154-157.

35. Yusupova, G. T. (2022). SOME COMMENTS ON THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE CHEMICAL INDUSTRY IN UZBEKISTAN. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF HISTORY, 3(05), 34-41.

36. Tuhtamurodova, Y. G. (2021). CENTRAL ASIAN ECONOMIC REGION AND THE ROLE OF UZBEKISTAN IN IT. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF HISTORY (2767-472X), 2(12), 42-46.

37. Юсупова, Г. (2021). ФАРҒОНА ИҚТИСОДИЙ РАЙОНИ ВА УНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ (XX асрнинг 60-70 йиллари мисолида). ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, (SI-2).

38. Tuhtamurodovna, Y. G. (2020, December). From The History Of The Fergana Economic Region. In International Scientific and Current Research Conferences (pp. 157-160).

39. Юсупова, Г. Т. (2020). РОЛЬ ФЕРГАНСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЙОНА В НАРОДНОМ ХОЗЯЙСТВЕ УЗБЕКИСТАНА (НА ПРИМЕРЕ 50-70 ГОДОВ XX-ГО ВЕКА). In НАУКА И ТЕХНИКА. МИРОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ (pp. 284-287).

40. Юсупова, Г. (2020). Ферганский экономический район регион с высокоразвитым хлопководством, шелководством и садоводством: история и современность. Общество и инновации, 1(1/S), 548-553.

41. Юсупова, Г. Т. ОПРЕДЕЛЕНИЕ КРИТИЧЕСКИХ КОНТРОЛЬНЫХ ТОЧЕК ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ ПРОДУКЦИИ ИЗ КОЗЬЕГО МОЛОКА В ТОО «ПЛЕМЕННОЕ ХОЗЯЙСТВО «ЗЕРЕНДА».

42. Yuldashev, E. (2021, December). Secondary School Students Independent Education. In INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY RESEARCH AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES (Vol. 2, pp. 226-230).

43. Yuldashev, E. S. (2022). Students’ Learning Activity: Formation of Positive Sustainable Motivation. Middle European Scientific Bulletin, 22, 257-260.

44. Sadigovich, Y. E. (2022). FORMATION OF A POSITIVE STABLE MOTIVATION OF STUDENTS FOR EDUCATIONAL ACTIVITIES. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(11), 68-74.

45. Elyorjon, Y. (2022). DEVELOPMENT OF SUGGESTIVE ABILITIES IN FUTURE TEACHERS ON THE BASIS OF A PERSON-ORIENTED APPROACH. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(11), 353-359.

46. Yuldashev, E. (2022). DEVELOPMENT OF SUGESTIVE MOTIVATION FOR PUPILS'EDUCATIONAL ACTIVITIES. Science and Innovation, 1(3), 667-672.

47. Юлдашев, Э. С. (2022). ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ЎҚУВ ФАОЛИЯТИ УЧУН СУГГЕСТИВ МОТИВАЦИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ. Science and innovation, 1(B3), 667-672.

48. Dilorom, Y. (2022). COGNITIVE GRAMMAR AND ITS SIMILARITIES AND DIFFERENCES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. ASIA PACIFIC JOURNAL

OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(12), 223-229.

49. Dilorom, Y. (2022). FUNCTIONAL NATURE OF CONCEPTUAL OCCURRENCE OF SUBJECT CATEGORY IN ENGLISH. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(09), 398-401.

50. Yuldasheva, D. A. (2021). SOME ESSENTIAL TRENDS IN TEACHING SECOND LANGUAGE VOCABULARY. Academic research in educational sciences, 2(6), 782-786.

51. Makhkamovna, I. A. (2021). The Family as an Important Factor in the Formation of Adolescent Characteristics. European Journal of Research Development and Sustainability, 2(2), 34-36.

52. Mahkamovna, I. A. (2022). MEDIA PEDAGOGY-A SEPARATE AREA OF PEDAGOGY. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(11), 66-70.

53. Mahkamovna, I. A. (2022). STAGES OF REJECTION OF INNOVATIVE PROCESSES IN EDUCATION. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(11), 74-76.

54. Исакова, А. М., & Шакирова, Ю. А. (2020). САМОПОНИМАНИЕ РЕБЕНКА В СИСТЕМЕ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ. Интернаука, (19-2), 42-44.

55. Odiljonovich, H. E. (2022). The Issue Of Business Terms Used In English. Journal of Positive School Psychology, 6(11), 3075-3081.

56. Odiljonovich, H. E. (2022). A STUDY OF ADOPTED BUSINESS TERMS FROM ENGLISH INTO THE UZBEK LANGUAGE. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(12), 401-403.

57. Odiljonovich, H. E. (2022). SOME ISSUES OF BUSINESS TERMS BORROWED FROM ENGLISH. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(09), 372-375.

58. Sh, J. M. (2022). FORMING THE CHILD'S PERSONALITY IN THE PROCESS OF ACQUIRING MUSICAL KNOWLEDGE. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(11), 128-132.

59. DJUMABOEVA, M. FORECASTING IN THE FIELD OF MUSIC EDUCATION: GOALS, OBJECTIVES, FUNCTIONS," TECHNOLOGICAL" APPROACHES. ЭКОНОМИКА, 190-193.

60. Ergashev, M., & Moxizarxon, M. (2022). THE CONCEPT OF THE LONDON SCHOOL OF LINGUISTIC. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(11), 110-113.

61. Эргашев, М. Р. (2019). СИЁСИЙ ДИСКУРС ҲАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР. Интернаука, (29), 55-57.

62. Ergashev, M. R. (2019). THE ROLE OF LINKING VERBS IN EXPRESSING PREDICATIVITY IN THE SENTENCE. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(6), 297-302.

63. Ergashev, M. R. (2019). THE FUNCTIONAL ASPECTS OF ENGLISH LINKING VERBS. Экономика и социум, (6), 26-29.

64. Эргашев, М. Р. (2012). ПРИМЕНЕНИЕ ТЕОРИИ ПОЛЯ ПРИ АНАЛИЗЕ СЕМАНТИКИ ГЛАГОЛА-СВЯЗКИ. Вопросы филологических наук, (6), 50-53.

65. Makhkamova, Z., & Ergashev, M. (2022). Ways and Techniques of Reaching Success With Slow Learners. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 3(6), 85-86.

66. Bakhromova, A., & Ergashev, M. (2022). Suggestopedia As an Important Method of Teaching Vocabulary. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 3(6), 91-93.

67. Ergashev, M., & Nargizaxon, H. (2022). METAPHOR AS A STRATEGIC MEAN OF OBJECTIFYING AND ELEVATING THE IMPORTANCE OF DISCOURSE. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(11), 102-104.

68. Rakhmonovich, E. M., Elyorjon, I., & Sanjarbek, A. (2022). Terminology As An Informative Part Of The Language. Journal of Positive School Psychology, 6(11), 1591-1594.

69. Ro'zmatov, I. E. (2022). BOSQON ULOQTIRISH MASHG'ULOTLARIDA MAXSUS MASHQLARNI AHAMIYATI. YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS, 1(7), 10-16.

70. Rozmatov, I. E. (2022). BOSQUE THROWERS SPORT MANY YEARS OF WORK PROCEDURE FOR PLANNING.(On the example of athletes aged 14-16). INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(10), 354-359.

71. Rozmatov, I. E. (2021). The Development Mechanism of Hammer Throwers Technique. Middle European Scientific Bulletin, 19, 158-162.

72. Erkuzievich, I. R. (2022). THE IMPORTANCE OF THE METHODS USED IN THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL QUALITY OF BEHAVIOR OF INVADING ATHLETES CARRYING OUT HARD WORK. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(12), 325-330.

73. Ro'zmatov, I. E. (2022). BOSQON ULOQTIRUVCHILARNI MASHG'ULOT JARAYONIDA KUCH JISMONIY SIFATINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS AHAMIYATI. YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS, 1(7), 17-22.

74. Абдуллаев, Р. А. (2022). Таълим Тизимида Инновацион Технологиялардан Фойдаланишнинг Аҳамияти. Miasto Przyszłości, 29, 338-340.

75. Абдуллаев, Р. А. (2022). Ҳозирги Давр Ёшлар Тарбиясига Инновацион Ёндошув. Miasto Przyszłości, 29, 351-354.

76. Uzbek, S. The Uzbeks are the nobles of the Turkic peoples, and the Sarts are the entrepreneurs of Central Asia (Part 1): Rustamjon Abdullayev. Origin of Uzbeks The Uzbeks are the nobles of the Turkic peoples, and the Sarts are the entrepreneurs of Central Asia (Part 1): Rustamjon Abdullayev. Origin of Uzbeks.

77. Uzbek, S. Uzbeks are noblemen of the Turkic peoples, and Sarts are entrepreneurs of Central Asia (part 1): Rustamzhon Abdullaev. What is the religion here? Uzbekistan, its spiritual traditions and history.

MATEMATIK TASAVVURLARNI SHAKLLANTIRISH FANINI O'QITISHDA INNOVATSION USULLARI

Toshmatova Zamiraxon Jumanovna

Qo'qon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Tursunaliyeva Shaxlo

Qo'qon davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada matematik tasavvurlarni shakllantirish fanini o'qitishda innovatsion usullardan foydalanish hamda maktabgacha yoshdagi bolalarni matematik tasavvurlarini shakllantirish va rivojlantirish masalalari tahlil etilgan.

**Kalit so`zlar:** maktabgacha ta`lim, elementar matematika, rivojlanish, ta`lim tarbiya.

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING THE SUBJECT OF THE FORMATION OF MATHEMATICAL REPRESENTATIONS

Tashmatova Zamirakhon Jumanovna

Teacher of the Kokand State Pedagogical Institute

Tursunaliyeva Shahlo

Student of the Kokand State Pedagogical Institute

Annotation. This article analyzes the use of innovative methods in teaching the science of the formation of mathematical representations, as well as the issues of the formation and development of mathematical representations of preschool children.

Keywords: preschool education, elementary mathematics, development, educational education.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ В ОБУЧЕНИИ ЕСТЕСТВОЗНАНИЮ

Ташматова Замирахон Жумановна

Преподаватель Кокандского государственного педагогического института

Турсуналиева Шахло

Студентка Кокандского государственного педагогического института

Аннотация. В данной статье анализируются вопросы использования инновационных методов в обучении предмету математическому воображению, а также вопросы формирования и развития математического воображения дошкольников.

Ключевые слова: дошкольное образование, элементарная математика, развитие, воспитание.

Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarni sog'lom va barkamol qilib tarbiyalashda jismoniy jihatdan tarbiyalash muhim ahamiyatga egadir. Bolalarni jismoniy jihatdan tarbiyalash ta'lim tarbiya tizimida alohida o'ringa ega bo'lib, u bolani sihat- salomatlikka, to'g'ri jismoniy rivojlanishiga, yuksak madaniyatga maktabgacha ta'lim tizimida beriladigan bilimlarni chuqur o'zlashtirishga zamin tayyorlaydi.

Maktabgacha ta'limda jismoniy mashqlarning asosiy mazmuni badan tarbiya, harakatli o'yinlar va sport o'yinlari, sport mashqlari, oddiy turizmdir.. Ma`lumki, bolalar jismoniy tarbiya mashqlari, o'yinlarni bajarganda 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10 gacha sanash, yaqin, uzoq, baland, past, chamalash, doira, aylana, to'g'ri chiziq, to'g'ri turish, uchburchak, to'rtburchak, kabi so'zlarni eshitadi va so'zlaydi, bu so'zlar maktabgacha yoshdagi bolalarga elementar matematik tasavvurlarini shakllantirishda ham ishlatiladi. Demak, maktabgacha ta'lim muassasalarida kichik, o'rta, katta va tayyorlov guruhlarida o'rgatiladigan elementar matematika tasavvurlarini shakllantirish bo'yicha na'munaviy dasturda berilgan elementar matematik bilimlarni bolalarga o'rgatish jarayonini bilim va ko'nikmalarini samarali bo'lishini, bolalar ongida yanada mustahkam bo'lishini ta'minlashda,o'yinlarni bajarish davomida quyidagi elementar matematik tasavvurlarni: son, sanoq, to'plam haqida, miqdor, shakl, miqdorviy tasavvur, vaqt haqida olgan bilim va ko'nikmalarini mustahkamlash hozirgi kunda dolzarb va ahamiyatga molik bo'lib, maktabgacha ta'limda fanlar aro aloqadorlik bolalarni u yoki bu fandan olgan bilimlarini samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida elementar matematik tasavvurlarni rivojlantirish bo'yicha umum metodik nazariy asoslari namunaviy dasturlari yaratilgan bo'lib, bu masala bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilmoqda.

Maktabgacha tayyorlov guruhida bolalarda ba'zi bir yashirin muhim matematik aloqalarni, munosabatlarni, "teng", "katta", "kichik", "butun va bo'lak" kattaliklar orasidagi bog'lanishlarni, o'lchov kattaliklari bilan son o'rtasidagi bog'lanishlarni aniqlay bilish ko'nikmasini rivojlantirishga alohida e'tibor beriladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning matematik tasavvurini shakllantirish mantiqiy tafakkurining yangi bosqichga ko'tarilishiga va ularning umuman aqliy faoliyati rivojlanishi uchun zamin yaratadi. Bolalarni ko'z bilan hamda ichida sanashga o'rgatib boriladi. Ularning ko'z bilan chamalash, shaklni tezda farq qila bilish qobilyati rivojlanadi.

Bu yoshda aqliy qobilyatni, mustaqil fikr yuritishni, analiz, sintez, taqqoslash kabi jihatlarini, muhokama qilish, xulosa chiqarish qobilyatini, miqdorviy tasavvurni rivojlantirish ham katta ahamiyatga ega. Maktabgacha tayyorlov guruhining elementar matematik tasavvurini rivojlantirish bo'yicha dasturi bolalarning oldingi guruhlarda olgan bilimlarini umumlashtirish, bir tizimga keltirish, kengaytirish va chuqurlashtirishni nazarda tutadi.

Maktabga tayyorlov guruhida matematika bo'yicha haftasiga 2 ta mashg'ulot, yil davomida 72 ta mashg'ulot o'tkaziladi.

Mashg'ulotlarning davom etish muddati: birinchisi – 30 daqiqa, ikkinchisi – 20- 25 daqiqa.

Har bir mashg'ulot tuzilishi uning mazmuni bilan aniqlanadi. U yangi materialni o'rganish, o'tilganlarni takrorlash va mustahkamlash, bolalarning egallagan bilimlarini tekshirishga xizmat qiladi. Tayyorlov guruhida o'tkaziladigan matematik mashg'ulotda didaktik ko'rsatma materiallaridan keng foydalanilishi xarakterlidir. Amaliy ishlar, ko'rgazma tashkil qilish bilan bog'liq bo'lgan topshiriqlar ham namuna sifatida qaralishi mumkin. Pedagog – tarbiyachi ularga o'zida bo'lgan ko'rsatma-qo'llanmalarni hisobga olib tuzatishlar kiritishi mumkin.

Bolalarga matematikadan ta'lim berish va maktabgacha ta'limdagi o'quv-tarbiya jarayonini takomillashtirishning maqsadlaridan biri — bu bolalarda matematik tushunchalarni rivojlantirishdir.

Bolalardagi matematik bilim hayotdan ajralmagan holda dunyoni chuqurroq, to'laroq o'rganishga imkon yaratadi. Matematik masalalarni yechish jarayoni o'zining mohiyati bo'yicha mustaqil fikrlashni talab qiladi, matonat shakllanadi, ijodiy qobiliyatlar rivojlanadi. Matematik tushunchalarni rivojlantirish darajasi turli insonlarda turlicha bo'ladi. Uning shakllanishi doimiy mashq qilishni talab qiladi. Bu mashqlar oila va maktabgacha ta'limdan boshlanadi. Oilada ota-ona bo'lsa, maktabgacha ta'limda albatta tarbiyachi-pedagog bo'ladi.

Shuning uchun har bir pedagog bolaga matematik tasavvurlarni shakillantirar ekan, pedagogikaning nazariyasi va o'qitishning zamonaviy pedagogik texnologiyalari (interfaol metodlar,individual yondashish,mustaqil shig'ullanishga o'rgatis va hk) hamda milliy istiqlol g'oyalari bilan qurollangan bo'lishlari kerak. Nazariy jihatdan to'la asoslangan zamonaviy pedagogik texnologiyalarni va zamonaviy axborot texnologiyalarni bugungi kunda ta'lim jarayoniga qo'llash eng dolzarb masalaga aylangan.

Foydalangan adablyotlar:

78. Zamiraxon, Toshmatova. "FOREIGN EXPERIENCE IN TEACHING THE SUBJECT OF FORMATION OF MATHEMATICAL IMAGINATION IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND THEIR IMPLEMENTATION." Yosh Tadqiqotchi Jurnali 1.5 (2022): 435-442

79. Jumanovna, Toshmatova Zamira. "ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS OF PRESCHOOL EDUCATION SYSTEM ABROAD." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 10.11 (2022): 538-541.

80. Jumanovna, Toshmatova Zamira. "FEATURES OF MATHEMATICAL DEVELOPMENT IN PRESCHOOL CHILDREN." INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.07 (2022): 117-119.

81. Toshmatova, Zamirakhon Jumanovna. "Interaction of kindergarten and family in modern conditions." ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH 10.4 (2021): 853-860.

82. Jumanovna, Toshmatova Zamira. "FORMATION OF A SCIENTIFIC WORLDVIEW IN CHILDREN OF PRESCHOOL AGE (ON THE EXAMPLE OF EXACT SCIENCES)." INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.11 (2022): 501-504.

83. Sabirovna, R. S. (2022). PROBLEMS OF INCREASING PROFESSIONAL COMPETENCE IN SHAPING MUSIC TEACHERS. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(03), 84-89.

84. Rastmanesh, R., Osato, M., Pathak, S., Banerjee, A., Rasulova, S., & Marotta, F. (2021). Aging in HIV: Can natural compounds beneficially affect its higher progression?. Functional Food Science, 1(11), 82-85.

85. Расулова, С. С. (2021). МУЗЫКАЛЬНО-РИТМИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ШКОЛЬНИКОВ В КОНТЕКСТЕ ШКОЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ. In ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ В НАЦИОНАЛЬНЫХ СИСТЕМАХ ОБРАЗОВАНИЯ (pp. 132-134).

86. Marotta, F., Lorenzetti, A., Rasulova, S., Balakrishnan, B., & Cabeca, A. (2021). Do we really need nutraceutical liver support. Experimental effectiveness, risks and proven clinical benefits. Open J Hepatol, 3(1), 001-004.

87. Rasulova, S. S., & Tillahojayev, O. T. (2021). PECULIARITIES OF TRAINING MUSIC TEACHERS FOR INNOVATIVE EDUCATIONAL ACTIVITIES. Academic research in educational sciences, 2(Special Issue 4), 14-17.

88. Abdurashidov, A. A., Ortiqov, B. B., Qadirov, N. X., & Abdirashidov, A. (2018). Exact solution of nonlinear equations Burgers-Huxley, Korteweg-de Vries-Burgers and Klein-Gordon using the modified simple equation method. International Scientific Journal «Theoretical & Applied Science, (3), 101-107.

89. Abdurashidov, A. A. (2019). Methodology of formation skills of entreprenership among sudents through the national crafts. European Journal of Research and Reflection in Educational Scinces-Great Britain, 7(7), 41.

90. Abdurashidov, A. (2020). Pedagogical Technology Used To Determine And Increase The Effectiveness Of Development Of Entrepreneurship In Students Through National Crafts. PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology, 17(7), 13658-13664.

91. Abdurashidov, A. (2020). DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN STUDENTS THROUGH NATIONAL CRAFTS, TAKING ADVANTAGE OF PEDAGOGICAL FACILITIES. Journal of Critical Reviews, 7(7), 1573-1576.

92. Abdurashidov AA, qizi Yunusova MM. THE IMPORTANCE OF ORGANIZING CHILDREN'S ACTIVITIES IN PREPARATION FOR SCHOOLING. Results of National Scientific Research International Journal. 2022 Dec 1;1(9):106-11.

93. Guzal, N. (2022). PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE FORMATION OF SOCIAL CONSCIOUSNESS IN PRESCHOOL-ADULT CHILDREN. Yosh Tadqiqotchi Jurnali, 1(5), 47-51.

94. Nazirova, G. M., & qizi Gulomova, D. D. (2022). CONTENT AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF PEDAGOGUES-EDUCATORS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS. International Academic Research Journal Impact Factor 7.4, 1(6), 119-127.

95. Malikovna, N. G. (2022). CONTENT AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF TEACHERS AND EDUCATORS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(11), 511-517.

96. Mutalibovna, A. M. INNOVATIVE APPROACH TO MODERN YOUTH EDUCATION.

97. Aminova, M. M. (2022). FAMILY-EDUCATIONAL PLACE. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(12), 83-88.

98. Mutalibovna, A. M. (2022). Causes Of Family Divorce And Issues Of Its Elimination. Journal of Positive School Psychology, 6(11), 1565-1572.

99. Mutalibovna, A. M. (2022). THE ANTI-CORRUPTION STRUGGLE OF UZBEKISTAN AND THE IMPORTANCE OF ITS IMPROVEMENT. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(09), 238-242.

100. Аминова, М. М. (2022). ИБН ХОЛДУН ИЛМИЙ МЕРОСИНИНГ ЗАМОНАВИЙ АҲАМИЯТИ. ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, (SI-3).

101. Рузикулова, М. Ю. (2022). МАРКАЗИЙ ФАРҒОНА ЧЎЛЛАРИНИНГ ЎЗЛАШТИРИЛИШИ ТАРИХИ. ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, 5(6).

102. Рузикулова, М. Ю. (2020). МАРКАЗИЙ ФАРҒОНАДА СУҒОРИШ ИНШООТЛАРИ ВА ДАВЛАТ ХЎЖАЛИКЛАРИНИНГ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ ТАРИХИ (XX асрнинг 50-70-йиллари мисолида). ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, 3(7).

103. РУЗИКУЛОВА, М. Ю., & ЯКУБОВ, М. Г. У. (2015). Виртуальные музеи: понятие и смысл. In БУДУЩЕЕ НАУКИ-2015 (pp. 300-402).

104. Рузикулова, М. Ю. (2019). ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА ИРРИГАЦИЯ КАДРЛАРИ ТАЙЁРЛАШ БОРАСИДАГИ МУАММОЛАР (1950-1970 йй.). ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, (17).

105. Ruzikulova, M. Y. (2019). PROBLEMS IN THE PREPARATION OF IRRIGATION PERSONNELS IN THE FERGHANA VALLEY (1950-1970). Ўтмишга назар журнали, 17(3).

106. Ruzikulova, M. Y. (2019). PREPARATION OF SPECIALISTS FOR FERGANA VALLEY'S IRRIGATION SYSTEM AND ITS ISSUES (50-70 th of the 20 th century). Spirit Time, (5-1), 3-5.

107. Рузикулова, М. Ю. (2018). ПРОЦЕССЫ ОСВОЕНИЕ И ОРОШЕНИЕ ЦЕЛИННЫХ ЗЕМЕЛЬ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ ФЕРГАНЫ (1950-1970). Theoretical & Applied Science, (10), 290-292.

108. Рузикулова, М. Ю. (2017). Глобаллашув даврда фан ва таълимнинг долзарб масалалари. Молодой ученый, (4-2), 44-47.

109. Ruzikulova, M. (2020). The history of irrigation in central Ferghana (1950-1970). Scientific research results in pandemic conditions (COVID-19), 1(02), 117-121.

110. Ruzikulova, M. (2021, June). FROM THE HISTORY OF HYDROTECHNICAL CONSTRUCTIONS OF THE FERGHANA VALLEY (On the example of the 50s and 70s of the XX century). In Конференции.

111. Yusupova, G. T. (2022). THE STATE OF AGRICULTURE IN THE FERGANA ECONOMIC REGION IN THE 50S-80S OF THE XX TH CENTURY. EPRA International Journal of Research and Development (IJRD), 7(12), 154-157.

112. Yusupova, G. T. (2022). SOME COMMENTS ON THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE CHEMICAL INDUSTRY IN UZBEKISTAN. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF HISTORY, 3(05), 34-41.

113. Tuhtamurodova, Y. G. (2021). CENTRAL ASIAN ECONOMIC REGION AND THE ROLE OF UZBEKISTAN IN IT. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF HISTORY (2767-472X), 2(12), 42-46.

114. Юсупова, Г. (2021). ФАРҒОНА ИҚТИСОДИЙ РАЙОНИ ВА УНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ (XX асрнинг 60-70 йиллари мисолида). ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, (SI-2).

115. Tuhtamurodovna, Y. G. (2020, December). From The History Of The Fergana Economic Region. In International Scientific and Current Research Conferences (pp. 157-160).

116. Юсупова, Г. Т. (2020). РОЛЬ ФЕРГАНСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЙОНА В НАРОДНОМ ХОЗЯЙСТВЕ УЗБЕКИСТАНА (НА ПРИМЕРЕ 50-70 ГОДОВ XX-ГО ВЕКА). In НАУКА И ТЕХНИКА. МИРОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ (pp. 284-287).

117. Юсупова, Г. (2020). Ферганский экономический район регион с высокоразвитым хлопководством, шелководством и садоводством: история и современность. Общество и инновации, 1(1/S), 548-553.

118. Юсупова, Г. Т. ОПРЕДЕЛЕНИЕ КРИТИЧЕСКИХ КОНТРОЛЬНЫХ ТОЧЕК ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ ПРОДУКЦИИ ИЗ КОЗЬЕГО МОЛОКА В ТОО «ПЛЕМЕННОЕ ХОЗЯЙСТВО «ЗЕРЕНДА».

119. Yuldashev, E. (2021, December). Secondary School Students Independent Education. In INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY RESEARCH AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES (Vol. 2, pp. 226-230).

120. Yuldashev, E. S. (2022). Students' Learning Activity: Formation of Positive Sustainable Motivation. Middle European Scientific Bulletin, 22, 257-260.

121. Sadigovich, Y. E. (2022). FORMATION OF A POSITIVE STABLE MOTIVATION OF STUDENTS FOR EDUCATIONAL ACTIVITIES.

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(11), 68-74.

122. Elyorjon, Y. (2022). DEVELOPMENT OF SUGGESTIVE ABILITIES IN FUTURE TEACHERS ON THE BASIS OF A PERSON-ORIENTED APPROACH. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(11), 353-359.

123. Yuldashev, E. (2022). DEVELOPMENT OF SUGESTIVE MOTIVATION FOR PUPILS'EDUCATIONAL ACTIVITIES. Science and Innovation, 1(3), 667-672.

124. Юлдашев, Э. С. (2022). ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ЎҚУВ ФАОЛИЯТИ УЧУН СУГГЕСТИВ МОТИВАЦИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ. Science and innovation, 1(B3), 667-672.

125. Dilorom, Y. (2022). COGNITIVE GRAMMAR AND ITS SIMILARITIES AND DIFFERENCES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(12), 223-229.

126. Dilorom, Y. (2022). FUNCTIONAL NATURE OF CONCEPTUAL OCCURRENCE OF SUBJECT CATEGORY IN ENGLISH. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(09), 398-401.

127. Yuldasheva, D. A. (2021). SOME ESSENTIAL TRENDS IN TEACHING SECOND LANGUAGE VOCABULARY. Academic research in educational sciences, 2(6), 782-786.

128. Makhkamovna, I. A. (2021). The Family as an Important Factor in the Formation of Adolescent Characteristics. European Journal of Research Development and Sustainability, 2(2), 34-36.

129. Mahkamovna, I. A. (2022). MEDIA PEDAGOGY-A SEPARATE AREA OF PEDAGOGY. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(11), 66-70.

130. Mahkamovna, I. A. (2022). STAGES OF REJECTION OF INNOVATIVE PROCESSES IN EDUCATION. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(11), 74-76.

131. Исакова, А. М., & Шакирова, Ю. А. (2020). САМОПОНИМАНИЕ РЕБЕНКА В СИСТЕМЕ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ. Интернаука, (19-2), 42-44.

132. Odiljonovich, H. E. (2022). The Issue Of Business Terms Used In English. Journal of Positive School Psychology, 6(11), 3075-3081.

133. Odiljonovich, H. E. (2022). A STUDY OF ADOPTED BUSINESS TERMS FROM ENGLISH INTO THE UZBEK LANGUAGE. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(12), 401-403.

134. Odiljonovich, H. E. (2022). SOME ISSUES OF BUSINESS TERMS BORROWED FROM ENGLISH. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(09), 372-375.

135. Sh, J. M. (2022). FORMING THE CHILD'S PERSONALITY IN THE PROCESS OF ACQUIRING MUSICAL KNOWLEDGE. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(11), 128-132.

136. DJUMABOEVA, M. FORECASTING IN THE FIELD OF MUSIC EDUCATION: GOALS, OBJECTIVES, FUNCTIONS," TECHNOLOGICAL" APPROACHES. ЭКОНОМИКА, 190-193.

137. Ergashev, M., & Moxizarxon, M. (2022). THE CONCEPT OF THE LONDON SCHOOL OF LINGUISTIC. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(11), 110-113.

138. Эргашев, М. Р. (2019). СИЁСИЙ ДИСКУРС ҲАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР. Интернаука, (29), 55-57.

139. Ergashev, M. R. (2019). THE ROLE OF LINKING VERBS IN EXPRESSING PREDICATIVITY IN THE SENTENCE. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(6), 297-302.

140. Ergashev, M. R. (2019). THE FUNCTIONAL ASPECTS OF ENGLISH LINKING VERBS. Экономика и социум, (6), 26-29.

141. Эргашев, М. Р. (2012). ПРИМЕНЕНИЕ ТЕОРИИ ПОЛЯ ПРИ АНАЛИЗЕ СЕМАНТИКИ ГЛАГОЛА-СВЯЗКИ. Вопросы филологических наук, (6), 50-53.

142. Makhkamova, Z., & Ergashev, M. (2022). Ways and Techniques of Reaching Success With Slow Learners. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 3(6), 85-86.

143. Bakhromova, A., & Ergashev, M. (2022). Suggestopedia As an Important Method of Teaching Vocabulary. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 3(6), 91-93.

144. Ergashev, M., & Nargizaxon, H. (2022). METAPHOR AS A STRATEGIC MEAN OF OBJECTIFYING AND ELEVATING THE IMPORTANCE OF DISCOURSE. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(11), 102-104.

145. Rakhmonovich, E. M., Elyorjon, I., & Sanjarbek, A. (2022). Terminology As An Informative Part Of The Language. Journal of Positive School Psychology, 6(11), 1591-1594.

146. Ro'zmatov, I. E. (2022). BOSQON ULOQTIRISH MASHG'ULOTLARIDA MAXSUS MASHQLARNI AHAMIYATI. YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS, 1(7), 10-16.

147. Rozmatov, I. E. (2022). BOSQUE THROWERS SPORT MANY YEARS OF WORK PROCEDURE FOR PLANNING.(On the example of athletes aged 14-16). INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(10), 354-359.

148. Rozmatov, I. E. (2021). The Development Mechanism of Hammer Throwers Technique. Middle European Scientific Bulletin, 19, 158-162.

149. Erkuzievich, I. R. (2022). THE IMPORTANCE OF THE METHODS USED IN THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL QUALITY OF BEHAVIOR OF INVADING ATHLETES CARRYING OUT HARD WORK. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(12), 325-330.

150. Ro'zmatov, I. E. (2022). BOSQON ULOQTIRUVCHILARNI MASHG'ULOT JARAYONIDA KUCH JISMONIY SIFATINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS AHAMIYATI. YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS, 1(7), 17-22.

151. Абдуллаев, Р. А. (2022). Таълим Тизимида Инновацион Технологиялардан Фойдаланишнинг Аҳамияти. Miasto Przyszłości, 29, 338-340.

152. Абдуллаев, Р. А. (2022). Ҳозирги Давр Ёшлар Тарбиясига Инновацион Ёндошув. Miasto Przyszłości, 29, 351-354.

153. Uzbek, S. The Uzbeks are the nobles of the Turkic peoples, and the Sarts are the entrepreneurs of Central Asia (Part 1): Rustamjon Abdullayev. Origin of Uzbeks The Uzbeks are the nobles of the Turkic peoples, and the Sarts are the entrepreneurs of Central Asia (Part 1): Rustamjon Abdullayev. Origin of Uzbeks.

154. Uzbek, S. Uzbeks are noblemen of the Turkic peoples, and Sarts are entrepreneurs of Central Asia (part 1): Rustamzhon Abdullaev. What is the religion here? Uzbekistan, its spiritual traditions and history.

EROSIVE-ULCER LESIONS OF THE GASTRODUODENAL ZONE IN PATIENTS WITH LIVER CIRRHOSIS, THEIR DIAGNOSIS AND TREATMENT

Tagaeva M.Kh., Bahranova D.F., Ibragimov O., Togaeva H.U.

Tashkent Medical Academy, Tashkent, Uzbekistan

The aim of the study was to study individual etiopathogenetic mechanisms and clinical features of erosive and ulcerative lesions of the gastroduodenal zone in patients with liver cirrhosis and their correction.

Materials and research methods. 28 patients with liver disease were examined in whom EFGDS revealed erosive and ulcerative lesions of the gastroduodenal zone. All patients were divided into 2 groups: group 1 received traditional therapy for the underlying disease (14 patients), group 2 received PPI pantoprazole (Pantap 40 mg) 1 caps each against the background of traditional therapy. 2 times a day before meals for 28 days.

Research results. Examination of patients before treatment revealed: astheno-neurotic syndrome - in 100% of patients, bloating - in 100% of patients, heaviness and pain in the right hypochondrium - in 78% of patients, nausea - in 52% of patients, bitterness in the mouth - in 43% of patients, yellowness of the skin - in 33% of patients, epigastric pain - in 26% of patients, loss of appetite - in 24% of patients, vomiting - in 23% of patients, spider veins in 23% of patients, heartburn - in 14% of patients ,

In ultrasound examination, all patients had changes in the liver: hepatomegaly - in 55% of patients, a decrease in size in 15% of patients, splenomegaly in 45% of patients, dilation of the hepatic and splenic veins - in 77% of patients.

Endoscopic examination revealed: erosion of the stomach - in 59% of patients, erosion of the 12th duodenum - in 23% of patients, stomach ulcers - in 15% of patients, ulcer in the 12th duodenum - in 3% of patients, duodenogastric reflux was determined - in 87% of patients . After 15 days of treatment, erosion was absent in 70% of patients, ulcers healed in 46.8% of patients. In patients of group 1, a decrease in the size of the ulcer by 1.0 times and the number of erosions of the mucous membrane by 1.5 times was noted only on the 10-15th day of treatment.

Conclusions: The clinical feature of hepatogenic ulcers is asymptomatic, few symptoms. Pantap accelerates the regeneration of mucosal lesions and is recommended for use in the complex therapy of erosive and ulcerative lesions of the gastroduodenal zone in patients with liver cirrhosis.

TALABALARNING HUQUQNI MUHOFAZA QILUVCHI ORGANLAR XODIMLARI BILAN UCHRASHUVLARINI TASHKIL ETISH ASOSLARI

Xamraqulov Zafarjon Yigitaliyevich

Qo'qon davlat pedagogika instituti dotsenti v.b., PhD.

Gmail: zafarjonxamraqulov@gmail.com

Annotatsiya: maqolada talabalarning huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlari bilan uchrashuvlarini tashkil etish asoslari haqidagi ma'lumotlar berilgan. Shuningdek, organlar xodimlari bilan hamkorlik aloqalarini yo'lga qo'yish uchun qanday omillarga e'tibor berish kerakligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: talabalar, huquqni muhofaza qiluvchi organ, ta'lim, jinoyat huquqi, pedagog, huquqiy ong, huquqiy madaniyat.

Jinoyat huquqi fanini o'qitilishida talabalarni huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlari bilan uchrashuvlarining tashkil etilishida ob'ektiv va sub'ektiv omillarni inobatga olish zarur. Har ikki omillar talabalarni huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlaridan o'zlari uchun zaruriy bo'lgan ko'nikmaga ega bo'lishiga to'g'ri yo'naltirishga imkon beradi.

Ob'ektiv omillarga ma'naviy-ma'rifiy ishlar rejasiga mazkur tadbirlarning kiritilganligi, huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan aloqalarning o'rnatilganligi, uchrashuvlar tashkil etish uchun auditoriya va zallarning borligi, elektron resurslardan foydalanish imkoniyatlarining yetarliligi kabi qulayliklar kiradi.

Sub'ektiv omillar uchrashuvlarni tashkil etuvchi o'qituvchining bu sohadagi tajribasining borligi, uchrashuvni tashkil etishdan ko'zlangan maqsadning oldindan belgilay olishi, talabalarning huquqni muhofaza qilish sohasiga qiziqishlari, jinoyat huquqiga nisbatan talabalar qiziqishining yuqoriligi va boshqalar kiradi.

Jinoyat huquqi fanini o'qitilishida huquqni himoya qiluvchi organlar bilan hamkorlik aloqalarini yo'lga qo'yish uchun quyidagi omillarga e'tibor berish kerakligi oydinlashdi:

1. Jinoyat huquqi fanining o'qitilishida huquqni himoya qiluvchi organlar bilan uchrashuvlar o'tkazishga alohida tayyorgarlik ko'rish.

Jinoyat huquqi fanining o'qitilishida huquqni himoya qiluvchi organlar bilan uchrashuvlar o'tkazishga alohida tayyorgarlik ko'rish maqsadga muvofiqdir. Buning uchun quyidagi jarayonga e'tibor qaratish kerak:

- organ xodimlari bilan o'tkaziladigan tadbir mavzusi oldindan belgilab olinishi;
- soha xodimlarining ish rejimiga qarab muayyan muddat rejalashtirilishi;
- katta zal yoki auditoriyaning tayyor holga keltirilishi;
- muhokama mavzusi doirasida talabalarning maksimal bilim olishlari uchun zarur bo'ladigan savollarni oldindan tayyorlash;
- tadbir vaqtining cho'zilib ketishining oldini olish uchun vaqt nazoratini olib borish;
- talabalar tomonidan savollar berilishi uchun ko'proq vaqt ajratilishiga erishish;
- qolgan auditoriyalardagi darslarning borishiga halaqit berishlikning oldini olish va boshqa zaruriy choralarni ko'rish.

2. Huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan uchrashuvlar tashkil etish orqali o'qituvchilarning ham yetarli tajribaga ega bo'lishiga erishish.

Jinoyat huquqi fanidan dars beruvchi o'qituvchi uchun faqat pedagogik ta'limda o'qitiladigan huquqshunoslik fanlarini bilishining o'zi kamlik qiladi. Pedagogning faoliyat samaradorligi o'z fani bilan cheklanib qolmasligi zarur. Zero talabalar tomonidan beriladigan savollar jinoyat huquqi bilan cheklanmay, u o'zida jinoyat-protsessual huquqi, jinoyat-ijroiya huquqi, kriminalistika, sud psixiatriyasi, sud ekspertizasi kabi sof yuridik fanlarga doir bo'lishi mumkin. Bunday hollarda o'qituvchi hech bo'lmaganda talabani to'g'ri yo'naltira olishi muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan uchrashuvlarda talabalarning o'zi bilimlari doirasini kengaytiradi, deyish ham to'g'ri emas. Uchrashuvlarda organ xodimlari nazariyotchi o'qituvchilar uchun ham yangilik bo'lgan ma'lumotlarni berishi mumkin. Shuning uchun huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan uchrashuvlarda boshqa o'qituvchilarni ham taklif etish maqsadga muvofiqdir.

3. Talabalar huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini rivojlantirishda jinoyat huquqining boshqa fanlar bilan aloqadorligidan unumli foydalanish.

Talabalarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini rivojlantirish jinoyat huquqining o'zi bilan cheklanmaydi. Pedagogik ta'limda o'qitiladigan yuridik fanlar birgalikda bu vazifani bajaradi. Mazkur holat o'qituvchilarni bir fanning o'zi bilan chegaralanib qolmasligi kerakligini talab qiladi. Ta'lim va tarbiyaning uzviyligini ta'minlash uchun pedagog o'z ustida muntazam ishlashi, huquqshunoslikning boshqa sohalari bilan ham shug'ullanishi maqsadga muvofiqdir.

4. Pedagogik oliy ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan ma'naviy-axloqiy va tarbiyaviy ishlar rejasidan huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan uchrashuvlar o'tkazish tadbirlarining o'rin olishiga erishish.

Pedagogik ta'limda ma'naviy-axloqiy va tarbiyaviy ishlar rejasidan huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan uchrashuvlar tashkil etish tadbirlarini o'rin olishi jinoyat huquqi fanining o'rganilishini osonlashtiradi. Buning uchun Konstitutsiya kuni, prokuratura, militsiya, davlat xavfsizlik xizmati xodimlari kuni munosabati bilan uchrashuvlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Тьyutorlar tomonidan o'tiladigan darslarda ham jinoyatchilik va huquqbuzarliklarning oldini olishga aloqador mavzulardan foydalanish mumkin. Bundan tashqari, talabalarni advokatura, notariat, uchastka profilaktika nozirligi joylashgan binolarga olib borish, xodimlar bilan muloqot tashkil etish ham yaxshi samara beradi.

5. Huquqni himoya qiluvchi organlar bilan hamkorlikda elektron resurslar imkoniyatlaridan keng foydalanishni yo'lga qo'yish.

Hozirgi davr axborot kommunikatsiya texnologiyalari asri bo'lib, raqamli texnologiyalar taraqqiyoti bilan hech kimni hayron qoldirib bo'lmaydi. Axborot hajmining ortib borishi ularning nazorat qilish imkoniyatini shunchalik kamayib borishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, axborot tarmoqlaridan foydalanib kiberjinoyatlarni sodir etish holatlari ham ko'paymoqda. Xolbuki, axborot tarmoqlaridan ta'lim yo'lida foydalanish ham mumkin. Hozirda deyarli har bir tashkilot va uning bo'linmalari internetda o'z veb-saytlari, elektron pochtalari, Facebook, Telegram, Instagram kabi ijtimoiy tarmoqlarda o'z sahifasiga ega. Huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatiga oid yangiliklar, qonunchilikka kiritilayotgan o'zgarishlar muntazam ravishda berib boriladi. Vebinarlar tashkil etish orqali

huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatiga doir yangiliklarni jonli muloqot orqali olish imkoniyatlari ham ortmoqda.

6. Huquqni himoya qiluvchi organlar bilan hamkorlik aloqalarida talabalar faolligini ta'minlashga harakat qilish.

Hamkorlik aloqalarini kengaytirish talabalar faolligini yuqoriligiga ham bog'liq. Talabalar bilan faqat davra suhbati ko'rinishidagi uchrashuvlarning yo'lga qo'yilishi, ularni tezda zerikib qolishiga olib keladi. Buning ustiga asosan bir xil mazmundagi suhbatlar kutilgan samarani bermaydi. Buning uchun huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan hamkorlikda xilma-xillikni ta'minlash uchun insholar tanlovi, "Eng yaxshi maqola", "Eng yaxshi ssenariy", "Eng qiziqarli kazuslar to'plami" singari tadbirlar, "Huquq bilimdonlari" ko'rik-tanlovi tashkil etish, ularga talabalarning katta qismini jalb qilish maqsadga muvofiqdir. Tanlovlar va tadbirlarga huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlarini hay'at a'zosi sifatida taklif etish zarur. Shuningdek, o'qituvchi o'zining kreativlik qobiliyatidan kelib chiqib talabalar faolligini oshirishning boshqa vositalaridan, jumladan, yangi innovatsion texnologiyalardan ham foydalanishi hamkorlik aloqalarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

BIOLOGIYA DARSLARIDA INTERFAOL O‘QITISH USULLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO‘LLARI

Muxamadkarimova G.M.
Chirchiq shahar 17-umumta’lim maktabi
biologiya fani o’qituvchisi

Annotatsiya. Ilm-fan rivojlangan paytda maktablarda biologiya fani darslarida interfaol o‘qitish usullaridan samarali foydalanish yo‘llari o’rganish.

Аннотация. Изучение способов эффективного использования интерактивных методов обучения на уроках биологии в школах в период развития науки.

Kalit so’zlar: maktab, biologiya, dars, interfaol, zamonaviy.

Ключевые слова: школа, биология, урок, интерактив, современный.

Zamonaviy fan va texnika yutuqlarini ta’lim sohasiga tatbiq etish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Zamonaviy ta'lim tizimi yangi vazifalarni qo'ymoqda. Binobarin, zamonaviy ta’limning yangi axborot texnologiyalarini o‘zlashtirmasdan turib, barkamol, har tomonlama va bilimli mutaxassis bo‘lib yetishib bo‘lmaydi.

Yangi texnologiyani o‘zlashtirish o‘qituvchiga ta’lim jarayonini tizimli tashkil etishga yordam beradi. Shu bilan birga, o‘qituvchining intellektual, kasbiy, axloqiy, ma’naviy, fuqarolik va boshqa ko‘plab insoniy fazilatlarini shakllantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, uning o‘zini-o‘zi kamol toptirishiga, ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishiga yordam beradi. Bugungi kunda ta'lim tashkilotlarida fanlarni shaxsiy kompyuter yordamida o'qitish samaradorligini o'rganishda ilmiy muammolarni hal qilish eng muhim o'rinni egallaydi.

Maktabda fanlarni o‘qitish jarayonida kompyuterdan foydalangan holda dars o‘tkazish o‘qituvchi va o‘quvchi munosabatlari tizimini, ular faoliyatining mazmuni va tuzilishini o‘zgartirib, ularning motivatsion emotsional muhitiga, his-tuyg‘ularining o‘sishiga ta’sir qiladi.

Keyingi yillarda ko‘plab mamlakatlarda ro‘y berayotgan global o‘zgarishlar davlatlarni yangi davrga, axborot resurslari va axborot kommunikatsiya texnologiyalari ijtimoiy hayotning asosini tashkil etuvchi axborot davriga kirishiga olib keldi. Hozirgi vaqtda ilmiy texnologiyaning rivojlanish sur'atlari o'quv jarayonida yangi texnologik usullar va yangi texnologiyalardan keng ko'lamda foydalanishni taqozo etmoqda. Ta'limning asosiy maqsadi - ta'lim mazmunini yangilash, o'quvchilarning fanga qiziqishini oshirish uchun interfaol doskadan foydalangan holda darslarni turli usullardan foydalangan holda o'tkazishning ko'plab imkoniyatlari mavjud:

birinchidan, interfaol doska orqali elektron darsliklardan foydalanish va undan nusxa ko‘chirish va faol ishlash;

ikkinchidan, siz qo'shimcha materiallarni nusxalashingiz va joylashtirishingiz va u bilan faol ishlashingiz mumkin;

uchinchidan, doska sifatida yozish, chizish, o‘chirish, tayyor chizma yasash, qisman javob berishda foydalanish va hokazo. ko'p ishlarni bajarishda vaqtni tejashingiz mumkin.

Biologiya 21-asr fani. Shuning uchun ham u yangi axborot texnologiyalari bilan chambarchas bog'liq. Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchining shaxs sifatida kamol topishiga katta e’tibor qaratish asosiy maqsad hisoblanadi. Bu fanni o'qitish o'qituvchidan katta mas'uliyat talab qiladi, chunki u butun sinfning ehtiyojlariga javob berishi kerak. Bunda yangi texnologiyalar katta yordam beradi. Darsda o`qituvchi interfaol doskadan bir necha marta foydalanishi mumkin, oddiy doskadan foydalanish qulayroq va vaqtni tejaydi. Darsga tayyorgarlik ko'rish uchun to'g'ri vaqtni qanday ajratish mumkin? Har bir darsda foydalaniladigan ko‘rgazmali qurollar qanday tayyorlanadi? Bu savollarga javob berishga harakat qilamiz.

Interfaol doska boshqa o‘qitish usullariga nisbatan juda ko‘p afzalliklarga ega (qiyosiy). Bu yutuqlar haqida faqat o‘z darslarida interfaol doskadan foydalanadigan o‘qituvchilar gapira oladi. O'qituvchining hamkasblari bilan birgalikda darsga tayyorgarlik ko'rish orqali yaxshi samaraga erishish mumkin, bu nafaqat vaqt va vazifalarni tejaydi, balki taqdim etilgan materiallarning sifatini ham oshiradi.

O'qituvchilarning fikriga ko'ra, interaktiv dastur ularning ishining yarmini bajaradi. Masalan: interfaol doskada ma’lum bir materialni bajarish orqali siz o’zgarishlarni belgilar bilan faylga saqlashingiz mumkin, bu o’zgarishlar darsni qoldirgan yoki keyingi safar yana qo’llangan o’quvchilarga qayta tushuntirilishi mumkin.

O‘qituvchi o‘qitishning yangi axborot texnologiyalarini o‘zlashtiradi, ulardan foydalanish orqali o‘zining moddiy bazasini to‘ldiradi, vaqtini tejaydi.

Kompyuter darslarida multimedia texnologiyalari ko'pincha qo'llaniladi. Hozirgi kunda dars materialiga oid ko'plab elektron darsliklar va kompakt disklar mavjud. Bugungi kunda axborot texnologiyalarining hayotimizga chuqur kirib borishi munosabati bilan alohida fan darslarida kompyuter texnologiyalari imkoniyatlaridan to‘liq foydalanish, o‘quvchilarga chuqur va puxta bilim berish imkoniyati yaratilmoqda.

Kompyuter grafik materiali taqdimot slayd yordamida ko'rsatiladi. Ta’lim jarayonida Microsoft Power Point dasturi yordamida taqdimot va slaydlar yaratish o‘quvchilar uchun qiziqarli va mantiqiy (mazmunli) bo‘ladi, kognitiv tafakkur va xotirani shakllantiradi.

Biologiya darslarida o‘quvchilar maxsus kompyuter dasturlari va elektron darsliklardan foydalangan holda istalgan fanni mustaqil o‘rganadilar. Bu esa o‘quvchilarning fanga qiziqishini oshirish, tafakkurini kengaytirish, ijodiy va izlanuvchanlik bilan mustaqil ishlashga katta yordam beradi. Biologiya fanidan kompyuter testlaridan foydalanish talabalarning intellektual bilimlarini oshiradi. Talabalar yaxshi natijalarga erishmaguncha bir necha marta bir testdan o'tadilar. Bu testlarning barchasi biologiya fanidan davlat ta’lim standarti talablariga javob beradi. Bu o‘quvchilarning aql-zakovati, mantiqiy tafakkuri va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, tirik tabiat va organizmlar haqida to‘liq tushunchaga ega bo‘lishiga yordam beradi. Biologiyaning ayrim boblari fikrlashni, tahlil qilishni va taqqoslashni talab qiladi. Biologiya kabinetining holati

unga yoqmaydi. Masalan, odam skeleti, mikroskop, lupa, hayvonlar va boshqalar. tajriba uchun vositalarning etishmasligi.

Biologiya darsida kompyuterdan foydalanish o‘qituvchi va o‘quvchiga o‘quv jarayonida individual ijodkorlik bilan ishlash imkonini beradi.

Yangi darsni tushuntirishda dars mazmunini tayyor holda bermaslikka harakat qilaman. Talabalarga yangi mavzu bo'yicha ta'rif va qoidalarni mustaqil shakllantirish, o'z bilim qobiliyatlarini shakllantirishga yo'naltiraman. Shu maqsadda darsda o‘qitishning interfaol shakllaridan foydalanaman.

Ular:

— Shaxsiy ijodiy vazifalar, loyihalar;

— Blok-sxema, grafiklar, diagrammalar va boshqalar;

— Ramka, vizualizatsiya va mos yozuvlar vositalari;

- o'yinlar orqali o'rganish;

— So‘z boshqotirmalari, rebuslar;

- Sinov;

Biologiyani o‘qitishda kompyuter animatsiyalarining ahamiyati juda katta. O‘quvchilarga hayvonlar va o‘simliklar rasmlarini ko‘rsatish va ulardan foydalanish qulay. Biologiya "Inson irqlari. Irqchilik va sotsial darvinizmning tanqidi”, “Yer tarixi va uni o‘rganish usullari. Yer tarixining xronikasi. “Paleozoy erasida hayotning rivojlanishi” mavzusidagi darsimda irqlarning turlari, ko’zlari, sochlari va terilarining rang-barangligini topish sirlari ko’rsatildi. Masalan:

Poyga turlari

Negroid (qora) Yevropa (oq) Mongoloid (jigarrang)

Yer tarixida hayotning paydo bo‘lishi, har bir bosqichda o‘simlik va hayvonlarning rivojlanishi haqidagi rasm va chizmalardan foydalanilgan.

Mundarija	
Yer tarixining xronikasi	
1 Arxey - qadimgi davrlar 2 Proterozoy - birinchi hayot 3 Paleozoy - erta hayot 3.1 Kembriy davri 3.2 Ordovik davri 3.3 Silur davri 3.4 Devon davri 3.5 Ko'mir davri 3.6 Perm davri	4 Mezozoy erasida hayotning rivojlanishi 4.1 Trias davri 4.2 Yura davri 4.3 Bo'r davri 5 Kaynozoy erasida hayotning rivojlanishi 5.1 Uchinchi davr 5.2 To'rtlamchi davr

Biologlarning hayoti va faoliyati kompakt disklarda keng yoritilgan. Insho yozishda talabalar biologiyadan barcha tirik organizmlar haqida qomusiy ma’lumotlar olishlari mumkin. Bundan tashqari, talabalar darsda video materiallardan foydalanadilar. Ular talabalarga ob'ektlar va ulardan iqtisodiyotda foydalanish haqida ma'lumot olishga yordam

beradi. Referat yozish jarayonida talabalar Internet makonidagi materiallar va elektron darsliklarni mustaqil izlash orqali kompyuter savodxonligini oshiradilar.

Bundan tashqari, kimyo va biologiya fanlari haftaligida o‘tkazilgan “Ekologik inqirozning mintaqaviy tabiati” mavzusidagi “Dunyoning chuqur siri, uni faqat o‘z bilimlari bilan ochib beradi” mavzusida o‘tkazilgan bahs-munozara o‘yinining kompyuter versiyasidan foydalanib darslarimda kompyuter slaydlari tayyorladim. fan...". Slaydlardan foydalanish natijasida o‘quvchilar yangi materiallarni oson o‘zlashtiradilar va vaqtni tejaydilar. Natijada o‘quvchilar ularni tasavvur qilishlari va mavzuni tushunishlari qiyinlashadi. Bu o‘yin orqali o‘quvchilar bilimlarini mustahkamlaydilar. Shunday qilib, biologiyani kompyuter yordamida o'qitish quyidagi masalalarni o'z ichiga oladi:

O‘rganilayotgan tabiat hodisalari haqida o‘quvchilarga to‘liq va aniq ma’lumot berish orqali ta’lim sifatini oshirish.

1) O'qitish san'atini oshiradi, ya'ni talabalarga qiyin va murakkab materiallarni vizual tushuntirishga imkon beradi.

2) O'qitish samaradorligini oshiradi va o'quv materialini sharhlash qobiliyatini oshiradi;

3) Talabalarning ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirish, ularning bilimga bo’lgan intilishlarini, tabiiy talablarini qondiradi.

4) O’qituvchini texnik mehnatdan ozod qilib, tejalgan vaqtda ijodiy mehnat qilish uchun sharoit yaratadi.

5) O'qituvchi va o'quvchining ishini osonlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Biologiya va salomatlik asoslari 2007-2010
2. Biologlar qo'llanmasi 2011 yil.
3. 45minut.kz sayti

Globallashuv va ta'lim tushunchalarining mazmun-mohiyati

Azamov Jasurbek Murodovich

Qo'qoqn davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi,

yuridika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Frantsuz faylasufi Rene Dekart "Tushunchalar ma'nosini aniqlashtiring va bu insoniyatning yarmini adashishdan saqlaydi" – deganida nechog'liq haq ekanini davrning o'zi isbotlab turibdi. Ayni shu ma'noda dastlab biz "globallashuv" tushunchasining istilohiy ma'nosini izohlashga harakat qilamiz. Mazkur atama dastlab 1983 yili amerikalik olim T.Levitt tomonidan «Garvard biznes revyu» jurnalida chop qilgan maqolasida qo'llangan. U yirik transmilliy korporatsiyalar ishlab chiqaradigan turli-tuman mahsulot bozorlarining birlashuv jarayonlarini "globallashuv" deb atagan[1].

Globallashuv jarayonining hayotimizga tobora tez va chuqur kirib kelayotganining asosiy sabablari xususida Prezidentimiz I.Karimov ta'kidlaganlaridek, "...shuni ob'ektiv tan olish kerak – bugungi kunda har qaysi davlatning taraqqiyoti va ravnaqi nafaqat yaqin va uzoq qo'shnilar, balki jahon miqyosida boshqa mintaqa va hududlar bilan shunday chambarchas bog'lanib borayaptiki, biron mamlakatning bu jarayondan chetda turishi ijobiy natijalarga olib kelmasligini tushunish, anglash qiyin emas".

Davlatlarning bugungi va istiqboldagi barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlovchi omillar aynan ta'lim sohasi rivojlanishiga bevosita bog'liq. Shu sababli mustaqillikning ilk yillaridanoq iqtisodiyotni tubdan isloh qilish jarayonida ta'lim sohasida jahonda munosib o'rinni egallashga qaratilgan yangi uzluksiz ta'lim tizimini yaratish va rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilandi. Bu borada alohida ahamiyat kasb etadigan siyosiy globallashuv davlatlarning siyosiy tuzilishini, xalqlar va mintaqalar o'rtasidagi siyosiy aloqalarning kengayishini, o'zaro bog'liqligini ifodalaydi va oxir-oqibat, ularning unifikatsiyalashuviga olib keladi. Bunda o'ziga xos siyosiy munosabatlar ko'lamiga ko'ra global va barcha davlatlarning ichki tuzilishi bir tarmoqqa ulanib ketishi kuzatiladi. Bu jarayonda milliy

---

[1] Umarov B. Globallashuv ziddiyatlari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2006. – 8-b.

davlatchilik suverenitetiga xavf tug‘dirishi mumkin bo‘lgan bir qancha holatlar mavjud. Ular qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

Birinchidan, jahon siyosiy sahnasida transmilliy korporatsiyalar, nodavlat hamda xalqaro tashkilotlar, xalqaro kapital kabi yangi qudratli siyosiy sub’ektlar shakllanmoqda. Ular siyosatning an’anaviy sub’ekti — milliy davlatchilik suverenitetining ikkinchi darajaga tushib qolishiga sabab bo‘lmoqda.

Ikkinchidan, globallashuv xalqaro huquq asoslariga sezilarli ravishda ta’sir etyapti. Bu esa davlatlarning o‘z hududida huquqiy suverenitetidan qisman ayrilishiga olib kelmoqda. Natijada milliy davlatlarning nafaqat tashqi, balki ichki siyosiy masalalarini mustaqil hal etish imkoniyatlari chegaralanmoqda. Muayyan davlatning ichki siyosatini tashkil etadigan muammo (ichki ixtilof, siyosiy kurash, saylov jarayonlari va boshqa) bugungi kunda global ahamiyat kasb etib, boshqa davlatlarning manfaatlariga ham daxl qilmoqda.

Uchinchidan, kishilar ongida davlatchilik suvereniteti asosini tashkil etuvchi hududiy omil globallashuv samarasi o‘laroq, o‘zining an’anaviy ahamiyatini yo‘qotmoqda va tabiiy ravishda davlat hokimiyati mavqeiga ham putur yetmoqda. Boshqacha aytganda, milliy chegaralar tobora shaffoflashib bormoqda.

To‘rtinchidan, butun dunyo bo‘ylab bir qator g‘arb davlatlari rahnamoligida "demokratiyalashuv" jarayoni jadallashmoqda va buning natijasida ayrim davlatlarning o‘ziga xos demokratik taraqqiyotiga chetdan kuchli ta’sir o‘tkazilyapti. Ya’ni, bu jarayondan o‘z manfaatlari yo‘lida foydalanishga urinayotgan globalizm g‘oyasi asoschilari boshqa mamlakatlarning siyosiy boshqaruv tizimini o‘z qo‘llariga olishga urinmoqdalar. Masalan, MDHga a’zo bir qator davlatlarda 2005 yilda yuz bergan "inqilob"lar, siyosiy globallashuv mahsuli bo‘lib, ular ushbu jarayon asoratlarining qanchalar xavfli ekanligidan darak beradi. Ushbu voqealar shundan dalolat beradiki, yuksak taraqqiy etgan mamlakatlar boshqa davlatlarning suvereniteti va ichki ishlariga aralashmaslik printsipini niqoblangan shaklda buzmoqda. Bunda siyosiy globallashuv jarayonining yana bir mahsuli – nodavlat tashkilotlarning resurslari va nufuzidan tashkiliy niqob sifatida foydalanish dunyo bo‘ylab keng tarqalmoqda. Ayni shu ma’noda A.V.Buzgalin ta’kidlaganidek, “Globallashuvning siyosatga ta’siri kuchli bo‘lib, u xavfsizlik va iqtisod sohasida davlatlarning bir-biriga tobeligini kuchaytiradi, har birining jahon sahnasidagi ustuvor jihatlarining chuqur

o‘zgarishiga olib keladi. Tashqi siyosiy vositalar arsenaliga boshqacha nuqtai nazardan qarashga majbur qilib, jahon siyosatining tadrijiylashish jarayonining tezlashib ketishiga olib keladi”[2].

O‘zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi doirasida ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarni chuqurlashtirish maqsadida 2008–2012 yillarda «Uzluksiz ta’lim tizimini mazmunan modernizatsiyalash va ta’lim-tarbiya samaradorligini yangi sifat darajasiga ko‘tarish» dasturi ishlab chiqildi. Bu dastur jamiyatdagi zamonaviy, ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar, mehnat bozori va jamiyat ehtiyojlari asosida ta’lim xizmati sifatini takomillashtirish tizimi va tashkiliy-uslubiy asoslarini yaratishni ko‘zda tutgan. Dasturda uzluksiz ta’lim tizimini rivojlantirishning kontseptual asoslari va eng muhimi, istiqbol vazifalari, ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlari, amalga oshirish manbalari hamda o‘quv-tarbiya jarayoni mazmunini yangilab borish mexanizmlari belgilangan.

Yuqoridagi fikrlardan quyidagi xulosaga kelish mumkin:

birinchidan, globallashuv o‘zini-o‘z yangilash, “zamonaviylashtirish”ning muhim resursi bo‘lib, bu ikki fenomen bir-biri bilan nafaqat o‘zaro bog‘langan, balki butun dunyo hamjamiyatini insoniyat yaratgan sivilizatsiyani saqlab qolish g‘oyasi bilan birlashtiradi, ularning istiqbolli rejalari kelgusida «birinchi raqamli» umuminsoniy, umumsayyoraviy muammolarga aylanadi;

ikkinchidan, globallashuv sharoitida milliy mafkuraning yashovchanligini ta’minlaydigan omil uning zamon talablariga mos ravishda takomillashib borishidir. Buning uchun milliy mafkura o‘z tarkibiga yangi ezgu g‘oyalarni singdirib borishi zarur. Milliy mafkurani xalq ongiga singdirishda yangi zamonaviy usul va vositalardan, ommaviy axborot vositalarining imkoniyatlaridan keng foydalanish zarur. Shundagina milliy mafkuraning yashovchanligi ta’minlanadi.

---

[2] Qarang: Buzgalin A.V. Alterglobalizm: k teorii fenomena// Nauka. Obщestvo.CHelovek. - M., 2004.

Ўзбекистон Республикаси жиноят процессида шахс хавфсизлик чораларини қўллаш сабаблари таснифи

Ш.Х.Хақназаров
Судьялар олий мактаби мустақил изланувчиси

Аннотация: Мазкур мақолада жиноят ишини юритаётган шахслар жабрланувчи, гувоҳ ва судланувчини хавфсизлигини таъминлаш чораларини қўллаш сабаблари, асослари ва тартиблари таҳлил қилинган. Бундай таҳдидларни аниқлаш ва зарур чораларини кўришда жиноят ишини юритаётган шахс ваколатлари кўриб чиқилган. Ушбу мақолада миллий ва хорижий қонунчилик билан бирга, олимларнинг фикрлари ҳам таҳлил қилинган.

Қалит сўлари: жабрланувчиларни ҳимоя қилиш, гувоҳларни ҳимоя қилиш, хавфсизлик, одил судловга кўмаклашиш, сабаб ва асослари, жиноят процесси.

Классификация оснований для применения к лицу мер безопасности в уголовном судопроизводстве Республики Узбекистан

Ш.Х.Хақназаров
Самостоятельный соискатель Высшей школы судей

Аннотация: В данной статье анализируются основания, основания и порядок применения мер обеспечения безопасности потерпевших, свидетелей и подсудимых. Учитывались полномочия лица, ведущего уголовное дело, в выявлении таких угроз и принятии необходимых мер. В данной статье анализируются мнения ученых наряду с отечественным и зарубежным законодательством.

Ключевые слова: *защита потерпевших, защита свидетелей, безопасность, содействие правосудию, поводы и основание, уголовный процесс.*

Classification of grounds for applying security measures to a person in criminal proceedings of the Republic of Uzbekistan

Sh.Kh.Khanazarov
Independent applicant of the High School of Judges

Annotation: This article analyzes the grounds, grounds and procedure for applying measures to ensure the safety of victims, witnesses and defendants. The authority of the person conducting the criminal case to identify such threats and take the necessary measures was taken into account. This article analyzes the opinions of scientists along with domestic and foreign legislation.

Key words: protection of victims, protection of witnesses, security, promotion of justice, reasons and grounds, criminal procedure.

Янги Ўзбекистонда жиноят процессида хавфсиз иштирок этиш масаласи жиноятчиликка қарши курашнинг долзарб масалаларидан бири бўлиб, давлатнинг диққат марказидадир. Жиноятчиликка қарши курашиш масаласи ҳар қандай суд-тергов органнинг марказий вазифалардан бири ҳисобланади, чунки одил судловни амалга оширишда жабрланувчи, гувоҳ ва жиноят процессининг бошқа иштирокчиларининг кўрсатувлари исботлаш воситаси сифатида муҳим саналади. Жабрланувчи ва гувоҳнинг кўрсатувлари кўпчилик жиноят ишларида асосий далил манбаи ҳисобланади, чунки жабрланувчининг, гувоҳнинг кўрсатувлари содир этилган жиноят ҳолатлари бўйича дастлабки тергов ва судни хулосаларига таъсир қилиши мумкиндир. Шунингдек, жиноят процесси иштирокчиларни хавфсизлигини таъминлаш жиноят процессуал қонунчилигини самарали фаолиятини ташкил этувчи элементлардан бири эканлигини таъкидлаш мумкин, шуни эътироф этиш керакки, жиноят процесси иштирокчиларини ҳимоя қииш механизмини қўллашдан оғишиш, қонунчилик мақсад ва принципларини ишламаслигига олиб келади, айтиш жоизки мамлакатимиз раҳбари доимий равишда ўз нутқлари ва қабул қилаётган қарор, фармонлари ушбу масалалар диққат-эътиборидадир[3], ана шуларни инобатга олган ҳолда мавзуни мазмун-моҳиятини тадқиқ қилиш зарур деб билдик, ҳамда мавжуд қонунчилик ва доктиринал ёндашувларни ўрганиш долзарб деб ҳисоблаймиз.

Миллий қонунчиликда жиноят процесси иштирокчиларининг хавфсизлигини таъминлашнинг процессуал асосларига таллуқли айрим нуқсонларни кўриш мумкин. Ушбу нуқсонлар нафақат ташкилий-ҳуқуқий ҳусусиятга, балки назарий характерга ҳам эга.

Эътиборлиси шундаки, жиноят процесси иштирокчиси бўлган гувоҳ ва жабрланувчилар одил судловни рўёбга чиқаришда хиссаси улкан ҳисобланади, уларни жиноий тажовузлардан ҳимоя қилишни таъминлаш давлатнинг ваколатли органлар вазифаси ҳисобланади. Жиноят процесси иштирокчиларни хавфсизлигини

---

[3] "Суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 21.10.2016 йилдаги ПФ-4850-сон. "Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори, 14.05.2018 йилдаги ПҚ-3723-сон.

таъминлаш умумий қонуниятлари Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси, Жабрланувчилар, гувоҳлар ва жиноят процессининг бошқа иштирокчиларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Қонуни ва ички идоравий ҳужжатлар талаби асосида турли хил ҳимоя чоралари ва уларнинг қўллаш механизмларини назарда тутади.

Демак, амалдаги ЎзР ЖПК жиноят процесси иштирокчиларини муҳофаза қилувчи баъзи қоидаларини ўрнатади, ва иштирокчиларни хавфсизлигини таъминлаш муаммосини ҳал қилиш йўлида биринчи зарур қадам ҳисобланади. Бироқ, иштирокчиларни хавфсизлигини таъминлаш бўйича тушунчалар ва қабул қилинган қонунлар юридик фанида янгидир, илм-фанда уларни тартибга солиш бўйича механизмлар, усул ва методлари шакллантирилмоқда. Суд-тергов амалиётида иштирокчиларни хавфсизлигини таъминаш бўйича давлат кафолатлари ва жиноят процессуал чораларини амалга ошириш бўйича жиддий муаммолар ҳам мавжуд[4].

Д.Б.Базарова, процессуал кафолатларнинг аҳамияти процесс иштирокчилари учун қулай шарт-шароитлар яратиш ва ўз ҳуқуқларини реал тарзда амалга ошириш имкониятини таъминлашга қаратилган. Аслида, жиноят процесси иштирокчиларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари кафолатларини таъминлашнинг одил судловнинг энг муҳим шарти бўлиб, қонунийлик асосларини мустаҳкамлашга хизмат қилади[5].

Мамлакатимиз миллий қонунчилигида белгиланган жиноий процессуал хавфсизлик чоралари (ЎзР ЖПК 18, 270, 380-моддалар) ва (14.01.2019 йилдаги ЎРҚ-515-сон) жабрланувчи, гувоҳ ва жиноят процессининг бошқа иштирокчиларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун шулар жумласидандир, аммо ушбу хавфсизлик чоралари қўллаш суд-тергов амалиётида турлича талқин этишга сабаб бўлмоқда.

Ушбу хавфсизлик чораларини қўллаш зарур шартлари турли хил бўлганлиги, шу жумладан, хавфсизлик чораларини қўллаш тартибининг сабаблари ва асослари масалалари, кўплаб назариётчи ва амалиётчи олимлар диққат-эътиборини тортиб, муҳокамаларга ҳам сабаб бўлмоқда. Қонунчиликда аниқ белгилаб қўйилган

[4] Пўлатов А. С. Жиноят процессида гувоҳнинг процессуал мақоми ва уни такомиллаштириш масалалари: Автореф.дисс…юридик. фан. фалсафа. докт (PhD). Т., ТДЮИ, 2022. – Б.3.

[5] Базарова Д.Б. Процессуальные гарантии прав личности в уголовном процессе: Диссер...док..юрид..наук (DSc). Т., ТДЮИ, 2022. С. 25.

регламентнинг йўқлиги, суд-тергов органлари фаолиятига салбий таъсир кўрсатишига сабаб бўлмоқда.

Қонунчиликда жиноят процесси иштирокчиларининг хавфсизлигини таъминлаш бўйича бўшлиқлар тўғрисида, Л. В. Брусницинннинг фикр билдирган. Унинг айтишича "қонун ижодкорлиги доирасида нормаларни бир бутунликка боғлайдиган умумий фундаментал концепция қабул қилиш кераклиги, қонунчиликда мавжуд қоидалар ва суд-тергов амалиётида хатоларни бартараф этиш ва янги хатоларга йўл қўймаслик учун шакллантирилаётган концептуал қоидаларида ушбу муаммоларни ҳисобга олиш зарур"[6].

Дарҳақиқат, бизнинг миллий жиноят процессуал қонунчилигимизда хавфсизликни чоралари билан боғлиқ масалалар очиқ қолган ва бир қатор ҳуқуқий саволларга жавоб бериш керак деб ўйлаймиз. Ушбу масала юзасидан жадаллик билан қонунлар қабул қилиш лозим, акс ҳолда одил судловни рўёбга чиқаришда кўмаклашувчи иштирокчини йўқотиб қўйишимиз мумкин.

Бизнинг фикримизча, инсон ва фуқаролар ҳафсизлигини таъминланганлиги деганда, "конституция ва қонунларида инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликлари мустаҳкамланганлиги, давлат ҳокимияти ҳамда бошқарув органлари ва мансабдор шахслар фаолиятида уларга оғишмай риоя қилганлиги ва барқарор амалга ошириш ҳамда ҳуқуқуқий ҳимоя қилиш учун қулай шарт-шароитлар, кафолатлар яратилганлиги тушунилади".

Илмий адабиётларда ва меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда инсон хавфсизлигига оид турли кўплаб атамалар ишлатилади, бинобарин "таъминлаш", "муҳофаза қилиш", "ҳимоя қилиш" шулар жумласидандир. Айтиш жоизки, юқорида келтирилган атамалар "инсон ва фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқларини ташкил этувчи бир-бирига яқин ва бир умумий маънога билдирадиган сўзлар ҳисобланади. Инсон ва фуқаро ҳуқуқ ва эркинликлари қўриқланадиган асосий объект сифатида эътироф этилсада, аммо уларни рўёбга чиқаришда мақсад ва мазмуни жиҳатдан бир биридан фарқ қилади. Ҳақли равишда, Н.И.Матузов фикр билдиради. Унинг нуқтаи назарича, "шахс ҳуқуқлари доимий равишда муҳофаза қилинади, унинг ҳуқуқлари бузилган

---

[6] Брусницын Л. Проблемы формирования российского законодательства о защите лиц, содействующих уголовному правосудию // Государство и право. 2004. №2. С. 32.

тақдирдагина ҳимоя қилинади”[7]. Муҳофаза биринчи навбатда, инсон ва фуқароларни ҳуқуқлари бузилишини олдини олишга қаратилган чора-тадбирлар тизимига қаратилганлигида номоён бўлади. Жумладан, ЎзР Конституцияси 22-моддасида ўз фуқароларини ўз ҳудудида ва унинг ташқарисида ҳам ҳуқуқий ҳимоя қилиш ва кафолатлаш тўғрисида мустаҳкамлаб қўйилган. Бундан ташқари, миллий жиноят процессуал қонунчилигимизда инсон ва фуқароларни муҳофаза қилиш асосий принциплардан бири эканлигини таъкидлаш ўринлидир. Жиноят процесси иштирокчиларини муҳофаза қилиш учун маълум бир шартлар, сабаблар ва асослар мавжуд бўлиши лозим.

Айнан шу масалада У.А.Тухташева, жиноят процессида қонунийлик ва асослигини таъминлашда процессуал кафолатлар муҳим рол ўйнашини, булар процессуал қонун ҳужжатларида белгиланган жиноят процессининг вазифаларини бажариш, ва адолатли одил судлов учун шарт-шароит яратувчи воситалардан бири эканлиги таъкидлаган. Жиноят процессуал қонунчиликда принциплар суд-тергов ишининг қонунийлиги ва асосли ҳал этилишнинг муҳим кафолати сифатида қаралади[8].

Фуқароларни муҳофаза қилиш ва хавфсизлик чораларини қўллашнинг умумий (принципларини) асосларини ЎзР ЖПК 18-моддаси белгилайди, шунингдек жабрланувчи, гувоҳ ва жиноят процессининг бошқа иштирокчилари ҳамда уларнинг оила аъзолари ёки кариндошлари ҳаёти, мол мулкига, ёйинки ўзга ғайриҳуқуқий ҳаракатлари билан таҳдид қилиш учун етарли маълумотлар мавжуд бўлган тақдирда ваколатли давлат органлари томонидан хавфсизлик чоралари қўллаш бўйича фақат ЎзР ЖПК 270-моддаси дарак беради, аммо ушбу моддаларнинг мазмунида афсуски, хавфсизликни чораларини қўллашнинг асослари ва сабабларининг ҳеч бўлмаганда тахминий рўйхати аниқ кўрсатилмаган, бундан ташқари Қонуннинг 16-моддаси номланишида (14.01.2019 йилдаги ЎРҚ-515-сон) хавфсизлик чораларини қўллаш асослар деган жумладан фойдаланилган, агар жиноят-процессуал кетма-кетликка ўхшаш тарзда санаб ўтиш керак бўладиган бўлса, ЖПКнинг 322-моддаси

---

[7] *Матузов Н.И.* Правовая система и личность. Саратов. 1987. с. 130—131

[8] Уголовный процесс: Общая часть. Учебное пособие / Автор-составитель к.ю.н. У.А. Тухташева. – Т.: Издательство ТГЮИ, 2007. – 513 с. С. 21.

номланишига назар солсак, биринчи навбатда сабаблари кўрсатилган, кейин эса, асослари кўрсатилган. Демак, аввало сабаблар кўрсатилиши лозим саналади, кейин эса асосларини санаб ўтиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Шунингдек, ЎзР ЖПК 270-моддасида жабрланувчи, гувоҳ ва жиноят процессининг бошқа иштирокчиларга таҳаллус бериш тўғрисида гап ҳам кетмаган. Бундан ташқари, ушбу кодек моддасида ва қонунда[9] бошқа шахслар деганда кимни тушуниш лозимлиги кўрсатилмаган. Шунингдек, ушбу қонуннинг матнида келтирилган “таҳдид” ва “маълумот” сўзи тушунчаси жиноят процессуал қонунида изоҳ ҳам берилмаган. Зеро, турли манбаларда бу сўзнинг маъноси турлича талқин қилинади. Айтиш жоизки, жиноят процессуал қонунчиликда маълумотларнинг манбаси ҳам қонунда аниқ белгилаб қўймаган. Бундан ташқари бундай маълумотлар ишончли, реаллик асосланган, ҳақиқатга мос келадиган ва ёлғондан йироқ бўлиши лозим. Албатта, хавфсизлик чораларини қўллашга ваколатли шахс “ҳар қандай маълумотга” таяниб хавфсизлик чораларини қўллаш тўғрисида қарор қабул қилиш мумкин эмас, таҳдид ҳақида келиб тушадиган маълумотлар тегишли ваколатли орган томонидан ўрнатилган тартибда жиноят процессуал қонунчилик ва бошқа восита ва усуллар орқали текширилиши лозимдир.

Жиноят процесси иштирокчиларига нисбатан хавфсизлик чоралари қўллаш ёки қўлламаслик тўғрисида қарор қабул қилишда ҳар қандай хатолик ёки нотўғри ҳисоб-китоблар, нафақат жиноят ишида иштирок этаётган этаётган шахслар, балки ушбу жиноят ишини юритаётган органга хавф туғдириши, оғир оқибатларга олиб келиши ва жиддий зарар етказиши мумкин.

Жиноят таҳдиди ҳақидаги маълумот манбаси қонунчиликда кўрсатилмаган бўлсада, юқорида келтириб ўтилган моддалардан иқтибосларга таянадиган бўлсак, умумий тарзда жиноят процессида маълумот манбаси бир нечта асослари мавжуд: 1) *жабрланувчи, гувоҳ ва жиноят процессининг бошқа иштирокчиларнинг тегишли илтимосномалари* (14.01.2019 йилдаги ЎРҚ-515-сон); 2) *белгиланган тартибда иш учун аҳамиятли маълумотлар телефон ва бошқа телекомуникация қурилмалари орқали суҳ*батларни эшитиб туриш ва қайд этиш натижалари ўз ичига олган

[9] “Жабрланувчиларни, гувоҳларни ва жиноят процессининг бошқа иштирокчиларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги ЎзР Қонуни. 14.01.2019 йилдаги ЎРҚ-515-сон.

ҳужжатлар (ЖПКнинг 169-моддаси); 3) *терговга қадар текширувни амалга ошираётган органларнинг жиноят иши бўйича маъсул бўлган шахсга келиши мумкин бўлган хабар* (14.01.2019 йилдаги ЎРҚ-515-сон); 4) *ва бошқа мумкин бўлган маълумотларни ўз ичига олган жиноят иши материаллар мавжуд ахборотлар* (масалан, гумон қилинувчининг, айбланувчининг, судланувчининг иш ва яшаш жойидан тавсифнома).

Шундай қилиб, қонун жиноят процесси иштирокчилари ҳамда уларнинг оила аъзолари ёки қариндошлари нисбатан хавфсизлик чораларини қўллаш учун асос сифатида жиноят иши бўйича тегишли процессуал қарор қабул қилиш учун ваколатли шахсда етарли бўлган, тегишли ва ишончли манбадан олиган маълумотлар бўлишини белгилади.

Жиноят процесси иштирокчиларини хавфсизлигини таъминлаш чоралари нафақат ЖПК асосида, балки процессуал бўлмаган, масалан тезкор-қидирув фаолияти натижасида олинган маълумотлар асосида ҳам амалга оширилиши мумкин. Демак, жиноят процесси иштирокчиларига таҳдид реал бўлиши, нафақат гувоҳ, жабрланувчи ва судланувчилар томонидан олинган маълумотлар асосида, балки хавфсизлик чорасини қўллаш тўғрисидаги қарорни қабул қилаётган шахс томонидан олинган маълумотлар асосида амалга оширилиши лозим.

Таҳдид сабабини аниқлашда бевосита, жиноят ишини юритаётган мансабдор шахс томонидан ёҳуд ваколатли органга юклатилган тақдирда аниқлаш лозим. Агар реал таҳдид аниқланган тақдирда, ваколатли орган (мансабдор шахс) хавфсизлик чораларини қўллашни кечиктирмасдан, бошлаш тўғрисида қарор қабул қилиш керак.

BYUDJETLARGA SOLIQ YIG'ILISHINI OSHIRISH BO'YICHA TAKLIFLAR SIFATIDA IQTISODIY VA SOLIQ TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH (JIZZAX VILOYATI MISOLIDA)

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Mustaqil izlanuvchisi

Tojibaev Farrux Baxtiyorovich

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolada *byudjetlarga soliq yig'ilishini oshirish bo'yicha takliflar sifatida iqtisodiy va soliq tizimini takomillashtirish* (Jizzax viloyati misolida) *Soliq to'lovchilarning soliq potentsialining to'g'ri aniqlanganligi. Byudjetlarga soliq yig'ilishini oshirish bo'yicha takliflar sifatida umuman iqtisodiy va soliq tizimini takomillashtirish mumkin quyidagi qoidalari ham keltirilgan.*

KALIT SO'ZLAR:

Antagonizm, darajasini pasaytiradi, soliq, munosabatlar, ishtirokchilar, o'rtasi, to'lov, madaniyat, shakllantirish, oshirish, soliq to'lovchilar, xabardor, imtiyozlar,soliq yig'ish, muammolar.

KIRISH

Jamiyat iqtisodiy taraqqiyoti bir tomondan uning ichki mexanizmiga bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan boshqaruvning xarakteriga, ijtimoiy-siyosiy holatga, muvozanatga bog'liq bo'ladi. Oddiy qilib aytganda ustqurmaga ham bevosita bog'liqdir. Mazkur jarayonda ijtimoiy siyosat alohida rol o'ynaydi. Ijtimoiy siyosat o'z navbatida ichki va tashqi madaniy-ma'rifiy, siyosiy, iqtisodiy siyosat kabilarga bo'linadi. Iqtisodiy siyosat ham o'z navbatida moliya, pul-kredit, byudjet, soliq siyosati kabi turlarda amal qilib, ularni yaxlitligi makroiqtisodiy darajada qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlari faoliyatlarining asosiy ajralmas qismiga aylanadi. Shu o'rinda soliq siyosatining mazmuniga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, yuqorida qayd etilganidek, soliq siyosati iqtisodiy siyosatning

ajralmas bir bo‘lagi bo‘lib, davlatning muayyan davrda aniq maqsadlarga qaratilgan soliq sohasidagi faoliyatidir. U tarkiban soliqlarni joriy etish, soliqqa oid huquqiy baza yaratish, joriy etilgan soliqlar va soliqsiz to‘lovlarni amaliyotda ishlash mexanizmini shakllantirish va samaradorligini oshirishga qaratilgan davlatning tegishli vakolatli organlari tomonidan kompleks tarzda olib boriladigan chora-tadbirlar yig‘indisidir. Mamlakat soliq tizimi xususiyatlari, yo‘nalishlari, qanday soliqlarning joriy etilishi, ular o‘rtasidagi nisbatni ta'minlash kabi masalalarni soliq siyosati belgilab beradi.

Bugungi kunda respublikamiz soliq siyosatining huquqiy asoslari O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, O‘zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi,

Жисмоний шахслардан ЕР ва МОЛ-МУЛК соли?ларининг ундирилиши тў?рисида 2022 йил 19 июнь ?олатига

М А Ъ Л У М О Т

млн.сўмд

Т/Р	?удуд номи	Йил бошига		Жорий йилда ундиришга ?исобланган соли? суммаси	Ўтган йиллардан келаётган орти?ча тўлови ?исобидан ?оплангани	Жами ундирилиши лозим бўлган соли? суммаси (1+2+3-4)	Ундирилган ер соли?и				ундирилиш фоизда		ундиришга ?олаётган		Жорий йил учун ?исобланган соли?нинг ундирилмаган кисми	
		соли? ?арзи суммаси	пеня суммаси				Жами суммаси	шу жумладан			жорий йил учун ?исобланган соли?нинг ундирилиши	жами тушум билан	Жами бо?иманда суммаси	пеня	суммаси	фоизи
								соли? ?арзи ?исобидан	жорий йил ?исобланган соли? ?исобидан	орти?ча тўлов ?исобидан						
A	B	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Арнасой т.	598,8	50,0	2 505,6	330,0	**2 824,3**	872,0	120,5	640,9	110,7	*38,7*	*48,0*	**2 050,3**	84,3	1 565,0	*61,3*
2	Бахмал т.	6 867,1	761,6	15 129,8	2 268,5	**20 490,0**	5 027,7	1 474,7	2 678,5	874,6	*32,7*	*48,2*	**15 879,6**	1 098,3	10 381,3	*67,3*
3	Галлаорол т.	5 263,8	627,4	23 486,9	569,0	**28 809,1**	8 321,5	1 191,4	6 928,6	201,5	*31,9*	*37,9*	**20 290,8**	939,1	16 130,3	*68,1*
4	Шароф Рашидов т.	9 697,9	1 136,7	23 561,6	1 668,8	**32 727,3**	7 175,2	1 818,9	4 951,9	404,4	*28,1*	*37,5*	**25 092,8**	1 606,1	17 051,6	*71,9*
5	Дустлик т.	1 302,4	116,2	4 389,9	494,2	**5 314,4**	1 973,6	321,4	1 417,6	234,6	*43,5*	*56,2*	**3 646,5**	181,9	2 638,5	*56,5*
6	Зарбдор т.	2 546,9	382,9	5 524,7	720,5	**7 734,0**	2 120,3	604,2	1 274,9	241,2	*36,1*	*51,4*	**5 595,2**	483,9	3 599,5	*63,9*
7	Зомин т.	11 841,4	1 533,6	26 240,5	1 483,9	**38 131,6**	5 891,3	2 043,4	3 598,2	249,6	*19,4*	*28,1*	**31 161,5**	2 169,6	21 196,8	*80,6*
8	Зафаробод т.	1 313,3	178,8	3 690,2	242,1	**4 940,1**	1 220,6	374,8	782,7	63,1	*27,8*	*39,6*	**3 678,4**	231,1	2 707,6	*72,2*
9	Мирзачул т.	1 567,3	201,9	3 865,0	734,1	**4 900,1**	1 255,6	288,5	837,0	130,1	*40,6*	*51,5*	**3 645,0**	275,7	2 341,8	*59,4*
10	Пахтакор т.	1 368,3	137,2	5 250,7	468,4	**6 287,7**	2 554,0	348,6	1 720,1	485,3	*41,7*	*57,6*	**4 200,0**	205,6	3 158,0	*58,3*
11	Фориш т.	1 054,3	119,9	3 747,1	484,1	**4 437,2**	1 513,9	256,9	1 117,8	139,1	*42,8*	*53,3*	**3 006,3**	166,5	2 186,7	*57,2*
12	Жиззах ш.	7 393,9	972,3	16 826,2	1 621,2	**23 571,1**	8 079,9	1 701,9	4 882,5	1 495,5	*38,7*	*57,7*	**16 440,5**	1 265,4	10 607,9	*61,3*
13	Янгиобод т.	129,3	17,3	2 561,2	379,8	**2 327,9**	1 293,5	67,5	1 067,8	158,2	*56,5*	*65,3*	**1 233,3**	25,9	1 165,2	*43,5*
	Жиззах вилояти	**50 944,6**	**6 235,6**	**136 779,2**	**11 464,5**	**182 494,9**	**47 299,1**	**10 612,7**	**31 898,5**	**4 788,0**	***31,7***	***43,0***	**135 920,2**	**8 733,6**	**94 730,1**	**68,3**
	Республика *12.06.2022 й. ?олатига*	**1 436 406,5**	**186 773,8**	**3 445 123,2**	**301 211,3**	**4 767 092,2**	**1 110 253,2**	**253 307,8**	**757 014,1**	**99 931,3**	***30,7***	***41,0***	**3 609 136,6**	**253 301,7**	**2 404 186,4**	**69,3**
									01.06.2022 холатига		*28,0*	*37,9*				
									Фарки		3,7	5,0				

«Davlat soliq xizmati to‘g‘risida»gi Qonuni, hukumatning boshqa soliqqa oid qonun, qarorlari, Prezident Farmonlari va boshqa me'yoriy hujjatlar bilan izohlanadi.

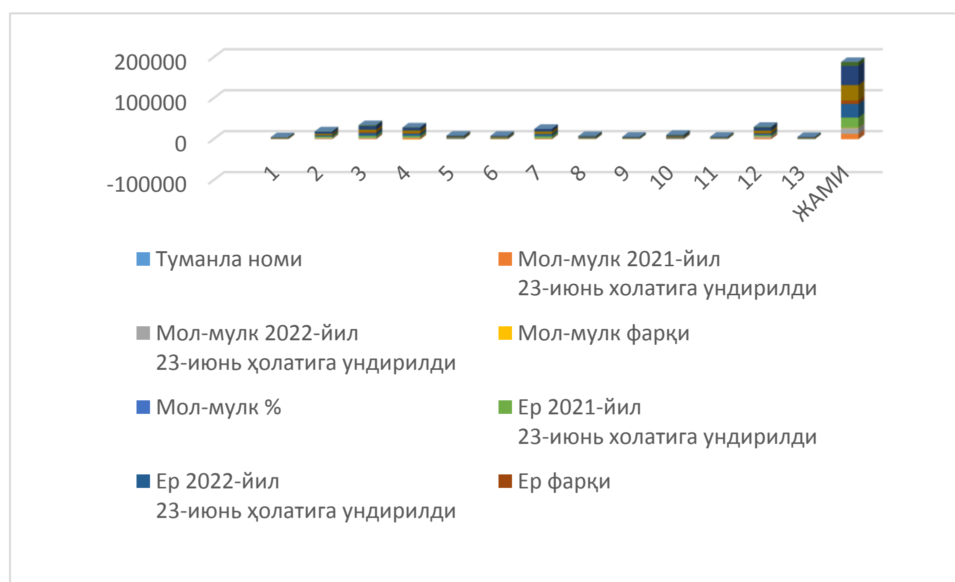
Hozirgi paytda respublikamiz soliq siyosatining asosi Prezidentimiz tomonidan ishlab chiqilgan va muvaffaqiyatli tarzda amaliyotda o‘z aksini topayotgan iqtisodiy rivojlanishning besh tamoyilidir. Soliq siyosati ana shu tamoyillar asosida tashkil etilgan bo‘lib, soliq sohasidagi samarali chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Gapimizning isboti sifatida Jizzax viloyati misolida ko’ramiz:

Jismoniy shaxslardan undirilgan mol-mulk va er soliqlarini o'tgan yilning mos davriga nisbatan solishtirilishi tahlili

	2022-йил 23-июнь холатига												млн.сумда	
Т/р	Туманла номи	Мол-мулк				Ер				ЖАМИ Мол-мулк ва Ер				
		2021-йил	2022-йил	фарқи	%	2021-йил	2022-йил	фарқи	%	2021-йил	2022-йил	фарқи	%	
1	Арнасой	**380,2**	373,1	-7,0	98,2	430,7	730,1	299,4	169,5	**810,8**	**1 103,2**	292,4	136,1	
2	Бахмал	**883,8**	1 746,5	862,6	197,6	2 701,0	2 915,7	214,7	107,9	**3 584,8**	**4 662,1**	1 077,3	130,1	
3	Галлаорол	**1 573,0**	1 802,7	229,7	114,6	4 511,6	6 632,7	2 121,1	147,0	**6 084,6**	**8 435,4**	2 350,8	138,6	
4	Ш.Рашидов	**2 383,1**	1 640,6	-742,5	68,8	3 885,8	5 277,4	1 391,6	135,8	**6 268,9**	**6 918,0**	649,1	110,4	
5	Дустлик	**577,9**	713,6	135,8	123,5	849,7	1 349,7	500,0	158,8	**1 427,6**	**2 063,3**	635,8	144,5	
6	Зарбдор	**677,7**	556,3	-121,3	82,1	1 099,3	1 384,7	285,4	126,0	**1 777,0**	**1 941,0**	164,0	109,2	
7	Зомин	**1 254,7**	1 157,9	-96,8	92,3	4 800,6	5 010,3	209,7	104,4	**6 055,3**	**6 168,2**	112,9	101,9	
8	Зафаробод	**399,1**	614,0	214,9	153,8	708,1	1 159,9	451,8	163,8	**1 107,3**	**1 773,9**	666,7	160,2	
9	Мирзачул	**240,7**	458,4	217,7	190,4	527,4	874,9	347,5	165,9	**768,1**	**1 333,3**	565,2	173,6	
10	Пахтакор	**752,1**	800,2	48,1	106,4	894,8	1 744,7	849,9	195,0	**1 646,9**	**2 544,9**	898,0	154,5	
11	Фориш	**610,9**	581,9	-29,1	95,2	751,8	791,3	39,6	105,3	**1 362,7**	**1 373,2**	10,5	100,8	
12	Жиззах ш	**2 863,8**	3 256,1	392,3	113,7	2 821,4	4 178,5	1 357,0	148,1	**5 685,2**	**7 434,5**	1 749,3	130,8	
13	Янгиобод	**245,3**	280,4	35,1	114,3	672,7	991,8	319,0	147,4	**918,0**	**1 272,2**	354,1	138,6	
ЖАМИ		######	**13 981,7**	**1 139,5**	108,9	**24 654,9**	**33 041,5**	**8 386,6**	134,0	**37 497,2**	**47 023,2**	**9 526,0**	125,4	

XULOSA

Byudjetlarga soliq yig'ilishini oshirish bo'yicha takliflar sifatida umuman iqtisodiy va soliq tizimini takomillashtirish mumkin quyidagi qoidalar.

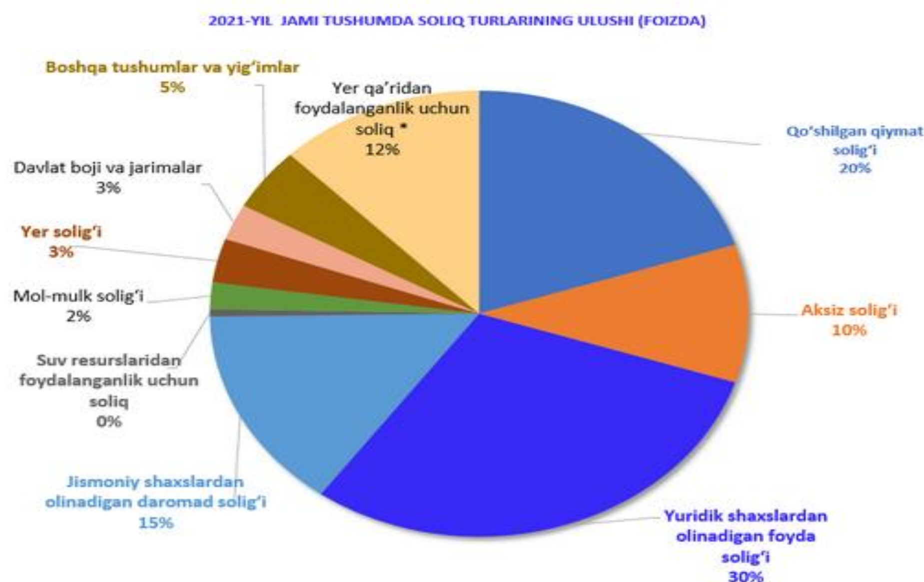
1. Soliq bo'lmagan byudjet daromadlarining keskin o'sishi uchun zaxiralarni toping, xususan qimmatli qog'ozlar bozorini, shu jumladan davlat bozorini rivojlantirish yer savdosining xalqaro standartlari va ulardan foydalanishni ratsionalizatsiya qilish davlat va

kommunal mulk. Soliqdan tashqari daromadlarning o'sishi biznesga soliq bosimini kamaytirish.

2. Soliq organlari faoliyatining ustuvor yo'nalishlarini faqat har qanday javobgarlik turlari bilan cheklanmasdan nazorat qilish soliq to'lovchiga xizmat ko'rsatish asoslari. Bu antagonizm darajasini pasaytiradi soliq munosabatlari ishtirokchilari o'rtasida to'lov madaniyatini shakllantirish, oshirish soliq to'lovchilarning xabardorligi, shu jumladan imtiyozlardan foydalanish imkoniyati, va jamiyatning soliq yig'ish muammolariga sodiqligini ta'minlash.

Yagona soliq to'lovini to'lovchilar bo'lgan yuridik shaxslar bir oydan kam muddatga ijaraga berilgan mol-mulk bo'yicha soliq solinadigan bazani bu mol-mulkning mazkur oyning oxirgi kunidagi holatga ko'ra hisoblab chiqilgan qoldiq qiymatini o'n ikkiga va shu oydagi kalendarь kunlar soniga bo'lishdan olingan, mazkur mol-mulk ijarada turgan kunlar soniga ko'paytirilgan bo'linma sifatida aniqlaydilar. Binoning bir qismi ijaraga berilgan taqdirda, soliq solinadigan baza umumiy maydoni bir kvadrat metrining qoldiq qiymatini ijaraga berilgan maydonning o'lchamiga ko'paytirish orqali aniqlanadi.

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchi tomonidan yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lash nazarda tutilmagan faoliyat turlari amalga oshirilgan taqdirda, soliq solinadigan baza soliq solinadigan va soliq solinmaydigan mol-mulk hisobini alohida-alohida yuritish asosida aniqlanadi. Alohida-alohida hisob yuritish imkoniyati bo'lmagan taqdirda, soliq solinadigan baza faoliyatdan olinadigan sof tushumning umumiy hajmida yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lash nazarda tutilgan sof tushumning solishtirma salmog'idan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga 3,5 foiz stavkasi bo'yicha soliq solinadi. Me'yordagi muddatlarda o'rnatilmagan uskuna uchun mol-mulk solig'i ikki baravar ko'paytirilgan stavka bo'yicha to'lanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. ―O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida‖gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 18 iyuldagi ―Soliq ma'muriyatchiligini tubdan takomillashtirish, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning yig'iluvchanligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida‖gi PF-5116-sonli Farmoni.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 29 iyundagi ―O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish kontseptsiyasi to'g'risida‖gi PF-5468-son Farmoni.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 13 fevraldagi ―Soliq qonunchiligini tubdan takomillashtirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida‖gi F-5214 sonli Farmoyishi.

5. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: ―O'zbekiston‖ NMIU, 2017. – 488 b.

6. Mirziyoyev Sh.M.Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: ―O'zbekiston‖ NMIU, 2017. – 56 b.

7. Tagayev A., F. Xashimato va b. Soliq nazorati: O'quv qo'llanma. -T.: Yangi asr avlodi, 2010.- 84 b.

8. Toshmatov Sh, Ro'ziyev G'. Soliq tekshiruvi usullari: O'quv qo'llanma.- T.:Yangi asr avlodi, 2011.- 212 b.

9. Xomma A, Tangirqulov A, Toshmatov Sh, Norqo'ziev I va Roziqov N.Soliq qarzi va uni undirish. O'quv qo'llanma. - T.: ―Yangi asr avlodi‖, 2011.

10. Toshmatov Sh Soliq to'lovchilar bilan ishlash: O'quv qo'llanma.-T. Yangi asr avlodi, 2010 y. - 112 b.

11. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. Rasmiy nashr – O'zbekiston Respublikasi Adliyavazirligi. – T.: «Adolat», 2017 y

